

T.C.
Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Hadis Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

ABDULĞANI el-MAKDİSÎ
ve
HADİS İLMİNDEKİ YERİ
Mahmut SEYHAN
Iğdır 2019

T.C.
İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Hadis Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ABDULĞANI el-MAKDİSÎ
ve
HADİS İLMİNDEKİ YERİ

Hazırlayan
Mahmut SEYHAN

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Musa ÇETİN

İğdır 2019

TAAHHÜTNAME
(Bilimsel Etiğe Uygunluk Metni)

Sosyal Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

Iğdır Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “**ABDULĞANÎ el-MAKDİSÎ ve HADİS İLMİNDEKİ YERİ**” adlı çalışmanın kendi çalışma ve gayretim sonucunda meydana geldiğini, alıntılara kaynak gösterdiğimi ve yürürlükteki tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, bu çalışmamın kağıt ve elektronik kopyalarının Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirtilen koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri doğrultusunda gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezimin tamamının veya uygun görülen kısımlarının erişime açılması tamamen Sosyal Bilimler Enstitüsünün takdirindedir.

Tezim sadece Iğdır Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

14/03/2019

Mahmut SEYHAN

KABUL VE ONAY

MAHMUT SEYHAN tarafından hazırlanan **ABDULĖANİ el-MAKDİSİ ve HADİS İLMİNDEKİ YERİ** adlı çalışma, **14/03/2019** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından **TEMEL İSLAM BİLİMLERİ** Anabilim Dalı, **HADİS** Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak **oybirliği** ile kabul edilmiştir.

(İmza)

Doç. Dr. Abdülkerim SEBER

(Bařkan)

(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut SÖNMEZ

Üye

(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Musa ÇETİN

Danışman

ÖZET

Kur'an'ın açıklayıcısı olan sünnet, İslam'ın temel kaynaklarının ikincisini teşkil etmektedir. Sünnet ise Hz. Peygamber (s.a.s.)'in sahabe tarafından rivayet edilen hadisleri vasıtasıyla sonraki nesillere ulaşmıştır. Bu aktarım yapılırken isnat ilmine titizlikle riayet edilmiş, bu konuda birçok âlim yetişmiş ve birçok eser telif edilmiştir. Bu hususta kayda değer âlimlerden bir tanesi de Kütüb-i sitte ravilerini *el-Kemal fi Esmâ'ir-Ricâl* adlı eserinde ele alan Abdulğani el-Makdisî'dir. Makdisî, hayatı boyunca ilimle meşgul olmuş, talebe okutmuş ve eser telif etmiştir. Birçok konuda dönemin ulemasından farklı düşündüğü için aşırı eleştiri ve saldırıya maruz kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: el-Makdisî, hadis, el-Kemal, ricâl, mihne.

ABSTRACT

Sunnah which is an explanation of Qur'an is thesecond of the main sources of Islam. Sunnah has reached the next generations through his sayings conveyed by the friends of the Prophet Mohammad. While this conveyance was carried out, the science of attribution (isnad) has been meticulously followed, many scholars have been educated and many Works have been written. One of the most notable scholars in this respect is Abdulġanî al-Makdisî who examined in his book called *al-Kamal fi Asmai'r-Ricâl* transcripts of Kütub as Sittah. Makdisî, has been engaged with science, trained many students and has written works throughout his life. He has been attacked because he has different views on many issues with the scholars of his period.

Keywords: al-Makdisî, hadith, al-Kemal, rijal, mihna.

ÖNSÖZ

Hamd âlemlerin Rabbine, Rahim ve Kerim olan Allah'a (c.c.) mahsustur. Salât ve selamların en güzeli, cevâmiu'l-kelim sahibi, efendiler efendisi Hz. Muhammed'e, âline, ashabına ve kıyamete kadar onlara tabi olanlara olsun.

Mekânın değeri mekîn (o mekânda ikamet eden) ile ise; mekînin değeri de meşgul olduğu ile anlaşılır. Hadis iliminin değeri de Hâtemü'l- enbiya'nın (s.a.s.) güzel ve mübarek sözleri üzerinde çalışmalar yapması sebebiyledir. Dolayısıyla bu ilimle uğraşan kimseler de önemli bir yere sahiptirler. Hadis ve dolayısıyla Sünnet, Kur'an ahkâmının müslüman toplumunun gündelik yaşantısında ma'kes bulmasına ve son peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.)'in risaletinin tüm insanlığa ulaşmasına vesile olan en önemli faktördür.

Sahabe nesli sünnetin sonraki nesillere ulaşmasında azami gayret göstererek tahammül ettikleri vazifeyi yerine getirmişlerdir. Sünnetin pınarından beslenen âlimler de sahabeden devraldıkları sünnetin muhafızlığını layıkıyla yerine getirmişlerdir. Onlar nice değerli talebeler yetiştirip çok kıymetli eserler telif etmişlerdir. Bu değerli zatlardan birisi de Beytülmakdis'e nisbetle Makdisîler olarak meşhur olan ilim ehli bir aileye müntesip olan ve altıncı yüzyılda yaşayan Hafız Abdulğanî el-Makdisî'dir.

Hadis ilimlerinde şahsiyet sahibi olan Hafız Abdulğanî'yi seçmemin sebebi, daha yakından tanımak ve ilmi kişiliği hakkında bilgi vermek amacıyla Yüksek Lisans tez çalışma konumu *Abdulğanî el-Makdisî ve Hadis İlmindeki Yeri* olarak belirledim.

Bu çalışmayı yaparken bana destek olan Dr. Öğr. Üyesi M. Nafi ARSLAN hocama, bana yardımcı olan değerli arkadaşlarıma ve çok kıymetli tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Musa ÇETİN hocama teşekkürü bir borç bilirim. Allah hepsinden razı olsun.

Mahmut SEYHAN

Iğdır-2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VI
ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Konusu ve Kapsamı:	3
1.2. Çalışmanın Amacı ve Önemi:.....	4
1.3. Çalışmanın Metodu ve Kaynakları:	4
1.BÖLÜM.....	5
ABDULĞANİ el- MAKDİSÎ	5
1.1. MAKDİSÎ’NİN YAŞADIĞI DÖNEM.....	5
1.2. HAYATI.....	7
1.2.1. Kimliği.....	7
1.2.2. Doğumu	8
1.2.3. Küçüklüğü.....	9
1.2.4. Ailesi.....	10
1.2.5. Rihleleri	12
1.2.6. Hocaları.....	14
1.2.7. Talebeleri	16
1.2.8. Çektiği Sıkıntı ve İşkenceler.....	18
1.2.9. Küfürle İtham Edilmesi ve Öldürülmesine Fetva Verilmesi	21
1.3. KİŞİLİĞİ.....	24
1.3.1. İbadeti	24
1.3.2. Ahlâkı	25
1.3.3. Cömertliği	26
1.3.4. İyiliği Emretmesi ve Kötülükten Sakındırması	26
1.3.5. Ders Halkaları.....	27

1.3.6. Hoşgörüsü	28
1.3.7. Kerametleri	28
1.3.8. Şemali	30
1.3.9. Hastalığı ve Vefatı	31
2. BÖLÜM.....	34
ABDULĞANÎ el-MAKDİSÎ'NİN HADİS İLMİNDEKİ YERİ	34
2.1. Senetli Eserleri.....	34
2.2. Senetsiz Eserleri.....	49
2.3. Hadis İlmindeki Yeri ve Âlimlerin Kendisi Hakkında Söyledikleri	70
SONUÇ.....	74
KAYNAKÇA	76

KISALTMALAR

<i>b.</i>	İbn (oğlu)
<i>bt.</i>	Bint
<i>bkz.</i>	Bakınız
<i>c.</i>	Cilt
<i>c.c.</i>	Celle celalühu
<i>DİA</i>	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
<i>TDVY</i>	Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
<i>h.</i>	Hicri
<i>H.z.</i>	Hazreti
<i>Ktp.</i>	Kütüphane, kütüphanesi
<i>m.</i>	Miladi
<i>mc.</i>	Mecmu'
<i>nr.</i>	Numara
<i>ö.</i>	Ölümü, ölüm tarihi
<i>r.a</i>	Radiyallahu anh (anhum), Rahmetullahi aleyh (im)
<i>rk.</i>	Rakam
<i>s.</i>	Sayfa
<i>s.a.s.</i>	Sallallâhü Aleyhi ve Sellem
<i>sy.</i>	Sayı
<i>Tahk.</i>	Tahkik
<i>trc.</i>	Tercüme, tercüme eden
<i>tsz.</i>	Tarihsiz
<i>vb.</i>	Ve benzeri
<i>vr.</i>	Varak (yaprak)
<i>v s.</i>	Ve saire

GİRİŞ

Yüce Allah yeryüzüne halife olarak gönderdiği insanlara bir misyon yüklemiş, aynı zamanda misyonlarını hakkaniyetle yerine getirebilmeleri için izleyecekleri bir yol belirlemiş ve bu yolda insanlara kılavuzluk eden seçkin bir takım şahsiyetleri elçi olarak göndermiştir. Bu süreç Hz. Âdemle başlamış son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.)'e kadar devam etmiştir. Peygamber olarak gönderilen Hz. Muhammed (s.a.s.) vahiy olarak Allah'tan aldığı Kur'an-ı Kerimi ve barındırdığı inanç ve ibadetlerle ilgili hükümleri, vaaz ve nasihatları, kıssaları vs. etrafındaki insanlara detaylı bir şekilde açıklıyor her şeyden önce kendi hayatında uygulayıp onlar için bir model (üsve-i hasene) oluyordu.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) etrafına toplanan güzide sahabeleri, O'nun ağzından çıkan sözlerine, şahit oldukları hal, hareket ve davranışlarına dikkat ediyor ve Rasûlüllah'ın (s.a.s.) büyük mirasından mahrum kalmamak için gayret ediyorlardı.

Sahabeler sadece Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sohbetlerine katılmakla yetinmeyip; Kur'an ayetlerinin tefsiri olan hadislerine ve daha kapsayıcı bir ifadeyle sünnetine, Hz. Peygamber'in telkiniyle azı dişleriyle sarılıp önem verdiler.

Her fırsatta Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ilmi teşvik ettiğini gören sahabe, daha Hz. Peygamber (s.a.s.) hayatta iken ilim için yolculuklar yapmışlar ve bildiklerini birbirlerine aktarmışlardır. Böylece ilim yolculukları geleneği ve hoca talebe mefhumu oluşmuş oldu.

Sahabe, ilimlerini ve özellikle de hadisleri Hz. Peygamber'in ifadesiyle en hayırlı ikinci kuşak olan tabiîn nesline başarılı bir şekilde ve ilim emanetine hiç ihanet etmeden Resûlüllah'tan (s.a.s.) işittikleri gibi aktardılar. Aynı zamanda tabiîn de üçüncü kuşak olan tebe-i tabiîn'e aktardılar.

İster sahabe kuşağı olsun ister daha sonraki kuşaklar olsun hadisleri rivayet ederlerken önceki ümmetlerde olmayan *senet* zincirine riayet ederek bu büyük vazifeyi eda etmişlerdir.

Bir taraftan bunlar olurken diğerk taraftan kötü niyetli kişiler ve özellikle de İslam düşmanları kendilerinin uydurdukları düzmece senetlerle ideolojilerini delillendirmek, konumlarını korumak vb. amaçlarla Allah Resûlü'nün (s.a.s.) adına yalan uydurmaya başvuruyorlardı. Bu durumu fark edem âlimler Hz. Peygamber'in hadislerini kitaplara almak için hummalı bir çalışma başlattılar.

Tedvin dönemi dediğimiz bu dönemden sonra artık tasnif yani hadislerin sınıflandırılması dönemi başlamış ve birçok kitap türü ortaya çıkmış oldu. Hicri III. Yüzyıla gelindiğinde artık hadislerin tamamı diğerk dağınk haldeki yazılı kaynaklardan ve hafızalardanaktarılarak belli eserlerde toplanmaya başladı. Hadis âlimleri özellikle fitneden yani Sıffın'den sonra hadislerin takipçileri oldu. Senet sistemini geliştirerek mevzu hadislere karşı amansız ve tavizsiz bir mücadele başlatmışlardır. Öyleki bu dönem tarihe, hadisin ve dolayısıyla diğerk ilimlerin altın dönemi olarak kayda geçti. Müslümanların Kur'an'dan sonra en büyük sermayeleri olan Kütüb-i Tisa' ve diğerk ilimlerle ilgili temel kitaplar bu dönemin ürünleridir.

Âlimlerimiz sadece hadisleri toplama, tedvin ve tasnif etmekle kalmadılar aynı zamanda hadislerin anlaşılması, hangi hadislerin alınıp hangilerinin alınamayacağını, hadisleri tedris edenlerin ne yapmaları gerektiğini ve kendilerinde bulunması gereken vasıfların neler olduğunu ve daha birçok konuları detaylı bir şekilde incelemiş ve bu konularda birçok eser yazmışlardır.

Abdullah b. Mubarek'in (ö. 180/797): *"Eğer isnad olmasaydı isteyen istediğini söylerdi"*¹ sözü hadis rivayetinde isnadın ne denli ehemmiyetli olduğunu ortaya koymaktadır. Gerek tedvin ve tasnif dönemlerinden önce olsun gerekse o dönemlerde olsun hadisle uğraşan muhaddisler, ravilerin hallerini, doğum ve vefat tarihlerini, hadis yolculuklarını, hocalarını ve hadis alma usullerini çok iyi biliyorlardı. Çok sistematik olmasa da rivayet ilmi, hadis rivayetiyle birlikte ortaya çıkmış, uydurma hadisler ortaya çıktıktan sonra da hızlı bir gelişme göstermiştir. İslam âlimleri hadisleri muhafaza etmek için ricâl kitaplarını kaleme almışlar ve ravileri en ince ayrıntısına kadar tetkike tabi tutmuşlardır.

¹Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî, *Sahih'u Müslim*, Daru's-Selâm, Riyad, 2000. Mukaddime, 32.

Ricâl edebiyatı dediğimiz bu tür kitaplar, farklı kategorilerde ele alınmış ve böylece ancak işin ehli olan kimselerce baş edilebilen çok renkli bir uğraşı alanı hâsıl olmuştur. Âlimlerden kimileri sadece sahabe tabakasını ele alırken kimileri genel olarak bütün ravileri ele almış; kimileri sadece sağlam ve güvenilir ravileri; kimileri de sadece zayıf ravileri ele almıştır. Aynı zamanda kimi âlimler çalışmasını belli her hangi bir kitap veya kitaplara hasretmezken kimileri de çalışmasını sadece belli başlı bir veya birkaç kitaba hasretmiş bulunmaktadırlar.

Tanınmış bir veya birkaç hadis kitabının ravilerini alfabetik olarak kısaca tanıtan ricâl kitapları daha çok Kütüb-i Sitte'nin tamamının ravileri üzerinde yoğunlaşmıştır.

Her ne kadar daha önce İbn A'sâkir (ö. 571/1175) tarafından bu konuda bir çalışma yapılmışsa da Kütüb-i Sitte'nin bütün ravileri ile ilgili ilk çalışmayı "*el-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*" adını verdiği eseriyle Cemmâilî diye de tanınan Abdülğani el-Makdisî (ö. 600/1203) yapmıştır.

Çok önemli bir yere sahip olan el-Makdisî'nin bu çalışması daha sonra gelen âlimlerce çok rağbet görmüş ve birçok kişi tarafından istidrak, tehzib ve ihtisar edilmiştir. İmam Mizzî (ö. 742/1341) "*Tehzibü'l-Kemâl*"'ini; İbn Hcer el-Askalanî (ö. 852/1448) "*Tehzîbü't-Tehzîb*"'ini ve "*Takrîbü't-Tehzîb*"'ini hep el-Makdisî'nin kitabını temel alarak hazırlamışlardır.

1.1. Çalışmanın Konusu ve Kapsamı:

Bu çalışmamızı hayatına, eserlerine ve hadis ilmindeki yerine ayırdığımız Abdülğani el-Makdisî, farklı alanlarda altmıştan fazla eser telif etmiş ve kendisinden sonraki birçok kişide iz bırakmıştır.

el-Makdisî'nin biyografisine kendisinden sonra ricâl sahasında yazılmış klasik kaynakların hemen hemen tamamında yer verilmiş olmakla beraber arap dünyasında modern dönemde kitaplarına şerh yazan alimlerin giriş kısmında verdikleri bilgiler dışında onunla ilgili yapılan özel akademik çalışmalara rastlayamadık. Ülkemizde de Yaşar Kandemir hocamızın DİA'da verdiği bilgiler dışında Makdisî ile ilgili derli toplu her hangi bir çalışmaya vakıf değiliz. Bu eksiklik bizi bu konuda çalışmaya sevk eden etkenlerden biri olmuştur.

Çalışmamız bir giriş, iki bölüm ve bir sonuçtan ibaret olmaktadır.

Giriş bölümünde hadisin önemine, hadis ilimlerinin kısaca tarihi gelişimine temas edilmektedir.

Birinci bölümde de el-Makdisî'nin yaşadığı dönemin siyasi ve ilmi durumuna yer verildikten sonra hayatı, rihleleri, hocaları, talebeleri ve hayatı boyunca çektiği sıkıntılar ele alınmaktadır.

İkinci bölümde ise el-Makdisî'nin eserlerine ve hadis ilmindeki yerine yer verilmektedir.

Sonuç bölümünde de bu çalışma esnasında varılan sonuçlara yer verilmektedir.

1.2. Çalışmanın Amacı ve Önemi:

Çalışmamızın amacı hadis ilminde önemli bir yere sahip olan hafız Abdulğani el-Makdisî'yi daha yakından tanımak ve bu konudaki boşluğu bir nebze de olsa doldurmaktır.

1.3. Çalışmanın Metodu ve Kaynakları:

Çalışmamızda kaynak tespiti yaparken özellikle müellifin dönemine yakın zamanlarda kaleme alınan eserlere başvurulduktan sonra bilgilerin tasnifine geçilmiş ve daha sonra konu, birbiri ile bağlantılı bir şekilde işlenmeye gayret gösterilmiştir.

Çalışmamızın başlıca kaynakları arasında *ez-Zehebî* (ö.748/1374), *Siyeru A'lamî'n-Nübelâ*; *Tezkiretü'l Huffaz*; *Düvelül İslâm*; İbn Receb (ö.795/1393), *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*; Yakût el-Hamevî (ö. 626/1229), *Mu'cemü'l-Büldan*; İbn Nukta(ö. 629/1232), *et-Takyyîd li Ma'rifeti Ruvatis-Sünen ve'l-Mesânîd*,; ed-Delcî (ö. 838/1434), *el-Felake ve-l-Meflukûn*,; İbn. Kesir (ö.774/ 1372-73), *el-Bidaye ve'n-Nihaye*; İbn. Muflih (ö. 884/1479), *el-Maksidul-Erşed fi Zikri Ashabi'l-İmam Ahmed*; es-Safadî (ö. 764/1362), *el-Vafî bi'l-Vefeyât*; Tağriberdi el-Atabekî (ö. 874/1469), *en-Nücûmu'z-Zahire fi Müluki Misre ve'l-Kahire*; es-Suyûtî (ö. 911/1505), *Hüsnül-Muhadara fi Tarihi Mısre ve'l-Kahire*; *Tabakatü'l-Huffaz*; el-Yafiî' (ö. 768/ 1366), *Miratü'l-Cinan ve İbretü'l-Yakzan*; Sibtu İbn Cevzî (ö. 654/1256), *Miratü'z-Zemaan fi Tevarihi'l-A'yan*,; İbn. İmad el-'Akrî (ö. 1089/1678), *Şezerâtüz-Zeheb fi Ahbari Men Zeheb*; el-Münzirî (ö. 656/1258), *et-Tekmile li Vefeyâti'n-Nekale*; İsmail Paşa el-Bağdadî (ö.1339/1920-1921), *Hediyetü'l-A'rifin* gibi birçok eser örnek olarak gösterilebilir.

1.BÖLÜM

ABDULĞANI el- MAKDİSÎ

1.1. MAKDİSÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM

Makdisî'nin şahsi hayatına geçmeden önce onun yaşadığı dönemin siyasi ve ilmi durumuna kısaca temas etmek konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı kanaatindeyiz. Bu yüzden bu iki hususa kısaca değinmek yerinde olacaktır.

1.1.1. Abdulğani el-Makdisî'nin Yaşadığı Dönemin Siyasi Durumu

Hicrî altıncı yüz yılın ikinci yarısından sonra İslam devleti karanlık ve zor süreçle karşı karşıya kaldı. Öyle ki Abbasî hilafet makamı gücünü kaybederek İslam devleti bir birleriyle çekişen ve savaşan küçük küçük devletçiklere bölünmesine sebep oldu.

Bağdat hilafet makamına ilk isyan bayrağını Mısır'da kurulan batinî Fatimî devleti oldu. Fatimîler Mısır'da Şiîliği yaydılar ve Abbasî hilafetine karşı çalıştılar. Fakat bu durum pek uzun sürmedi. Çünkü yüce Allah (c.c.) Salahaddini Eyyübî (ö. 589/1193) gibi bir kahramanın müslümanların başına geçmesini müyesser kıldı. Onun feraseti ve dirayeti sayesinde zayıflayan İslam hilafeti tekrar eski gücüne kavuştu, kaybedilen yerler geri alındı ve Fatimîlerin kurduğu devlet 564/1168 yılında ortadan kaldırıldı.²

Kaybedilen Şam, Humus ve Hama gibi bölgeleri tekrar hilafetin yönetimine katan Salahaddin, 579/1183 yılında Haleb'e hâkim olmasıyla artık güçlü bir otorite elde etti ve bölgeyi dengeleyen en önemli unsur haline geldi.³

İslam komutanı bir taraftan müslümanların birliğini sağlarken diğer taraftan da İslam ülkesinin özellikle önemli ve stratejik noktalarına saldırılar düzenleyen haçlı seferlerine karşı koydu ve 583/1187 yılında Hittîn savaşında haçlıları mağlup ederek arzu ve emellerini kursaklarında bıraktı.⁴

²İzzuddin Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Abdilkerim b. Abdilvahid b. Esîr el-Cezerî, *el-Kamil fi't-Tarih*, Daru'l-Kutübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003. XI, 334.

³İbn Esîr el-Cezerî, *el-Kamil fi't-Tarih*, XI, 402.

⁴İbn Esîr el-Cezerî, *el-Kamil fi't-Tarih*, XI, 490.

Salahaddin'nin 589/1193 yılında vefat etmesiyle birlikte İslam devletinin başına kardeşi el-Melikü'l-Adıl (ö. 615/1218) geçti. Her ne kadar el-Adıl müslümanları birleştirmeye ve haçlıların saldırılarına karşı mücadele etmişse de El-Adıl'ın 615/1218 yılında vefat etmesiyle birlikte haçlılar bu yönetim boşluğunu fırsat bilerek Mısır'ın bazı şehirlerini ele geçirip tarumar ettiler.⁵

1.1.2. Abdulğani el-Makdisi'nin Yaşadığı Dönemin İlim Durumu

Savaşların, sosyal ve ekonomik sıkıntıların hiç eksik olmamasına rağmen bu dönemde ilmi faaliyet bir an bile duraksamadı, aksine hemen hemen her alanda ilmi faaliyetler zirve yaparak bu dönemin alâmetifarikası oldu.

Bu dönemde yöneticilerin katkılarıyla İslam diyarının her yerinde medreseler, daru'l-hadisler ve kütüphaneler açılmış, talebeler okutulmuş ve ilmi faaliyetler desteklenmiştir. Bu faaliyetlerin başında da sultan Salahaddin Eyyûbî'nin faaliyetleri gelmektedir. Çünkü o, fethettiği her şehirde mutlaka medreseler ve ilim evleri inşa ettiriyordu.

Bu dönemin en meşhur bazı medreseleri şunlardır:

Daru'l-Hadisi'l-Eşrefiyye (Dımaşk)

Daru'l-Hadisi'n-Nûriyye (Dımaşk)

El-Medresetü's-Şamiyye el-Beraniyye (Dımaşk)

El-Medresetü'l-Adiliyyetü'l-Kübra (Dımaşk)

El-Medresetü'l-Cevziyye (Dımaşk)

El-Medresetü'l-Müstensırıyye (Bağdad)

El-Medresetü'n-Nasırıyye (Mısır)

El-Medresetü'l-Kumhiyye (Mısır)

El-Medresetü's-Salahiyye (Beytü'l-Makdis) vd.

⁵ İbn Esîr el-Cezerî, *el-Kamil fi't-Tarih*, XII, 326-352.

Bu medreseler yanında birçok mescit te ilim merkezi konumuna sahiptiler. Bunlardan birkaçı şunlardır:

El-Mescidu'l-Emevî (Dımaşk). Makdisîlerin ilmi faaliyetleri genellikle bu mescitte yapılmaktaydı.

El-Camiu'l-'Atîk (Amr b. As camii) (Mısır)

El-Camiu'l-Ezher (Mısır) vd.

Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi hafız Abdulğani el-Makdisî'nin yaşadığı dönem her ne kadar siyasi açıdan çalkantılı bir dönem olsa da ilmi faaliyetler açısından son derece hareketli ve verimli bir dönem olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde yetişen âlimlere ve telif edilen eserlere baktığımızda bu gerçek daha iyi ortaya çıkmaktadır.

1.2. HAYATI

el-Makdisî'nin hayatı ile ilgili bilgilerin neredeyse tamamı talebesi Ziya el-Makdisî'nin (ö. 643/1245) hocasının siretine ayırdığı iki cüzlük esere dayanmaktadır.⁶ Aynı zamanda Ziya el-Makdisî, Makdisîler ailesine mensup birçok kişinin hayatına müstakil eser ayırmış bulunmaktadır. Dolayısıyla gerek başta imam Zehebî (ö.748/1347) olsun gerek İbn Receb (ö.795/1392) olsun ve gerekse diğer biyografi yazarları olsun hafız Abdulğani'nin tercemesine yer veren âlimler bu eserdeki bilgileri temel almışlardır. Fakat ne yazık ki çalışmamızda bu esere ulaşamadık. Bu nedenle konu işlenirken ondan nakilde bulunan başta imam Zehebî'nin Siyer'i ve Tarih'i; İbn Receb'in Zeyl'i ve diğer eserlerden yararlanmaya çalışılarak detaylı bir şekilde işlenmeye gayret edilecektir.

1.2.1. Kimliği

Ebû Muhammed Takiyyüddîn Abdülğani b. Abdilvâhid b. Ali b. Surûr b. Rafî' b. Hasan b. Cafer el-Makdisî⁷ el-Cemmâîlî⁸ doğumlu, ed-Dımaşkî büyüme, es-Salihî⁹ el-Hanbelî¹⁰ olan Makdisî, Filistin bölgesindeki Nablüs'ün Cemmâîl köyüne nisbetle el-

⁶ Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî (ö.748/1374), *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1984, XXI, 444; Ebû Muhammed Abdullah b. Esa'd b. Ali b. Süleyman el-Yafîî', *Mirâtü'l-Cinân ve İbretü'l-Yakzan*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1997, III, 378.

Cemmâîlî olarak şöhret bulmuştur. Künyesi: Ebû Muhammed; lakabı ise Takıyyüddin'dir.¹¹

1.2.2. Doğumu

Makdisî'nin doğum tarihi ile ilgili birkaç görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden en çok kabul edilene Makdisî'nin hayatını iki müstakil cüz halinde yazan Ziya el-Makdisî'ye aittir. O, annesinin¹² Abdulğani'nin, kardeşi Muvaffekuddin b. Kudame'den

⁷ Beytü'l-Makdisî'e (Kudüs) nisbetle bu nisbeyi almıştır.

⁸ *Cemmaîl*, Filistin'in Nablüs şehrine kırk kilometre uzaklıkta bir köydür. Aslında Makdisî bu köyde doğdu ama bu köy Beytü'l-Makdisî'e yakın olduğu için daha çok "Makdisî" olarak şöhret bulmuştur. Aynı zamanda Nablüs te Beytü'l-Makdisî'e bağlıdır. Şihabuddin Ebû Abdillâh Yakût el-Hmevî, *Mu'cemü'l-Büldan*, Darun Sadir, Beyrut, tsz. II, 159.

⁹ "es-Salihî", Makdisîler ailesinin Dımaşk (Şam)'a ilk geldiklerinde doğu kapısı açıklarında Ebû Salih'in mescidine nisbetle onlara "es-Salihî" denmiştir. Şemsüddin b. Receb el-Hanbelî (ö. 795/1393), *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, Mektebetül A'bikan, Mekke, 2005, II, 52.

Not: Makdisî'nin geniş biyografisi için bkz: Şihabuddin Ebû Abdillâh Yakût el-Hamevî (ö. 626/1229), *Mu'cemü'l-Büldan*, Darun Sadir, Beyrut, tsz., II, 159-160; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanabile*, III, 1-56; Ebû Muhammed b. Abdulğani b. Nukta el-Hanbelî (ö. 629/1232), *et-Takyyîd li Ma'rifeti Ruvatis-Sünen ve'l- Mesânîd*, Vezaretül Evkaf Yayınları, Katar, 2014, I, 671; ez-Zehabî, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XXI, 443-471; *Tezkiretül Huffaz*, Daru'l-kutübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, IV, 1372-1381; *Düvelül İslâm*, Darun Sadir, Beyrut, 1999, II, 108; el-Melikul Eşref İsmail b. Abbas el-Ğassanî (ö. 803/1400), *el-A'scudu'l-Mesbûk ve'l-Cevheru'l-Mahkûk fi Tbakâti'l-Hulefai ve'l-Mülûk*, Daru'l-Beyan, Bağdad, 1975, I-II, 289-290; Şihabuddin Ahmed b. Ali ed-Delcî (ö. 838/1434), *el-Felake ve'l-Meflukân*, Matbaatü's-Şa'b, Mısır, 1904, 68-69; Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, *el-Mezhebü'l-Hanbelî- dirase fi tarihîhi ve simatihi ve eşheri a'lamihi ve müellefatihi-*, er-Risale Naşirun, Beyrut 2002, I, 257-268; İmaduddin Ebü'l-Fida' İsmail b. Ömer b. Kesir (ö. 774/ 1372-73), *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Hacer Yayınları, Kahire, 1998, XVI, 732-735; Burahnuddin İbrahim b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Muflih (ö. 884/1479), *el-Maksidul-Erşed fi Zikri Ashabi'l-İmam Ahmed*, Mektebtür-Rüşd, Riyad, 1990, II, 152-155; Salahaddin Halil b. Aybek es-Safadî (ö. 764/1362), *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, Daru İhyait-Turasil-Arabî, Beyrut, 2000, XIX, 21-22; Cemaluddin Ebü'l-Mehasin Yusuf b. Tağriberdi el-Atabekî (ö. 874/1469), *en-Nücümü'z-Zahire fi Müluki Misre ve'l-Kahire*, Daru'l-Kütüb, Mısır, tsz., VI, 185; Ebü'l-Fadl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyûtî (ö. 911/1505), *Hüsnül-Muhadara fi Tarihi Misre ve'l-Kahire*, Tahk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, Kahire, 1967, I, 480; *Tabakatü'l-Huffaz*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983, 487-488; Ebû Muhammed Abdullah b. Esa'd b. Ali b. Süleyman el-Yafîî (ö. 768/ 1366), *Miratü'l-Cinan ve İbretü'l-Yakzan*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, III, 368; Şemsüddin Ebu'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıloğlu b. Abdullah Sibtu İbn Cevzî (ö. 654/1256), *Miratü'z-Zemaan fi Tevarihî'l-A'yan*, er-Risale'tü'l-A'lemiyye, Dımaşk, 2013, XXII, 137-141; Şihabuddin Ebü'l-Felah Abdullahyy b. Ahmed b. Muhammed b. İmad el-'Akrî (ö. 1089/1678), *Şezerâtüz-Zehab fi Ahbari Men Zeheb*, Daru İbn Kesir, Dımaşk, 1986, I, 561-563; Zekıyyüddin Ebû Muhammed Abdulazim b. Abdulkaviy el-Münzirî (ö. 656/1258), *et-Tekmile li Vefeyâti'n-Nekale*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1984, II, 17-19; Şihabuddin Ebû Şame Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî (ö. 665/1266), *ez-Zeyl ala'r-Ravdateyn*, Daru'l-Ciyl, Beyrut, 1974, 46-47; Ebû Abdillâh Muhammed b. Said b. ed-Dübeysî (ö. 637/1239), *Zeylu Tarihi Medineti's-Selâm*, Daru'l-Ğarbi'l-İslamî, Beyrut, 2006, IV, 263-264; Muhammed b. Tolon es-Salihî (ö. 953/1546), *el-Kalaidü'l-Cevheriyye fi Tarihi's-Salihyye*, thk.: Muhammed Ahmed Dehman, Mecmeu'lluğati'l-Arabiyye, Dımaşk, 1980, I, II. Bölümler; İsmail Paşa el-Bağdadî (ö. 1339/1920-1921), *Hediyetü'l-A'rifin Esmâü'l-Müellifin ve Asaru'l-Musannifin min Kesfiz-Zunûn*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, V, 589.

¹⁰ ez-Zehabî, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XXI, 443.

¹¹ ez-Zehabî, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XXI, 443.

¹² Ziya el-Makdisî'nin annesi Ahmed b. Muhammed b. Kudame'nin kızı Rukiyye'dir. Aynı zamanda Muvaffekuddin ve Ebû U'mer'in de kız kardeşidir.

(ö. 620/1223) dört ay büyük olduğunu aktarmaktadır. Muvaffekuddin b. Kudame'nin aynı yılın Şaban ayında doğduğuna göre¹³ bu görüşün daha isabetli olduğu anlaşılıyor. İmam Zehebî ve İbn Receb gibi birçok âlimin tercih ettiği görüşe göre onun Rebî'u'lâhîr 541/Eylül 1146 tarihinde Cemmâîl köyünde dünyaya geldiği zikredilmektedir.¹⁴

Doğum tarihi ile ilgili diğer bir görüş ise, 544 senesidir. Bu görüşü Münzirî (ö. 656/1258) benimsemiş ve bunu hafız Abdulğani'nin bazı arkadaşlarının söylediğini kaydetmiştir.¹⁵ Aynı zamanda el-U'leymî de bu görüşü benimsemiştir.¹⁶

İbn Receb'in İbn Neccar'dan (ö. 643/1245) aktardığı diğer bir görüşe göre de Makdisî'nin doğum tarihi 543'tür.¹⁷

Ziya el-Makdisî her ne kadar daha doğru olan onun 544 tarihinde doğduğunu söylemişse de Abdulğani'nin kardeşi İmaduddin'in doğum tarihi 543 olduğuna göre ve kendisin, hafız Abdulğani benden iki yaş büyüktür dediği göz önünde bulundurulursa 541 tarihi daha isabetli görünmektedir.

1.2.3. Küçüklüğü

Filistin bölgesinde çok meşhur olan Makdisîler ailesine mensup olan Abdulğani, o dönemde Filistin Haçlıların istilâsı altında bulunduğu için ailesi birçok sıkıntıya maruz kalması nedeniyle göç etmek zorunda kaldı ve nihayet akrabaları ile birlikte Cemmâîl'den 550 veya 551 yılında (yani on yaşlarında iken) Şam'a, bu günkü adıyla Suriye'nin başkenti Dımaşk'a hicret ettiler.

Makdisî, İlimle meşgul olan bir aile ortamında bulunması hasebiyle daha küçük yaşından itibaren kendini ilim halkalarında buldu. İlim şevki ve heyecanı onu sardı ve

¹³ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 444; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 2.

¹⁴ Biyografi kitaplarının çoğu bu görüşü tercih ettikleri için bu görüşün daha isabetli olduğu tercihe şayandır. Bu görüşü tercih edenler: Sibtu İbn Cevzi, *Miratü'z-Zeman*, XXII, 138; Ebu Şame el-Makdisî, *ez-Zeyl ala'r-Ravdateyn*, 46; ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 444; ez-Zehebî, *Tarihu'l-İslâm*, (vefeyât: 561-600), 443; es-Safadî, *el-Vafi bi'l-Vefeyât*, XIX, 21; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, XVI, 732; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 2; İbn Tağriberdi el-Atabekî, *en-Nücümü'z-Zahire*, VI, 185; es-Suyûtî, *Tabakatü'l-Huffaz*, 488; İbn İ'mad el-Akri, *Şezerâtüz-Zehab fi Ahbari Men Zeheb*, I, 561; İbn Tolon, *el-Kalaidü'l-Cevheriyye*, II. Bölüm, 439; İbn el-Ğazzî, *Dîvanü'l-İslâm*, III, (din not) 277. Doğum tarihinin 544 olduğunu: el-Münzirî, *et-Tekmile li Vefeyâti'n-Nekale*, II, 18 ve el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad fi Zikri Ashabi'l-İmam Ahmed*, I, 317.

¹⁵ el-Münzirî, *et-Tekmile li Veyatin-Nekale*, II, 18.

¹⁶ el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 317.

¹⁷ İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 2.

Şam'da bulunan medreselerde önce Kur'an-ı Kerimi hıfzetti daha sonra başta büyük bir âlim olan babası olmak üzere birçok hocadan özellikle hadis, fıkıh ve diğer ilimlerle ilgili dersler aldı.

1.2.4. Ailesi

İlim tahsili, zühd, salah ve Allah yolunda cihad ile meşhur olan Makdisîler ailesinin bir ferdi olan hafız Abdulğani hem baba hem de anne tarafından ilim ehli bir aileye mensuptur.

Babası Abdulvahid, Dımaşk'a ilk hicret eden âlim bir zattı. Annesi Saide ise Muhammed b. Kudame'nin kızı ve Ahmed b. Kudame'nin kız kardeşidir. Hanımı da dayısı Ahmed b. Muhammed b. Kudame'nin (ö. 620/1223) kızı Rabia'dır. Annesi aynı zamanda Ziya el-Makdisî'nin teyzesi olmaktadır.

Makdisî'nin bilinen üç oğlu ve bir de kızı vardır. Bunlar:

Ebü'l-Feth İzzuddin, Ebû Mûsa Cemaluddin, Ebû Süleyman Abdurrahman ve kızı Fatime'dirler. Onları kısaca tanıtmak yerinde olacaktır.¹⁸

Hafız Ebü'l-Feth İzzuddin Muhammed b. Abdulğani el-Makdisî ed-Dımaşkî küçük yaşlarında itibaren Dımaşk'ta Ebü'l-Mea'li b. Sabır ve Hıdır b. Tavus'tan hadis sema' etti. Bağdat'ta Ebü'l-Feth b. Şatîl, İbn Cevzî ve onun tabakasında olanlardan; Esbehan'da da Abdurrahim el-Kâğidî'den hadis sema' etti. Ebü'l-Feth b. el-Mennî ve Ali b. Ebü'l-Beka'dan fıkıh eğitimi aldı. Hadis hafızı ve aynı zamanda ravilerin isimleri, cerh ve tadil konularında yetkin, sika, güvenilir, güzel ahlak sahibi ve çok zeki bir âlim olan hafız Ebü'l-Feth, 19 Şevval 613/1216 tarihinde vefat etti ve vasiyeti üzerine Kasyun dağı eteğindeki Ravda mezarlığına defnedildi.¹⁹

Ebû Mûsa Cemaluddin Abdullah b. Abdulğani el-Makdisî ed-Dımaşkî, Hadis ilmiyle uğraşmış Dımaşk'ta Abdurrahman b. Ali el-Hirekî ve el-Huşûî'den; Bağdat'ta İbn Küleyb ve İbn el-Ma'tûş'tan; Esbehan'da Ebü'l-Mekarim b. el-Lebban'dan; Mısır'da da Ebû Abdillâh el-Ertahî'den hadis sema' etti. Muvaffekuddin b. Kudame'den

¹⁸ Kızı ile ilgili isminden başka bilgiye ulaşamadım.

¹⁹ İbn Tolon, *el-Kalaidü'l-Cevheriyye*, II. Bölüm, 568.

Fıkıh; amcası İmad'dan Kıraat ve Ebü'l-Beka el-Akberî'den Arapça eğitimini aldı. Mütevazı, faziletli, cömert, ibadetine düşkün ve vera sahibiydi. Ziya el-Makdisî başta olmak üzere birçok talebe yetiştirdi. El-Melikü'l-Eşref onun için Şam'da bir Daru'l-hadis inşa ettirdi. Babasının vefatında hazır bulunan ve hastalık sürecini birebir anlatandır. 5 Ramazan Cuma günü 629/1232 tarihinde Şam'da vefat etti.²⁰

Ebû Süleyman Abdurrahman b. Abdulğani el-Makdisî 583 veya 584 yılında doğdu. Dımaşk'ta el-Huşû'den; Mısır'da da Ebû Abdillâh el-Ertahî, Buveysirî ve İsmail b. Yasin'den; Bağdat'ta da İbn Cevzî (ö. 595/1198) ve onun tabakasından olanlardan hadis sema' etti. Muvaffekuddin b. Kudame'den Fıkıh eğitimi aldı. Faziletli, salih, vera' sahibi ve âlim olan Ebû Süleyman 29 Safer 643/1245 tarihinde Şam'da vefat etti ve Kasyûn²¹ dağı eteğinde defnedildi.²²

Makdisî'nin kardeşleri de şöyledir:

Makdisî'nin en meşhur kardeşi İmaduddin İbrahim b. Abdulvahid 543 yılında Cemmail'de doğdu. O da Makdisîlerle birlikte 551 yılında Nablûs'ten Dımaşk'a hicret etti ve orada ilim tahsiline başladı.

İlim tahsili için rıhleler yaptı, birçok âlimden ders aldı ve ilimle dolu bir hayat yaşadıktan sonra 16 Zilkade 614/1217 tarihinde Şam'da vefat etti.²³ Diğerleri de şunlardır:

Abdullah b. Abdulvahid el-Mukri', Ubeydullah b. Abdulvahid, Takiyye bt. Abdulvahid, Zeyne bt. Abdulvahid, Rahme bt. Abdulvahid.²⁴

²⁰ İbn Tolon, *el-Kalaidü'l-Cevheriyye*, II. Bölüm, 156.

²¹ "Kasyûn" Şam'a kuş bakışıyla bakan ve Batı tarafından Lübnan sıra dağlarına bağlanan, soğuk sularıyla meşhur olan bir dağdır. (İbn Tolon, *el-Kalaidü'l-Cevheriyye*, I. Bölüm, 37).

²² İbn Tolon, *el-Kalaidü'l-Cevheriyye*, I. Bölüm, 477.

²³ Geniş tercemesi için bkz.: İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 199; Ebu Şame el-Makdisî, *ez-Zeyl ala'r-Ravdateyn*, 104; el-Münzirî, *et-Tekmile li Vefeyâti'n-Nekale*, II, 413; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 339; el-Yafîî, *Mirâtü'l-Cinân*, IV, 29; es-Safadî, *el-Vafi bi'l-Vefeyât*, VI, 49; ez-Zehbî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXII, 47; İbn İ'mad el-'Akrî, *Şezerâtüz-Zehb*, V, 35; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, XIII, 77; İbn Muflih, *el-Maksidul-Erşed*, I, 226; Sibtu İbn Cevzî, *Miratü'z-Zeman*, VIII, 586; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-Zahire*, VI, 220; İbn Tolon, *el-Kalaidü'l-Cevheriyye*, I. Bölüm, 459.

²⁴ İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, (dipnot) 2.

1.2.5. Rihleleri

Şam'ın farklı medreselerinde birkaç yıl okuduktan sonra ilim adına iyi bir seviyeye gelen Makdisî, başta Dımaşk, İskenderiye, Beytülmakdis, Mısır (Kahire), Dımyât,²⁵ Bağdat, Harran, Musul, Esbahan, Cizre²⁶ ve Hemezân gibi²⁷ birçok ilim merkezlerine ilim tahsil etmek için yolculuklar (rihleler) yaptı.²⁸ Bu rihlelerine kısaca temas etmek istiyoruz.

1.2.5.1. Bağdat Rihlesi

Makdisî, ilk önce dayısının oğlu²⁹ olan Muvaffekuddin b. Ahmed b. Kudame ile birlikte 561/1165 yılında Bağdat'a gittiler. İlim sevdalısı olan Makdisî ve İbn Kudame, Bağdat'ta kolay kolay kimseyi kabul etmeyen Abdulkadir Geylanî (ö. 561/1165) hazretleriyle tanıştılar. Geylanî onlardaki asalet ve zekâyı sezince onlara çok iyi davrandı, ders halkasına katılıp ilim tahsil etmelerine müsaade etti. Geylanî'den Hanbelî fıkıh kitabı olan el-Hirekî'nin Muhtasar'ı ve el-Hidaye'den günde iki fıkıh dersi alıyorlardı. Fakat ne yazık ki elli gün veya daha kısa bir müddet sonra hocaları Abdulkadir Geylanî vefat etti. Makdisî hadis'e İbn Kudame de fıkha meyilliydi, dört sene İbn Mennî (ö. 583/1187)'den fıkıh ve hilaf ilmini aldılar. Bu süre içinde onların üstün zekâyı sahip olduklarını ve boş şeylerle uğraşmadıklarını gören Bağdat halkı onları çok sevdi ve onlara çok değer verdiler. Makdisî'nin hadise meyilli olması onun daha çok hadis hocalarına iltifat etmesine sebebiyet verdi.

1.2.5.2. İskenderiye Rihlesi

Kaynaklarda Makdisî'nin İskenderiye'ye iki sefer gittiği anlaşılmaktadır. Birinci sefer Bağdat'tan Şam'a döndükten dört yıl sonra yani 566 yılında İskenderiye'de bulunan hafız Ebû Tahir es-Silefî'nin (ö. 576/1180) yanına gitti ve bir müddet ondan hadis aldı.³⁰ Daha sonra Dımaşk'a döndü. İkinci sefer ise 570 yılında tekrar hocası es-

²⁵ İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 49.

²⁶ Sibtu İbn Cevzî, *Miratü'z-Zeman*, XXII, 138.

²⁷ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 444.

²⁸ Not: Makdisî, birçok ilim merkezine gidip ilim tahsil etmesine karşılık her nedense hiçbir kaynaktan onun Mekke ve Medine'ye gittiğinden bahsedilmiyor, hatta hac ibadetini yaptığına dair de bir bilgiye ulaşamadık.

²⁹ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 445.

³⁰ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 444.

Silefi'nin yanına gittiği ve ondan çokça hadis işittiği hatta bin cüz hadis yazdığı rivayet edilir.³¹

1.2.5.3. Esbehan Rihlesi

İskenderiye'den dönen Makdisî 570 yılından sonra Cizre ve Bağdat güzergâhından Esbehan'a gidip bir müddet oradaki birçok muhaddisten hadis işitti ve çok değerli kitaplar elde etti. Makdisî Esbehan'da iken birçok ilmi münazaraya katıldı ve selef akidesine yönelik fikirlerini açıkça halk arasında yaymaya çalıştı. Ebû Nuaym'ın *Ma'rifetu Esmâ's-Sahabe* adlı eserinin birçok yerini eleştirdi. Haliyle bu durum bazı kesimleri özellikle de Eşâ'rî'leri rahatsız etti ve sert tepkileriyle karşılaştı. Sonunda da oradan çıkmak zorunda kalıp tekrar Dımaşk'a döndü.

Makdisî Dımaşk'a döndükten sonra hadis halkaları oluşturdu. Birçok talebeyi etrafına topladığını gören diğer âlimler onu kıskanmaya başladılar. Her ne kadar onu susturmak ve vazgeçirmek için birçok palan yapmışlarsa da Makdisî'yi tutumundan ve düşüncelerinden vazgeçirememişlerdir.

1.2.5.4. Mısır (Kahire) Rihlesi

Makdisî Esbehan'dan döndükten sonra Dımaşk'ta bir müddet böyle devam etti. Daha sonra kendisine takılan tutuma karşı canı sıkıldı ve Mısır'a doğru yola koyuldu. Mısır yolculuğu esnasında memleketi olan Nablûs'te bir müddet hadis okuttu, daha sonra Mısır'a (Kahire'ye) geçti.

İmam Suyûtî, Mısır'a gelen ilk Hanbelî âlimin Abdulğânî el-Makdisî olduğunu kaydetmektedir.³²

Makdisî Kahire'de de hadis okutmaya başladı, ama ne yazık ki diğer beldelerde olduğu gibi burada da rahat yüzü görmedi. Çünkü o sadece hadis okutmakla kalmıyordu aynı zamanda benimsediği ve savunduğu selef akidesini de yaymaya çalışıyordu. Bu yüzden de özellikle Eşâ'rîlerin tepkisiyle karşılaşıyordu. Durum öyle bir hal aldı ki bazı âlimlerin onun tekfirine fetva bile verdikleri rivayet edilmektedir.

³¹ İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 4.

³² es-Suyûtî, *Hüsnül-Muhadare*, I, 480.

1.2.6. Hocaları

Makdisî, gittiği her beldede oranın en iyi hadis hocalarından hadis almaya gayret göstermiş ve ders halkalarına katılmıştır. Şimdi hocalarını kısaca tanıtmaya çalışacağız.

1.2.6.1. Dımaşk'taki Hocaları

1. Ebû'l-Mekarim Abdulvahid b. Hilâl (ö. 656/1169)
2. Ebû Abdillâh Muhammed b. Hamza b. Ebi Cemîl el-Kuraşî (ö. 580/1184)
3. Selman b. Ali er-Rahbî (ö. 569/1173)
4. Ebû'l-Meâ'li b. Sabır (ö. 576/1180)

1.2.6.2. Bağdat'taki Hocaları

1. Ebû'l-Feth b. Battî (ö. 564/1168)
2. Ebû'l-Hasan Ali b. Rebah el-Ferra' (ö. ?)
3. Şeyh Abdulkadir Geylani (ö. 561/1165)
4. Hibetüllah b. Hilal ed-Dakkak (ö. 563/1167)
5. Ebû Zura' el-Makdisî (ö. 564/1168)
6. Ma'mar b. el-Fahir (ö. 603/1206)
7. Ahmed b. Mukarrib (ö. 563/1167)
8. Yahya b. Sabit ed-Dîneverî (ö. 566/1170)
9. Ebûbekir b. en-Nakkur (ö. 565/1169)
10. Ahmed b. Abdulğanî el-Bacisraî (ö. 563/1167)
11. Ebû Tahir es-Silefî³³(ö. 576/1180)
12. El-Mübarek b. Mübarek es-Simsar
13. El-Mübarek b. Hudayr (ö. 562/1166)
14. Yahya b. Ali el-Haymî (ö. 564/1168)
15. Ebû'l-Mekarim el-Mübarek b. Muhammed el-Baziraî (ö. 567/1171)
16. Ebû Muhammed b. el-Haşşab (ö. 567/1171)

1.2.6.3. Mısır'daki Hocaları

1. Muhammed b. Ali er-Rahbî (ö. 577/1182)

³³ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 444.

2. Abdullah b. Berrî (ö. 582/1178)
3. Ali b. Hibetullah el-Kâmilî

1.2.6.4. Esbehan'daki Hocaları

1. Ebû Musa el-Medîni (ö. 581/1185)
2. Ebü'l-Vefa Mahmud b. Hemeka (ö. 580/1184)
3. Ebü'l-Feth Abdullah b. Ahmed el-Hirakî (ö. 579/1183)
4. İbn Yenal et-Türk (ö. 585/1189)
5. Muhammed b. Abdulvahid es-Saiğ (ö. 581/1185)
6. Ebû Reşid Habib b. İbrahim es-Sûfî
7. Ebû Reşid İsmail b. Ğanım el-Beyyi'
8. Ebû Ğalib Muhammed b. Muhammed b. Nasır
9. Süfyan b. Ebi'l-Fadl b. Tahir el-Hirekî
10. Ali b. Ebi'l-Fadl b. Tahir el-Hirekî
11. Büneyman b. ebi'l-Fevaris es-Sebbak
12. Muaviye b. Ali es-Sûfî
13. Hamza b. Ebi'l-Feth et-Taberî

1.2.6.5. Musul'daki Hocası

1. Ebü'l-Fadl (Abdullah b. Ahmed el-Hatîb³⁴) et-Tûsî³⁵ (ö. 578/1182)

1.2.6.6. Hemezan'daki Hocaları

1. Abdurrezzak b. İsmail el-Kûmisânî (ö. 580/1184)
2. Hafız Ebü'l 'Ala'³⁶ (ö. 569/1173)
3. El-Mutahhar b. Abdilkerim (ö. 580/1184)

1.2.6.7. İskenderiye'deki Hocaları

1. Ebû Tahir es-Silefi³⁷
2. Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman el-U'smanî (ö. 572/1176)³⁸

³⁴ ez-Zehebî, *Tarîhu'l-İslam*, (vefeyât: 591- 600), 443.

³⁵ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 445.

³⁶ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 445; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 5.

³⁷ İbn Muflih, *el-Maksidu'l-Erşed fi Zikri Ashabi'l-İmam Ahmed*, II, 153.

3. Ebü'l-Kasım Abdurrahman b. Halef el-Mukri'
4. Ebü'l-Hüseyn Yahya b. Ebi Abdillâh Muhammed b. Ahmed er-Razî³⁹

1.2.7. Talebeleri

Makdisî, gittiği her yerde ilimle meşgul olmuş ve aldığı ilmini talebelere aktarmıştır. Bu yüzden onun ilim halkasından talebeler hiç eksik olmamıştır. İmam Zehebî ve daha birçok âlimin aktardıklarına göre Makdisî'nin talebelerinden birkaçı şunlardır: Her biri hadis hâfızı olan oğulları:

- 1) Ebü'l-Feth İzzuddin Muhammed (ö. 613/1216)
- 2) Ebû Mûsâ Cemâluddin Abdullah (ö. 629/1231) ile fakih olan oğlu
- 3) Ebû Süleyman Muhyuddin Abdurrahman (ö. 643/1245) ve
- 4) Abdulkadir er-Ruhâvî (ö. 612/1215)
- 5) Muvaffakuddin İbn Kudame el-Makdisî (ö. 620/1223)
- 6) Ebü'l-Haccac b. Halil (ö. 648/1242)
- 7) Süleyman b. Rahme el-Esa'ardî (Siirtli) (ö. 639/1241)
- 8) el-Beha' Abdurrahman (ö. 624/1226)
- 9) Muhammed el-Yûnînî (ö. 658/1259)⁴⁰
- 10) Abdulaziz b. Abdulcebbar el-Kalânîsî (ö. 657/1258)⁴¹
- 11) ez-Zeyn b. Abdudaim (ö. 668/1269)
- 12) Şihabuddin el-Kûsî (ö. 653/1255)
- 13) İsmail b. Abdulkavî b. 'Azun (ö. 640/1242)
- 14) Takiyyuddin el-Yeldânî (ö. 655/1257)
- 15) Osman b. Mekki eş-Şariî (ö. 659/1260)

³⁸ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XX, 597.

³⁹ Hocaları hakkında daha geniş bilgi için bkz.: ez-Zehebî, *Tarîhu'l-İslam*, (vefeyât: 591- 600), 443, 444; ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XXI, 444, 445; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 4, 5; Sibtu İbn Cevzi, *Miratü'z-Zeman*, XXII, 141; el-Münzirî, *et-Tekmile li Vefeyâti'n-Nekale*, II, 18.

⁴⁰ İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, XIII, 264.

⁴¹ ez-Zehebî, *Tarîhu'l-İslam*, (vefeyât: 651-660), 319.

- 16) Ahmed b. Hamid el-Ertahî (ö. 601/1204)
- 17) Ebû İsa Abdullah b. Allak er-Rezzaz (ö. 673/1274)
- 18) Ziyâeddin el-Makdisî (ö. 643/1245)
- 19) Sa'duddin Muhammed b. Muhelhil el-Cînî (ö. 674/1275)⁴² Bu zat ondan işiten en son talebesidir.⁴³
- 20) Ahmed b. Ebi'l-Hayr el-Haddad (ö. 678/1279) icazet yoluyla ondan hadis alan en son kişidir.

Hafız Abdulğani'nin meşhur hoca ve talebelerinin isimlerini aktardıktan sonra dikkatimizi çeken bir hususa temas etmek yerinde olacaktır. O husus ta şudur: Gerek hadis ve gerekse diğer İslâmî ilimlerle meşgul olan âlimlerimizin çoğunun gerek hocaları ve gerekse talebeleri arasında kadınlara da rastlanır. Ama her nedense hafız Makdisî'nin ne hocaları ne de talebeleri arasında biyografisine yer veren kitaplarda kadın isimlerine rastlayamadık.

Şunu da belirtmek gerekir ki Hafız Abdulğani'nin talebeleri bunlarla sınırlı değildir. Çünkü onun gittiği her yerde hadis okuttuğu ve ders halkalarına çok kişinin katıldığı aktarılmaktadır. Her ne kadar biyografisine yer veren kaynaklarda sayılı talebelerine yer verilmişse de onun birçok ilim merkezinde tedriste bulunması ve talebelerin onun hadis derslerine ilgi göstermelerini göz önünde bulundurduğumuzda talebelerinin bunlardan çok daha fazla olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Şunu ifade etmek gerekir ki Şam ve Mısır (Kahire)'deki talebeleri Harran, Dimyat, Nablüs gibi beldelere nisbetle daha fazladır. Bunun nedenini ise hafız Abdulğani'nin buralarda daha fazla ikamet etmiş olması ve ilmi düzeyinde -özellikle de hadis ve ricâl konusundaki- yetkinliğe ulaşmasına bağlamak mümkündür.

Talebelerinin bunlarla sınırlı olmadığını söylemekle beraber yukarıda isimleri geçen talebelerin ona daha çok mülazemet ettiklerini söyleyebiliriz.

⁴² Talebeleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. ez-Zehebî, *Tarîhu'l-İslam*, (vefeyât: 591- 600), 443, 444; ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 444, 445; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 4, 5.

⁴³ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 446.

1.2.8. Çektiği Sıkıntı ve İşkenceler

Makdisî, kendisini ilmî bir otorite ve değerli bir şahsiyet olarak gördüğü imam Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) inandığı selef akidesi uğruna dönemin hem Mü'tezilesinden hem de bazı dönemlerde Mü'tezileye sırt çıkan Emevi yöneticilerinden çektiği sıkıntılar ve gördüğü işkencelerin kendisine de nasip olmasını temenni etmiş⁴⁴ ve bilfiil gittiği her yerde de sıkıntı, saldırı ve işkenceler hayatından hiç eksik olmamıştır.

1.2.8.1. Esbehan'da Çektiği Sıkıntı ve İşkence

İmam Zehebî'nin aktardığına göre⁴⁵ Makdisî'nin Esbehan'a gitmeden önce orada bulunan Ebû Mûsa el-Medinî (ö. 581/1185) Ebû Nuaym el-Esbehanî'nin *Ma'rifetü's-sahabe* adlı eserinin birçok yerini eleştirdiğini fakat bunu dillendirmeye cesaret edemediğini ve bu durumu Makdisî'ye teklif ettiğini, Makdisî'nin de Ebû Nuaym'ın bu eserini görüp incelediğini, kitapta 290⁴⁶ kadar hata olduğunu açıklamıştır. Bu durum Eşâ'rileri ve kendisi de bir Eşâ'ri mutaasıbı olan Esbehan valisi Sadr el-Hucendî'yi⁴⁷ kızdırdı. Makdisî bunların kendisini öldürmek istediklerini anlayınca talebelerinin yardımıyla Esbehan'ı gizlice terk etti. Ziya el-Makdisî Mahmud b. Selame'nin, biz Hafız Abdulğânî'yi bir nevresim içinde Esbehan'dan çıkardık diye aktarmaktadır.⁴⁸ Daha sonra Makdisî bu görüşlerini *Tebyînü'l-isâbe li-evhâmin hasalet li-Ebî Nu'aym fî Ma'rifeti's-sahabe* adlı eserinde bir araya getirmiştir.⁴⁹

1.2.8.2. Musul'da Çektiği Sıkıntı ve İşkence

Musul'da da imam-ı A'zam Ebû Hanife (ö. 150/767) hakkındaki bazı cerh bilgileri içeren Ukaylî'nin "*ed-Dua'fa*" adlı eserini okuyup İmam Ebû Hanife'yi cerh ettiğinden dolayı Hanefiler tarafından çokça eleştirilmiş, hapse atılmış ve kendisine bir suikast düzenlenmiştir. Arkadaşı olan Burhan b. el-Bernî⁵⁰ imam-ı A'zam Ebû Hanife

⁴⁴ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XXI, 458.

⁴⁵ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XXI, 458.

⁴⁶ Eleştirilen konuların 190 tane olduğu da rivayet edilmektedir. ed-Delcî, *el-Felake ve'l-Meflukân*, 68.

⁴⁷ Sadruddin Ebûbekir b. Abdillatif b. Muhammed el-Ezdî el-Esbehanî (ö. 592/1195). İbn Esir el-Cezerî *el-Kamil fi't-Tarih*, X, 243.

⁴⁸ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XXI, 459.

⁴⁹ M.Yaşar Kandemir, "Cemmâilî", *DİA*, VII, 338-340.

⁵⁰ ed-Delcî, bu zatın Burhan el-Berkî olduğunu söylemektedir. ed-Delcî, *el-Felake ve'l-Meflukân*, 68.

ile ilgili sayfaları kitabından yırtıp attı ve böylece Hanefiler kitabını kontrol ederken o kısmı bulamayınca öldürülmekten kurtuldu.⁵¹

1.2.8.3. Dımaşk'ta Çektiği Sıkıntı ve İşkence

Hafız Abdulğani'nin Dımaşk'ta çektiği sıkıntılarla ilgili imam Zehebî ve İbn Receb aşağı yukarı aynı şeyleri aktarmaktadırlar. Özet olarak şunları aktarabiliriz: Musul'dan ayrılmak zorunda kalan Makdisî Şam'a geldi ve orada Hadis okutmaya başladı. İnsanların etrafında toplandığını gören Şam uleması onu kıskandılar ve etrafından dağılmaları için alternatif ders halkaları oluşturdular. İnsanların bu ders halkalarına isteksiz katıldıklarından dolayı amaçları yerine gelmeyince de bu sefer Hanbelîleri birbirine kırdırmak için kendisi de Hanbelî olan Ebü'l-Farac Abdurrahman b. Necm en-Nasîh b. el-Hanbelî'ye (ö. 643/1245) Makdisî'nin Cuma günü ders saatinde Emevî camisinin Kartal kubbesinin altında ders vermesini istediler. Makdisî'nin İkindiden sonra; en-Nasîh'in da Cuma namazından sonra ders vermek üzere anlaştıkları anlaşılınca da bu sefer ikinci planlarını devreye sokarak akli kıt olan birini en-Nasîh'a göndererek onun minberde yalan yanlış şeyler söylediğini söyleyince onu dövdüler ve böylece kurdukları tuzak bir nevi gerçekleşmiş oldu.

Daha sonra Makdisî'nin muhaliflerinin başını çeken Muhyuddin b. ez-Zekiy (ö. 598/1201) ile Hatîb Ziyaeddin ed-Devleî' (ö. 598/1201)⁵² 24 Zilkade 595⁵³ yılında muhaliflerin ileri gelenlerini de toplayıp kalede bulunan Şam valisi Sarimüddin b. Buzğuş'a (ö. 608/1211) giderek Hanbelîlerin amacının fitne olduğunu ve inançlarının da inançlarına muhalif olduğunu iletip onunla münazarada bulunmak için Abdulğani'yi çağırmasını talep ettiler. Muhalifler itikadi bazı meseleleri yazıp altına imzalarını attılar ve Makdisî'den de imza atmasını istediler, ama Makdisî hiddetlendi ve imzalamadı. Bunun üzerine valiye bütün Fukahanın üzerine ittifak ettikleri bazı şeyleri⁵⁴ o kabul

⁵¹ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 449; Sibtu İbn Cevzi, *Miratü'z-Zeman*, XXII, 139.

⁵² ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 351.

⁵³ İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, XVI, 733.

⁵⁴ Muhaliflerinin itiraz edip onunla münazarada bulunmak istedikleri hususların birkaçı şunlardır:

1) كان الله ولا مكان، وليس هو اليوم على ما كان. – Mekân yokken Allah vardı, şimdiki varlığı da önceki varlığı değildir.

2) لا أنزهه تنزيها ينفي حقيقة النزول. – Nüzul (iniş)un hakikatini yok edecek şekilde ben O'nu (Allah'ı) tenzih etmiyorum.

3) مسألة الصوت والحرف. – Allah'ın kelamının ses ve harften oluşması meselesi.

etmiyor diye valiye bildirdiler ve validen onun Emevî camisinde bulunan minberinin kaldırılması için izin istediler. Bilahare vali birkaç kişi gönderip camideki minberini ve kitaplığını kaldırıp attılar. Bununla da yetinmeyerek Emevi camisinde sadece Şafî mezhebine göre cemaat namazının kılınmasına müsaade etmesini talep ettiler. en-Nasîh'in etrafına birçok kimseyi toplayarak camide izinsiz namaz kılacaklarını anlayan Şam valisi durumun daha vahim hale gelmemesi için Hanbelîlerin camide namaz kılmalarına müsaade etti.⁵⁵

1.2.8.4. Mısır'da Çektiği Sıkıntı ve İşkence

Dımaşk'ta hayli eziyet ve sıkıntı gören Makdisî için artık huzur denen bir şey kalmadı, canı sıkıldı, sonunda da ayrılma kararı aldı ve üç gün sonra⁵⁶ Ba'lebek ve Nablüs güzergâhından Mısır'a geçti. Bir müddet değirmencilerde kaldı. O dönemde Mısır'ın yönetimi Şafî ve Eş'arîlerin elinde idi. Makdisî, henüz Mısır'a varmadan Şam'daki muhalifleri Hanbelîlere ait bazı fetva ve kitapları bir gence vererek Mısır valisi el-Melik el-Aziz'e (ö. 634/1236) ulaştırdılar. O esnada Sa'îd bölgesine yaptığı bir seferde bulunan vali, seferden dönünce bu görüşlere sahip olanları Mısır'dan çıkarınız diye ferman buyurdu. Fakat attan düşmesi sonucu seferde öldü ve yerine oğlu geçti.

Serhad'dan gelen el-Melik el-Afdal (ö. 622/1225) Mısır'ı ele geçirdi ve Şam'a giderken Makdisî ile karşılaştı, ona ikramda bulundu ve Mısır hakkında ona tavsiyelerde bulundu. Bu yüzden de Mısır'da hürmetle karşılandı ve birçok yerde hadis okuttu. el-Afdal'dan sonra Mısır'ı yöneten el-Melik el-Adıl (ö. 635/1237) da Makdisî'ye ikramda bulundu ve ona değer verdi. Fakat bu arada muhalifleri de bir hayli çoğaldı. el-Adıl'ın Şam yolculuğuna çıkmasıyla Makdisî desteksiz kaldı ve birçok kere muhaliflerin eleştirilene maruz kaldı. Hatta koyu bir Eş'arî olan el-Kamil onu Mısır'dan çıkarmaya

Bu üç meseleye şu şekilde itiraz edilmiştir: Allah şu an var olduğu şekilde değildir dediğin zaman O'na mekân tesbit ediyorsun. Nüzul (iniş)un hakikatini yok edecek şekilde O'nu (Allah'ı) tenzih etmiyorsan O'na intikalı (yer değiştirmeyi) caiz görüyorsun demektir.

Harf ve ses meselesine (yani Allah'ın kelamının –Kur'an'ın- harf ve seslerden oluşması) gelince, senin imamın (Ahmed b. Hanbel) böyle bir şey söylememiştir. O ancak bunun için Allah'ın kelamıdır demiştir, başka bir şey dememiştir diye itiraz etmişlerdir. Seslerin yükseldiğini gören Sarimüddin, Makdisî'ye, bütün bunlar yanlış yoldadır sadece sen mi doğru yoldasın diye çıkışmış ve Emevi camisindeki minberinin kaldırılması emrini vermiştir. Sibtu İbn Cevzî, *Mirâtü'z-Zeman*, XXII, 140; ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XXI, 463; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 33.

⁵⁵ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XXI, 459; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 30.

⁵⁶ İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, XVI, 734.

karar verdi ve bir hafta hapse attırdı. ⁵⁷ Makdisî bu günler için benim en rahat günlerimdir demektedir.

1.2.9. Küfürle İtham Edilmesi ve Öldürülmesine Fetva Verilmesi

Makdisî'nin gerek Mısır'daki gerek Şam'daki sıkıntıları bunlarla sınırlı kalmadı, birçok muhalifi tarafından insanların inancını bozduğu gerekçesiyle küfürle itham edildi, hatta öldürülmesi gerektiğine dair fetva bile verildi. Bu fetvayı da o esnada el-Adıl ile beraber Şam seferinde olan veziri İbn Şükr'a (ö. 622/1225) bildirdiler. Vezir İbn Şükr batıya sürgün edilme fermanını verdi fakat henüz ferman Mısır valisine ulaşmadan Makdisî Allah'ın rahmetine kavuştu. ⁵⁸

İmam Zehebî Makdisî'nin küfürle itham edilmesi ile ilgili eş-Şüca' b. Ebî Zikri el-Emîr ile el-Melik el-Kamil arasında şöyle bir diyalog cereyan ettiğini nakletmektedir: eş-Şüca' anlatıyor: Bir gün el-Kamil bana, burada kâfirdir dedikleri bir fakih vardır tanır mısın? Hayır dedim. O, hayır tanırsın! O muhaddis biridir. Herhalde Hafız Abdulğani'yi kastediyorsunuz dedim. Evet dedi. Ben, ey Melik âlimlerin kimisi ahireti; kimisi de dünyayı talep etmektedirler dedim. Peki, bu zat gelip senden dünyalık bir şey talep etti mi? Hayır dedi. Ben dedim ki, Allah'a yemin ederim ki bunlar onu kıskanıyorlar. Ey melik bu diyarda makamı sizden yüce olan kimse var mı? Hayır dedi. Ben dedim ki siz insanların en üstünü olduğuz gibi o da âlimlerin en üstünüdür. ⁵⁹ el-Kamil'in birçok kişiden Makdisî hakkındaki olumlu kanaati neticesinde kendisinde de olumlu kanaat oluştu ve bir müddet ondan himaye ve ikram gördü, hatta ona dokunulmaması gerektiğine dair ferman bile imzaladı.

İmam Zehebî bu konu ile ilgili bazı arkadaşlarımızdan şöyle söylediklerini işittim diye kaydetmektedir: *Abdulğani'den itikadını yazması istendi, o da bu konuda şu ayetten dolayı şöyle derim; bu konuda da Allah Resulünün şu şu hadisinden ötürü şöyle derim diye yazdı. İhtilaf konusu bütün meseleleri bu şekilde açıkladığını gören el-*

⁵⁷ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 461; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 32.

⁵⁸ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 463; Sibtu İbn Cevzî, *Mirâtü'z-Zeman*, XXII, 140.

⁵⁹ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 462; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 38.

*Kamil: bütün meselelerde Allah ve Resulüniün sözünden çıkmayan birisine ben ne diyebilirim ki diye konuştu.*⁶⁰

Gerek imam Zehebî olsun gerekse İbn Receb olsun Ebü'l-Muzaffer Sibtu İbn Cevzî'nin Mirâtü'z-Zeman adlı eserinde Makdisî'nin küfrüne icma' edildiğine, bidatçı olduğuna ve böyle birisin müslümanlar arasında kalmasının caiz olmadığına dair görüşüne sert tepki göstermişlerdir. İmam Zehebî *Tarîhu'l-İslam*'ında bu konu ile ilgili şunları söylemektedir: *İbn Cevzî'nin ülemanın küfrüne icmainı söylemesi eksik bir cümledir, hatta açık açık yalandır. Ancak bazı müteaassıb Şafîiler bu konuda fetva vermişlerdir.* Yoksa Hanbelîlerin Şam'daki o dönemin şeyhi el-Muvaffak İbn Kudame el-Makdisî ve Hanefîlerin şeyhi Ebü'l-Yümn Zeyd b. Hasan Tâcuddin el-Kindî (ö. 613/1217) de onunla aynı fikirde idiler. Cehalet ve zulümden Allah'a sığınırız.⁶¹ Demiş ve bu suçlamaların haksızlık olduğunu ve bilgisice hüküm verme olduğunu dile getirmiştir.

İmam Zehebî *Siyeru A'lami'n-Nübela*'da bu konu ile ilgili görüşünü şu şekilde dile getirmektedir: Ebü'l-Muzaffer'in birçok kere saçmaladığını ve dikkatsizce tarihi bilgiler verdiğini, Rafizîlik yaptığını gördüm. Eğer –onun dediği gibi- fukaha Makdisî'nin küfrüne icma' itmiş olsalardı onu sağ bırakmaları düşünülemezdi. Bilakis Makdisî'nin kardeşi şeyh İ'madüddin (ö. 614/1217), şeyh Muvaffakuddin b. Kudame, onun kardeşi şeyh Ebû 'Umer b. Kudame (ö. 607/1210), allame Şemsüddin el-Buhârî (ö. 657/1258)⁶², diğer Hanbelîler ve birçok hadisçi onun görüşünde idiler. Her ne kadar Makdisî münazara esnasında sıkıştırıldığında açıkça onun görüşünü dillendirmeseler de onu tekfir etmeyen birçok alim bulunmaktaydı. Ama her şeye rağmen eğer Makdisî bu söylemlerinden vazgeçip Kur'an ve sünnette varid olan naslara bağlı kalsaydı daha iyi olurdu. Özellikle Makdisî'nin herkesin dalâlette olup sadece kendisinin hak üzere olduğunu iddia etmesi en nahoş şeydir ve fitneye sebebiyet veren bir söylemdir.

Her iki tarafın da amacının hakikate ulaşip zat-i Bari'yi teccîm ve teşbîhten uzak tutmak olduğunu hüsnü zanda bulunmakla birlikte en doğrusu zat-i Bari'yi tazim ve

⁶⁰ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XXI, 463.

⁶¹ ez-Zehebî, *Tarîhu'l-İslam*, (vefeyât: 591- 600), 455.

⁶² İsmail Paşa, *Hediyetü'l-A'rîfin*, I, 50.

tenzihi konusunda selef metodunu takip ederek Kitap ve sünnetin lafızlarının dışına çıkmamaktır.

Bütün bunlara rağmen Hafız Abdulğani dindar, ilim ehli, vera' sahibi ve hakkı haykıran biri olduğunu ve güzelliklerinin çok olduğunu kabul ediyoruz.⁶³

İbn Receb de İbn Cevzî'nin Makdisî'nin küfrüne dair Fukahanın icma'ını ve onun bidatçı olduğuna dair görüşünü şu şekilde red etmektedir: Ne acayıptır! Zamanının sünnetin en iyi hafızı ve onu en çok bilen muhalif olduğu halde nasıl olur da icma' hasıl olur? Şeklinde tepkisini dile getirmektedir. Hem Evzaî'den (ö. 157/774) sonra Şam'a girip kendisinden daha fakih olan birisi bulunmadığı söylenen İbn Kudame el-Makdisî'nin ve onunla birlikte birçok fukaha ve muhaddislerin de aralarında bulunduğu halde nasıl olur da bu konuda icma' hâsıl olur? Sadece Şam'da durum böyle ise Bağdad'ı, Mısır'ı ve diğer İslam beldelerini varın siz düşünün! Ayriyeten (o dönemde) muhalifler arasında Makdisî kadar sünnet, hadis ve eser bilgisi olan birisi de bulunmamaktadır.⁶⁴

İbn Receb Makdisî'nin muhalifleri tarafından eleştiri konusu olan meselelere de mezhebinin ana görüşünü belirterek tek tek açıklamış ve onun haklı olduğunu beyan etmeye çalışmıştır. İbn Receb tenzih konusunda şunları söylemektedir: Eğer Makdisî'nin "*Nüzul (iniş)un hakikatini yok edecek şekilde ben O'nu (Allah'ı) tenzih etmiyorum*". Demesi gerçekten ona aitse bu doğru bir sözdür. Çünkü bu söz tıpkı bir kimsenin: "*Ben O'nu (Allah'ı) varlığının hakikatini veya kelamının hakikatini yahut ilminin, sem'inin ve basarının hakikatini vb. yok sayacak şekilde tenzih etmiyorum demesi gibidir*".

Mekân meselesine gelince ihtilafli olmakla birlikte Buharî ve Müslim'de mekân lafzının sabit olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır.

İntikal (yer değiştirme) konusuna ise iki şekilde cevap verilebilir:

Birincisi: (Sizin dediğiniz gibi) biz intikalın Allah için gerekli olduğunu kabul edemeyiz çünkü onun nüzülü yaratıkların nüzülü gibi değildir.

⁶³ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 465.

⁶⁴ İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 34.

İkincisi: Bu konu Allah için ihtiyari fiillerin sabit olduğuna ve Zat-ı Barî ile kaim olduğuna bağlı bir konudur. Bu yüzden müteehhir hadisçilerimiz bu konuda iki görüş beyan etmişlerdir.

Makdisî'nin intisap ettiği imam Ahmed b. Hanbelî'n Allah için sesin varlığını inkâr ettiği meseleye gelince bu gerçekten çok ilginç bir şeydir. Çünkü imam Ahmed'in sesin isbatı konusunda birçok sözü vardır.⁶⁵

Yukarıda geçen bilgiler doğrultusunda şunları söyleyebiliriz: bir insanı tekfir edebilmek için onun Kur'an'ın veya mütevatir sünnetin hükümlerinden birini ya da dinen bilinmesi zaruri olan bir şeyi veya bütün İslam âlimlerinin üzerinde icma' ettiği bir şeyi inkâr etmesi gerekir. Durum böyle olunca ihtilaflı bir konuda farklı görüş belirtmekle veya seleften birinin görüşünü benimsemekle yahut nasları tevil etmeden zahiri manasını almakla bir kimseyi sırf mezhebinin görüşüne uymadığı için tekfir etmek insaf sınırlarının aşıldığı kanaatindeyiz. Kaldı ki Ehlisünnetin genel kanaati ehli kiblenin tekfir edilemeyeceği yönündedir. Öte yandan Mü'tezilenin Ehlisünnetin birçok konuda muhalefet ettikleri bilinen bir gerçektir. Aynı zamanda Zahirî mezhebine mensup âlimler de birçok konuda nasları zahiri manası ile ele almışlardır. Fakat bu grupların böyle yaptıkları için tekfirine hükmedilmemiştir.

Bu yüzden kanaatimizce imam Zehebî'nin de belirttiği gibi bu gibi durumlarda isabetli olan aşırılıklardan uzak durmak aynı zamanda töhmet altında bırakacak söylemlerden kaçınmaktır. Çünkü bütün âlimlerimiz bizler için çok değerli ve her biri bizim için renkleri farklı birer cevher mesabesinde. Her birinin farklı bir güzelliği ve değeri vardır. Eğer şimdi İslam kültürü ve İslamî ilimler bir mesafe kametmişse hiç şüphesiz âlimlerimizin sayesinde.

1.3. KİŞİLİĞİ

1.3.1. İbadeti

Hafız Abdulğani, ilmi ile amel eden bir âlim idi. Rasulullah'ın (s.a.s.) sünnetine sıkı sıkıya bağlı bir zattı. Bu yüzden de kimi muhaddislere göre Hadis'in müradifi olan

⁶⁵ İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 35.

Eser'e nisbetle ona el-Eseri⁶⁶ lakabı verilmiştir. O a'bid ve zahid biri idi. Teheccüd namazına çok düşküdü, her gece üç yüz rekât namaz kılardı, temizliğe ve misvak kullanmaya çok önem verirdi. Çokça misvak kullandığından dolayı dişlerinin bembeyaz olduğu ve bir gecede 6-7 kere abdest aldığı aktarılmaktadır.⁶⁷ Genellikle oruç tutan⁶⁸, vera' sahibi bir Allah dostu ve Hz. Peygamber (s.a.s.) aşığıydı.

Zamanını çok iyi değerlendirir, hiçbir anını boşa geçirmezdi. Ziya el-Makdisî hocasının bir gününü nasıl geçirdiğini şöyle anlatmaktadır: “*Sabah namazını kılınca insanlara Kur'an okuturdu, bazen de telkin yoluyla hadisler aktarırdı. Sonra abdest alıp öğle öncesine kadar Fatiha ve Müa'vveteyn'le üç yüz rekât nafile namaz kılardı. Daha sonra öğle vaktine kadar biraz uyurdu. Öğle namazından sonra akşam namazına kadar ya hadis dersi veya kitap yazmakla uğraşırdu. Eğer oruçlu ise akşam namazından sonra iftarını açardı. Eğer oruçlu olmasaydı yatsı vaktine kadar namaz kılardı. Yatsı nazmını kılınca gece yarısına kadar uyurdu. Sonra sanki birileri onu uyandırırdu kalkar, abdest alır ve bir müddet namaz kılardı. Sonra tekrar abdest alır ve namaz kılardı. Sonra yine abdest alır fecir vaktine yakın zamana kadar namaz kılardı. Böylece bazen bir gecede yedi sekiz defa abdest aldığı oluyordu. Bunun sebebi sorulduğunda da yeni abdestle namaz kılmak daha çok hoşuma gider diyordu. Sonra da fecir vaktine kadar biraz uyurdu ve her gün bu şekilde ibadet ederdi*”.⁶⁹ Özellikle geceleri çok ağlardı.

Hem çocukluk ve aynı zamanda ilk ilim talebindeki yolculuk arkadaşı olan İbn Kudame hemen hemen yarıştıkları her hayırlı işte hafız Abdulğani'nin kendisini geçtiğini aktarmaktadır.⁷⁰

1.3.2. Ahlâkı

Makdisî, tevazu sahibi bir zattı. Ziya el-Makdisî Abdulğani'nin oğlu Abdurrahman'dan rivayetle bir gün ailesinden biri Makdisî'ye: “*Niçin hadisleri ezberden okumuyorsun*” diye sormuş o da: “*Kibirden korkuyorum*” diye cevap

⁶⁶ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 443.

⁶⁷ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 453.

⁶⁸ İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 11; Sibtu İbn Cevzî, *Mirâtü'z-Zeman*, XXII, 141.

⁶⁹ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 452; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 14.

⁷⁰ ez-Zehebî, *Tarîhu'l-İslam*, (vefeyât: 591- 600), 449.

verdiğini aktarmaktadır.⁷¹ O, talebelerine şefkatli davranır ve onlarla baba oğul ilişkisi içerisinde muamele ederdi.

1.3.3. Cömertliği

Makdisî, çok cömert, hayırsever ve fakirleri gözetten biri idi. Eline geçen bir malı ailesinden önce fakirlere dağıtırdı. Geceleyin tanınmamak için kıyafet değiştirerek fakir ailelerin kapılarına erzak bırakırdı. Eline geçen yeni elbiseleri fakirlere verir, kendisi yamalı elbise giyerdi.⁷² Çok kere borçluların borçlarını gizlice öder ve onlara haber vermezdi. Her zaman başkalarını kendisine ve ailesine tercih eder ve Kur'an'ı Kerim'in: "*Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerinden önde tutarlar*"⁷³ övgüsüne mazhar olabilmek için isârda bulunurdu.

Mısır'da bulunduğu sıralarda kıtlık meydana gelince akşam yemeğini fakirlere dağıttığı ve aç yattığı da çok olmuştur.

Bedr b. Muhammed el-Cezerî: "*Ben hafız Abdulğani'den daha cömert birini görmedim*"⁷⁴ demektedir.

1.3.4. İyiliği Emretmesi ve Kötülükten Sakındırması

Makdisî, hisbe görevini hiçbir zaman göz ardı etmedi, gördüğü yanlışları düzeltmeye çalışır ve insanlara iyiliği emrederdi. Bu hususta hiç kimseden de çekinmez vali, sultan veya padişahın huzurunda dahi hakkı haykırmaktan hiç geri durmazdı. Hiç kimseye yalakalık yapmaz ve hatalarını açıkça söylerdi.⁷⁵ O kendisi ile birlikte eziyet gören talebelerine sürekli şu ayetin emrine uymalarını tavsiye ederdi: "*Uygun olanı buyurup fenalığı önle, başına gelene sabret*".⁷⁶

Şam sokaklarında dolaşırken içki içen birinin elindeki içkiyi döktüğü, Selahaddin Eyyübî'nin (ö. 589/1193) oğullarının çalgı aletlerini kırdığı, el-Melik el-Adıl'ın Mardin

⁷¹ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 449.

⁷² ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 457; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 19.

⁷³ Haşr, 59/9.

⁷⁴ ez-Zehebî, *Tarîhu'l-İslâm*, (vefeyât: 591- 600), 451.

⁷⁵ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 454.

⁷⁶ Furkan, 31/17.

kuşatmasına karşı çıktığı ve hiç çekinmeden onun yanlış yaptığını yüzüne vurduğu aktarılmaktadır.⁷⁷

Muvaffakuddin b. Kudame, Makdisî'nin bir münkeri gördüğünde kendisini tutamadığını, onu mutlaka ya eliyle ya da diliyle değiştirmeye çalıştığını söylemektedir.⁷⁸

Hiçbir kınayıcının kınamasından korkmayan Makdisî, cesareti ve heybetiyle karşıdakini susturabiliyordu. Örnek olarak şu olayı zikredebiliriz: Mısır'da bulunduğu sıralarda el-Melik el-Adıl'ın sarayına gittiğinde el-Adıl onun için ayağa kalktı ve ikramda bulundu. (Bir nevi resmi törenle karşıladı). Daha sonra el-Adıl'a o sıradan bir fakihtir niye bu kadar ikramda buldunuz diye sorulduğunda şu cevabı vermiştir: “*O yanıma girdiğinde sanki beni yemek isteyen bir yırtıcı gibi göründü bana*”.⁷⁹ Aynı zaman onun: “*Bu adamdan korktuğum gibi kimseden korkmadım*” dediği de rivayet edilmektedir.⁸⁰ İlmî ile âmil olan müttaki âlimler daima heybetli görünmüşler. Beklin İslam'ı güzel temsil etmerinin bir mükâfatı olarak Hakk'ın halkın teveccühüne mazhardırlar.

1.3.5. Ders Halkaları

Hafız Abdulğanî gittiği her yerde ders halkaları oluşturmuş ve hadis okutmuştur. Özellikle de Şam'a yerleşince Emevî camisinde birçok kişi etrafında halka oluşturup hadis sema' ediyorlardı. Ders halkalarına katılanları çoğu kere ağlatır, onları kendine bağımlı hale getiriyordu. Öyle ki bir kere ders halkasına katılan daha bırakamıyordu. Çünkü o, hadisi çok sever ve güzel anlatımıyla insanlara da sevdireliyordu. Ebû İshak İbrahim b. Muhammed el-İrakî (ö. 641/1243): “*Ben Şam'da hadisi hafız Abdulğanî'nin sayesinde gördüm*” demektedir.⁸¹ Hatta o, hadis için yolculuk yapmayı cihada ve nafîle ibadetlere tercih ediyordu.

⁷⁷ Daha fazla bilgi için bkz. İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 16-18.

⁷⁸ ez-Zehebî, *Tarîhu'l-İslam*, (vefeyât: 591- 600), 449.

⁷⁹ İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 18.

⁸⁰ ez-Zehebî, *Tarîhu'l-İslam*, (vefeyât: 591- 600), 449; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 18.

⁸¹ İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 12.

Mısır'da da durum bundan farklı değildi. Makdisî Kahire'deki Masna' camisinde hadis okuturken birçok kişi kendinden geçtiği rivayet edilmektedir. Ziya el-Makdisî bazı Mısırlıların: "*Hafız Makdisî Mısır'a gelmeden önce bizler ölümler gibiydik, o gelip bizi kabirlerden çıkardı*"⁸² şeklindeki sözlerini rivayet etmektedir. Gerek Şam ve Mısır'da ve gerek diğer beldelerde olsun meclisine katılanların gönüllerinde meclisinden ayrılmak istemeyecek kadar yer edinmişti.

Ziya el-Makdisî, hafız Abdulğani Esbehan'da iken dışarı çıktığında insanlar ona bakmak için sıraya girerlerdi, onu çok sevdikleri için eğer o, Esbehan'a sahip olmak isteseydi sahip olabilirdi⁸³ demektedir.

1.3.6. Hoşgörüsü

Makdisî gittiği birçok yerde muhaliflerinin sert tepkileri ile karşılaştı, eziyet gördü ve bu yüzden de çok sıkıntı çekti. Fakat hiçbir yerde de intikam duygusu içerisinde olmadı. Şam'dan çıkmak zorunda kalıp Ba'lebek'e gittiğinde oranın halkı: "*Dilersen toplanıp seninle birlikte gidip sana eziyet edenlere misliyle karşılık verelim*" diye teklifte bulundular. Fakat o bu teklifi kabul etmedi ve hoşgörüsünden taviz vermedi.⁸⁴

Makdisî talebelerine çok değer verir onlarla ara sıra şakalaşırda ama asla ciddiyetinden vazgeçmez, hakkı haykırmaktan ve yanlışları düzeltmekten geri durmazdı.

Ziya el-Makdisî anlatıyor: "*Bir gün birkaç genç arkadaşla hocamızın yanında hadis yazıyorduk. Bir şeyden dolayı uzunca bir müddet güldük. Bu durum karşısında onun tebessüm ettiğini ve bize hiç kızmadığını gördüm.*"⁸⁵

1.3.7. Kerametleri

Peygamberler (a.s.) Allah'ın seçkin kulları ve vahiyle desteklediği elçileridir. İnsanların onlara güvenip iman etmeleri için Allah onların elleriyle bir takım olağanüstü halleri yani mucizeleri zuhur ettirmiştir. Peygamberlik müessesesi sona erdikten sonra

⁸² İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 13.

⁸³ İbn İ'mad el-Akri, *Şezerâtüz-Zeheb*, I, 562.

⁸⁴ *ez-Zehebî, Siyeru A'lami'n-Nübela*, XXI, 461; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 32.

⁸⁵ İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 19.

Yüce Allah onların kutsal görevini âlimlere tevdi etmiş ve peygamberlerin mirasını onlara bırakmıştır. Nitekim peygamber efendimiz (s.a.s.): “*Âlimler peygamberlerin varisleridirler..*”⁸⁶ Âlimler kutsal görevlerini icra ederlerken de bazen Yüce Allah’ın tevfik ve inayetine mazhar olmuşlardır. Peygamberler dışındaki insanlar için olağanüstü olan bu durumlara İslam literatüründe keramet denmektedir.

Öncelikle şunu belirtmekte fayda vardır: Aslında âlimlerimizin çoğu kere dillendirilmeyen en büyük kerametlerinin onların, kısacık ömürlerinde birçok eser meydana getirmeleri, yüz binlerce hadisleri senetleriyle ezberlemeleri ve kıyamete kadar hayırla, minnetle yâd edilmeleridir.

Bununla birlikte hafız Abdulğani el-Makdisî’nin hayatında da birçok keramet zuhur etmiş ve özellikle de talebeleri ve arkadaşları kanalıyla rivayet edilmiştir. Makdisî’nin kerametlerinden birkaç örnek şu şekildedir:

1) Makdisî’nin oğlu Cemâluddin Ebû Mûsâ, “*babam bir gün Süfyan es-Sevrî’nin faziletlerinden bahsederken ben içimden, babam da onun gibidir dedim. Bunun üzerine babam bana döndü ve biz kim onlar kim dedi*”.⁸⁷

2) Yine Ebû Mûsa Dımyat’ta iken bir adamdan rivayetle: “*Bir gün Hafız Makdisî’nin yanında bulunuyordum ve içimden keşke o bana iç giysisini verseydi de kendime kefen yapsaydım dedim. Yanından kalkmaya çalıştığımda bana, dur, sen gitme dedi. Cemaat dağılınca iç elbisesini çıkardı ve bana verdi. Bu elbise yanımızda kaldı. Bizden hastalanan ve ya baş ağrısı olanların üzerine atılır ve Allah’ın izniyle iyileşirdi*” diye aktarmaktadır.⁸⁸

3) Ziya el-Makdisî hafız Ebû Mûsa’dan rivayet ettiğine göre: *Annem bana dedi ki: Bir gün falancanın yemeğinden babana bir yemek sunduk. – Makdisî o kişinin yemeğini*

⁸⁶ Ebû Davûd Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî, *Sünen'u Ebi Dâvûd*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2015, *İlim*, 1; Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1993. *Ebvâbu'l-İlm*, 19.

⁸⁷ İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 40.

⁸⁸ İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 40.

*yemek istemiyordu- bir lokma alıp ağzına götürdü, sonra baktı ve bu yemek falancanın yemeğidir, kaldırın bunu dedi ve yemedi.*⁸⁹

Makdisî'nin kerametleri elbette ki bunlarla sınırlı değildir. Bu kerametlerinin yanında birçok kişi onu rüyalarında da görmüştür. Bu rüyalar onun Allah dostu olduğuna işaret eden cinsten rüyalarlardır. Bunlardan birkaçı şöyledir:

1) Ziya el-Makdisî, hafız Abdulğani'nin torunu olan Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Abdulğani'den rivayetle şöyle dediğini aktarmaktadır: “*Dün gece -612 yılında- kardeşim el-Kemal Abdurrahim'i (ö. 612/1215) –o yıl vefat etmişti- üzerinde beyaz bir elbise olduğu halde gördüm. Ona, falan kes sen neredesin dedim? O, ben Adn cennetindeyim dedi. Peki dedim: Hafız Abdulğani mi daha iyidir yoksa Ebû U'mer b. Kudame mi? Onu bilmem dedi. Ama her Cuma gecesinde hafız Abdulğani için Arş altında bir kürsü kurulur, ona hadis okunur ve üzerine yakut cevher saçılır. Cebinden biraz çıkardı ve işte bu da benim payım dedi.*⁹⁰

2) Ziya el-Makdisî, Hafız Ebû Mûsa b. Abdulğani'den işittiğine göre Sanâ'tü'l-Melik Hibetullah b. Ali b. Haydere (ö. 600/1203) şöyle demiştir: *Ben hafız Abdulğani üzerine cenaze namazını kılmak için çıktığımda –yanında bulunan bir adama işaret ederek- bu Mağripli ile karşılaştım. Bana, nereye gidiyorsun dedi? Ben hafız Abdulğani üzerine cenaze namazını kılmaya gidiyorum dedim. O da benimle geldi ve ben yabancı biriyim, dün gece rüyamda sanki geniş bir arazide idim, orada beyaz elbiseli birçok kimse vardı, bunlar da kim dedim? Bana, bunlar hafız Abdulğani'nin ölümü için inen meleklerdir dendi.*⁹¹

1.3.8. Şemali

Ziya el-Makdisî hocasını şu şekilde tarif etmektedir: “*O, aşırı beyaz tenli değildi. Biraz esmerdi. Saçları gayet güzel, sakalı sıktı. Alnı geniş, boyu tam, iri biriydi. Sanki*

⁸⁹ İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 42.

⁹⁰ ez-Zehabî, *Tarîhu'l-İslam*, (vefeyât: 591- 600), 457; *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XXI, 470; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 47.

⁹¹ ez-Zehabî, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XXI, 469; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 47.

yüzünden nur saçardı. Çok ağladığından ve yazıp mutalaâ ettiğinden gözleri biraz zayıflamıştı”.⁹²

1.3.9. Hastalığı ve Vefatı

Muvaffakuddin b. Kudame'nin dediği gibi hafız Makdisî uzun ömürlü olmadı, aslında o elde ettiği ilmi birikimini daha çok talebeye aktarmayı arzuluyordu fakat 59 yıllık bir ömür yaşadı. Buna rağmen bu kısa ömrüne çok şey sığdırdı. Makdisî, vefat etmeden önce birkaç günlük hastalık sürecini geçirdi. Ziya el-Makdisî, hafız Ebû Mûsa'dan (Abdulğani'nin oğlu) Makdisî'nin hastalık sürecini ve vefatını şu şekilde aktarmaktadır: “*Babam 600 senesinin Rebû'levvel ayında kendisini konuşmaktan ve ayağa kalkmaktan engelleyecek şekilde hastalandı. On altı gün süresince şiddetli bir hastalık geçirdi. Ona ne arzuladığını sorduğumda hep: Cenneti istiyorum, Allah'ın rahmetini arzuluyorum diyordu. Her gün vücudunu yıkamak için kendisine sabah erkenden sıcak su getiriyordum. Pazartesi günü de kendinse su getirdiğimizde kendisinin abdest almak istediğini anladım. Sabah namazı vaktinde abdestini aldırırım ve bana dedi ki: Abdullah kalk bize namaz kıldır ve çok uzatma. Ben de kalktım namaz kıldırırım, o da oturarak namaz kıldı. Cemaat dağılınca geldim baş tarafında oturdum, o da kibleye doğru uzanmıştı. Bana dedi ki: Başımın yanında Yasîn suresini oku ben de okudum o da dua ediyor ve âmin diyordu. Ben dedim ki: Biz sizin için ilaç hazırlamışız, içecek misiniz? O da dedi ki: Benim için ölümden başka bir şey kalmadı. Bir şey arzuluyor musunuz dedik. O da: Ben Allah'ın cemalini temaşa etmek istiyorum dedi. Ben dedim ki: Sen benden razı değil misin? O, vallahi ben senden, senin kardeşlerinden razıyım ve sana, senin kardeşlerine ve kız kardeşinin oğluna benden rivayet etmek için icazet veriyorum dedi.*”⁹³

Yine Ebû Mûsa anlatıyor: *Babama bir vasiyetin var mı diye sordum. Yok, ne kimsenin üzerimde hakkı var ne de benim kimsenin üzerinde hakkım var dedi. Aynı zamanda vefat edeceği zaman bana şu tavsiyede bulundu: Sana Allah'ın takvasını, O'na itaat etmeyi tavsiye ediyorum. Bu esnada sürekli dudakları Allah'ı zikretmekle hareket*

⁹² ez-Zehbî, *Tarîhu'l-İslam*, (vefeyât: 591- 600), 445; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 19.

⁹³ İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 43.

ediyordu. Babamı ziyarete gelen birisine mescitten bir kitap almak için gittim, döndüğümde ruhunu teslim etmişti.

Tarih hicretin 600. Senesinin Rebû'levvel ayının 23'ünü gösteriyordu.⁹⁴ O gece mescitte kaldı. Günün sabahında âlimlerden, ümeradan sayısını ancak Allah'ın bildiği çok kimse cenazesine katılmak için toplandılar. Salı günü onu: Benim gönlüm burada huzur buluyor dediği ve sürekli ziyaret edip ağladığı Karafe'de şeyh Ebû Amr (Umer) b. Merzûk'un (ö. 564/1168) kabrinin karşısında defnettik. Allah kendisine rahmet eylesin ondan razı olsun ve onu Hz. Peygamber(s.a.s.)'e ilhak eylesin.⁹⁵

Makdisî, ilim ve irfanla dopdolu bir hayat geçirmesine karşın sıkıntılar, işkenceler, zorluklar, tehditler hatta sürgünler hayatından hiç eksik olmadı. Bütün bunlara rağmen o, hiç yılmadan ilim tahsil etmek için gayret etti, talebeler yetiştirdi ve eser telif etti. Bir saati bile boş geçmeyen kısa ama bereketli bir ömür geçirdikten sonra sürgününe karar verildiği bir zamanda 59 yaşında Kahire'de vefat etti.

İbn Receb birçok kişinin Makdisî'ye mersiye yazdığını aktarmaktadır. Bunlardan bir tanesi Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd el-Makdisî(ö. 650/1252) dir. Bu zat yaklaşık otuz beyitlik uzunca bir mersiye yazmıştır. Bu mersiye hem İbn Receb'in ez-

⁹⁴ Makdisî'nin vefat yılı ve ay'ı ile ilgili âlimlerin görüşü aynı olmakla birlikte vefat günü hakkında iki görüş bulunmaktadır.

Birinci görüş: Rebû'levvel ayının 23'ü. Bu görüşü tercih edenler daha çoktur. Bunları kronolojik sıralamaya göre şöylece zikredebiliriz: Sibtu İbn Cevzi, *Miratü'z-Zeman fi Tevârihi'l-A'yan*, XXII, 141; Ebû Şame el-Makdisî, *ez-Zeyl ala'r-Ravdateyn*, 47; ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 467; ez-Zehebî, *Tarîhu'l-İslâm*, (vefeyât: 591- 600), 457; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, XVI,734; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakatil-Hanâbile*, III, 44; ed-Delcî, *el-Felake ve-l-Meflukûn*, 19; İbn Tağriberdi, *en-Nücûmu'z-Zahire*, VI, 185; İbn Muflih, *el-Maksidul-Erşed*, II, 155; es-Suyûtî, *Tabakatü'l-Huffaz*, 488; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 319; İbn İ'mad el-Akrî, *Şezerâtüz-Zeheb*, I, 563; Şemsuddin b. el-Ğezi, *Divanü'l-İslâm*, III, (dip not) 277.

İkinci görüş: Rebû'levvel ayının 24'ü. Bu görüşü benimseyenler şunlardır: İbn Nukta, *et-Takyyîd li Ma'rifeti Ruvatis-Sünen ve'l-Mesânîd*, I, 671; İbn ed-Dübeysî, *Zeylu Tarihi Medineti's-Selâm*, IV, 264; el-Münzirî, *et-Tekmile li Vefeyâti'n-Nekale*, II, 17.

Makdisî'nin biyografisine yer veren bazı müellifler ise sadece vefat yılına değinip vefat ay ve gününe değinmemişlerdir. Bunları da şöylece sıralayabiliriz: İmam ez-Zehebî, *Düvelül İslâm*, II, 108; es-Safadî, *el-Vafî bi'l-Vefeyât*, XIX, 21; el-Ğassaânî, *el-A'scudu'l-Mesbûk*, 289.

Bu görüşleri serd ettikten sonra şunları söyleyebiliriz: Rebû'levvel ayının 23'ünü benimseyenler çoğunlukta oldukları ve müellifin dönemine daha yakın oldukları için bu görüş daha çok tercihe şayandır.

Rebû'levvel ayının 24'ünü benimseyenlerin görüşüne gelince ölümünden bir gün sonra defnedildiği için muhtemelen defnedildiği günü vefat günü olarak aktarmışlar veya onlara o şekilde aktarılmıştır diye düşünüyoruz. Nitekim İbn Nukta: Bize bu şekilde ulaşmıştır demektedir. İbn Nukta, *et-Takyyîd li Ma'rifeti Ruvatis-Sünen ve'l-Mesânîd*, I, 671.

⁹⁵ ez-Zehebî, *Tarîhu'l-İslâm*, (vefeyât: 591- 600), 457; ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 467; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 43,44.

Zeyl'inde hem İmam Zehebî'nin Tarîh'inde U'sman b. Ebî Muhammed b. Havlan'ın (ö. 684/1285) Ebû Abdullah'tan rivayeti yoluyla yer almaktadır.⁹⁶

⁹⁶ ez-Zehebî, *Tarîhu'l-İslam*, (vefeyât: 591- 600), 459; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 44.

2. BÖLÜM

ABDULĠANÎ el-MAKDİSÎ'NİN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

2.1. Senetli Eserleri

Makdisî, İslam kültür sermayesine büyük katkısı olan çok velûd, vasfedilemeyecek kadar⁹⁷ kitap yazan bir İslam âlimidir. Farklı alanlarda söz sahibi olan Makdisî, Kütüb-i Sitte'nin bütün ravileri ile ilgili kaleme aldığı *el-Kemal fi Esma'i-Ricâl* ve Buharî ile Müslim'in ittifak ettikleri ahkâm hadislerini bir araya getiren *U'mdetü'l-Ahkâm* adlı eserleriyle daha çok öne çıkmış ve kendisinden sonra gelen âlimlere kaynaklık etmiş bulunmaktadır. Biyografisine yer veren kaynakların neredeyse tamamı eserlerinin tamamına değil ancak her birinin önemli gördüğü veya kendisine ulaştığı eserlerine yer vermiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki biyografisine geniş yer veren imam Zehebî ve İbn Receb eserlerinin çoğunu zikretmişlerdir. Gerek bu iki eserde ve gerekse diğer eserlerde tesbit edebildiğimiz kadar Makdisî'nin altmıştan fazla eseri bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Makdisî'nin eserlerinin önemi sadece çokluğu ve farklı alanlarda yazmasıyla değil; aynı zamanda eserlerinin çoğunu kendi hocalarından sema' ettiği ve kendisine has senetle gelmesiyle ortaya çıkmaktadır.

Makdisî'nin eserlerinin tanıtımına ayırdığımız bu bölümde eserlerini önce senetli olanları daha sonra da senetsiz olanları zikretmeye çalışacağız.

Eserlerinin tanıtımına geçmeden evvel Makdisî'nin hemen hemen bütün kitaplarının başında zikrettiği dua ile başlamak istiyoruz:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ اللَّهُمَّ سَهِّلْ

2.1.1. Nihayetü'l-Murad min Kelami Hayri'l-İbâd

⁹⁷ es-Safadî, *el-Vafî bi'l-Vefeyât*, XIX, 21.

Makdisî'nin hepsini temize geçirmedığı sünen türü bu eserin aslı, yaklaşık 200 cüz⁹⁸den oluşmaktadır.⁹⁹ Eserin duâ ile ilgili birinci cüzü 74 hadisten; ilimle ilgili 1. 2. ve 3. Cüzleri ise 198 hadisten oluşmaktadır. Eserin bazı cüzlerinin 600 yılından önce müellif tarafından yazılan bir el yazma nüshası (Zahiriye kütüphanesi 352 [mc. 108]) bulunmaktadır.

Eser henüz basılmamış fakat eş-Şebekeketü'l-İslamiyye internet sitesinin *Cevamiu'l-Kelim* programı çerçevesinde word halinde sitenin veri tabanında bulunmaktadır.

2.1.2. Tuhfetü't-Talibîn fi'l-Cihadi ve'l-Mücahidîn

Müellifin yaşadığı dönemde İslam diyarı özellikle haçlılar tarafından birçok kere saldırıya maruz kalmıştır. Öyle anlaşılıyor ki müellif, müslümanları cihad vazifesine katılmalarını teşvik etmek için böyle bir eseri telif etmiştir. Bir mücellid¹⁰⁰ olan eserin, *Fadlu'l-Cihad* adıyla 16 varaktan oluşan bir el yazma nüshası (Zahiriye kütüphanesi 353 [mc. 95]'nde, bir diğer nüshası da 17 varaktan oluşan (Medine İslam Üniversitesi kütüphanesi 10202640622) numarada bulunmaktadır. Eser henüz basılmamıştır.

2.1.3. el-Misbah fi U'yûni'l-Ahadisi's-Sihah

48 cüzden oluşan bu eser, müellifin kendine ait senedleriyle istihraç ettiği Sahihayn (Buharî ve Müslim) hadsilerinden oluşmaktadır.¹⁰¹ Eserin birçok el yazması bulunmaktadır.

1) Mahmudiyye Kütüphanesi, 133 [73 Hadis];

2) Daru'l-Kütüb, Kahire 1/ 149;

Eser henüz basılmamış fakat eş-Şebekeketü'l-İslamiyye internet sitesinin *Cevamiu'l-Kelim* programı çerçevesinde word halinde sitenin veri tabanında bulunmaktadır.

2.1.4. el-Yevakît

⁹⁸ İmam Zehebî'nin de aktardığına göre Hadis âlimleri ıstılahında "cüz" 20 varaktan oluşmaktadır. ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XX, 558-559.

⁹⁹ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 447; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 24.

¹⁰⁰ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 447.

¹⁰¹ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 447; Sezgin, *Tarihu't-Türasi'l-Arabi*, 1/1 271.

İmam Zehebî ve İbn Receb *el-Yevakît*¹⁰² olarak zikretmişlerdir. Fakat İsmail Paşa *el-Yevakît fi'l-Mevakît*¹⁰³ olarak zikretmiştir. Bir mücelled¹⁰⁴ olan bu eser hakkında kaynaklarda pek fazla bilgi bulunmamaktadır.

2.1.5. el-Asârü'l-Mardiyye fi Fadâili Hayri'l-Beriyye

Müellifin bu eseri Hz. Peygamber (s.a.s.)'in fazileti, üstünlüğü ve Allah katındaki değeri ile ilgili hadislerin kendisine ulaşan senedlerle bir araya getirdiği hadislerden oluşmakta olup dört cüzden müteşekkildir. Eserin bir el yazma nüshası Zahiriyeye kütüphanesinde bulunmaktadır.¹⁰⁵ Eser henüz basılmamıştır.

2.1.6. er-Ravda

İmam Zehebî bu eserin bir mücelled olduğunu söylerken, İbn Receb bunun dört cüz olduğunu zikretmektedir. Öyle anlaşılıyor ki imam Zehebî'nin dediği bir mücelled dört cüzden oluşmaktadır. Çünkü Zehebî, Tarihu'l-İslâm adlı kitabında bunun dört cüz olduğunu beyan etmektedir.¹⁰⁶ Biyografisine yer veren eserler daha fazla bilgi aktarmamaktadırlar.¹⁰⁷ Eser henüz basılmamıştır.

2.1.7. ez-Zikr

Eser, müellifin zikrin önemi, fazileti ve Hz. Peygamber(s.a.s.)'den varid olan zikir örnekleri hakkında bir araya getirdiği hadislerden meydana gelmekte ve iki cüzden oluşmaktadır. Eser mahtût olup henüz tab' edilmemiştir.¹⁰⁸

2.1.8. el-Esrar

Bu eser bu isimle sadece İbn Receb'in *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile* eserinde geçmekte ve İbn Receb bunun iki cüzden oluştuğunu beyan etmektedir. Fakat Öyle

¹⁰² ez-Zehbî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 447; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanâbile*, III, 24; Hacı Halife, *Keşfu'z-Zunûn*, II, 2053.

¹⁰³ İsmail Paşa, *Hediyetü'l-A'rifîn*, V, 589.

¹⁰⁴ ez-Zehbî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 447; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanâbile*, III, 24.

¹⁰⁵ ez-Zehbî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 447; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanâbile*, III, 24; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-A'rifîn*, V, 589.

¹⁰⁶ ez-Zehbî, *Tarihu'l-İslâm*, (vefeyât:561-600), 446.

¹⁰⁷ ez-Zehbî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 447; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanâbile*, III, 24; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-A'rifîn*, V, 589; es-Safadî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, XIX, 22.

¹⁰⁸ ez-Zehbî, *Tezkiretü'l Huffaz*, IV, 1374; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanâbile*, III, 24; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-A'rifîn*, V, 589; es-Safadî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, XIX, 22.

anlaşıyor ki bu isim İmam Zehebî'nin tarihinde zikrettiği *el-İsra*¹⁰⁹ isiminden tahrif edildiği ihtimali vardır. Eser henüz basılmamıştır.

2.1.9. et-Teheccüd

Müellif bu eserinde Teheccüd ve gece namazı ile ilgili hadsileri bir araya getirmiştir. Eser iki cüzden oluşmaktadır.¹¹⁰ Eser henüz basılmamıştır.

2.1.10. el-Farac

Bu eser iki cüzden oluşmaktadır.¹¹¹ Müellifin hayatına baktığımızda neredeyse gittiği her yerde maddi manevi her türlü sıkıntılara maruz kaldığını görmekteyiz. Ama hiçbir zaman da karamsarlığa kapılmamış ve her seferinde Allah onu korumuş ve bir şekilde kurtulmuştur. Öyle anlaşılıyor ki müellif bunu Allah'ın bir lütfü olarak görmüş ve bu konudaki hadisleri bir arada toplamıştır. Eser henüz basılmamıştır.

2.1.11. es-Silât mine'l-Ahya ile'l-Emvât

İmam Zehebî *Siyer*'inde bu eseri *es-Silat ile'l-Emvat*,¹¹² *Tarih*'inde de *Rehalatu'l-Ahya ile'l-Emvât*¹¹³ olarak zikretmiştir.¹¹⁴ Bu eser el yazma olup aynı zamanda Zahiriye Kütüphanesinde (mc. 20 içerisinde 64-90 arasında) müellife ait *Ahbaru's-Salât*¹¹⁵ adında bir eser bulunmakta¹¹⁶, yine Zahiriye Kütüphanesinde (mc. 48 içerisinde 1-16 arasında) *es-Salât*¹¹⁷ adında müellifin hattıyla bir eseri daha bulunmaktadır. el-U'leymî,

¹⁰⁹ Bu eseri el-İsra' adıyla: ez-Zehebî, *Tarihu'l-İslâm*, (vefeyât:561-600), 446; es-Safadî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-A'rifîn*, V, 589.

¹¹⁰ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XXI, 447, *Tarihu'l-İslâm*, (vefeyât:561-600), 446, *Tezkiretü'l-Huffaz*, IV, 1374; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 24; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-A'rifîn*, V, 589.

¹¹¹ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XXI, 447; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 24; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-A'rifîn*, V, 589; es-Safadî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, XIX, 22.

¹¹² ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XXI, 447.

¹¹³ ez-Zehebî, *Tarihu'l-İslâm*, (vefeyât:561-600), 446.

¹¹⁴ *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 24; es-Safadî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; U'mer Rıda Kehale, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1993, II, 179.

¹¹⁵ Muhammed Nasıruddin el-Albanî, *el-Müntahab min Mahtûtâti'l-Hadis*, Mektebetü'l-Maarif, Riyad, 2001, *el-Müntahab min Mahtûtâti'l-Hadis*, rk. 1307, 349.

¹¹⁶ Not: 140 hadisten oluşan bu eser, Muhammed Abdurrahman en-Nablusî tarafından tahkik edilmiş ve 1416/1995 yılında Dar's-Senabil vasıtasıyla Dımaşk'ta neşredilmiştir.

¹¹⁷ el-Albanî, *el-Müntahab min Mahtûtâti'l-Hadis*, rk. 1325, 352.

bu eseri, *es-Salât mine'l-Ahya ile'l-Emvat*¹¹⁸ olarak kaydetmektedir. Eser iki cüzden oluşmakta ve henüz basılmamıştır.

2.1.12. es-Sifât

Eser iki cüzden oluşmaktadır. Bu eser, adından anlaşılacağı üzere Allah'ın sıfatlarından bahsetmektedir.¹¹⁹ Eser henüz basılmamıştır.

2.1.13. Mihnetü'l-İmam Ahmed

Makdisî, bu eserinde kendisi için örnek şahsiyet olarak kabul ettiği ve yolundan gittiği imam Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) halku'l-Kur'an fikrini kabul etmediği için Mu'tezile ve Emevî yöneticilerinden çektiği işkence ve sıkıntıları anlatmaktadır. Eser imam Zehebî'ye göre iki; İbn Receb'e göre üç cüzden oluşmaktadır. Eser, Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî tarafından tahkik edilmiş ve 1407/1987 yılında Hecer yayın basım tarafından basılmıştır.¹²⁰

2.1.14. Zemmü'r-Riya

Eser büyük¹²¹ bir cüz olup riya ile ilgili hadislerden oluşmaktadır.¹²² Eser henüz basılmamıştır.

2.1.15. Zemmü'l-Ğiybe

Eser kocaman¹²³ bir cüz olup gıybetle ilgili hadislerden oluşmaktadır.¹²⁴ el-U'leymî, bu eseri *Zemmü'd-Dünya* olarak zikretmiştir.¹²⁵ Eser henüz basılmamıştır.

¹¹⁸ Muciruddin Abdurrahman b. Muhammed el-U'leymî (ö. 928) *ed-Durru'l-Munaddad*, Mektebetü't-Tevbe, Suudi, 1992, I, 318.

¹¹⁹ ez-Zehabî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 447, *Tarihu'l-İslâm*, (vefeyât:561-600), 446, *Tezkiretü'l Huffaz*, IV, 1374; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 24; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-A'rifin*, V, 589; es-Safadî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, XIX, 22.

¹²⁰ ez-Zehabî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 447, *Tarihu'l-İslâm*, (vefeyât: 561-600), 446, *Tezkiretü'l Huffaz*, IV, 1374; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 24; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-A'rifin*, V, 589; es-Safadî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; Brockelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabi*, VI. 191; Fuad Sezgin, *Tarihu't-Turasi'l-Arabi*, 1/3/217.

¹²¹ İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III 25.

¹²² ez-Zehabî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 447, *Tarihu'l-İslâm*, (vefeyât: 561-600), 446; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 24; es-Safadî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, XIX, 22.

¹²³ İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 25.

2.1.16. et-Terğib fi'd-Duâ'

Eser, duânın önemi, fazileti duâya teşvik ve me'sûr duâlarla ilgili 136 hadis içermekte olup büyük bir cüzden¹²⁶ müteşekkildir. Eserin müellif tarafından yazılmış bir el yazması (Zahiriye Kütüphanesinin [Hadis 164] bir mecmuanın 79-138 sayfalar arası) bulunmaktadır. Bu nüsha Falih b. Muhammed es-Sağîr tarafından tahkik edilerek Daru'l-'Asime tarafından Riyad'da ve Ebû Yusuf Muhammed b. Hasan tarafından yayına hazırlanarak Matabiu İbn Teymiye tarafından 1991 yılında Kahire'de neşredilmiştir.¹²⁷

2.1.17. el-Amru bi'l-M'aruf ve'n-Nehyu a'ni'l-Münker

Makdisî'nin tercemesine yer veren birçok müellif onun emr-i bi'l-m'arufa ve nehy-i 'ani'l-münkere çok önem verdiği ve hiç kimseden çekinmeden hakkı ve hakikati söylediğine yer vermektedirler. Eserin bir el yazma nüshası (Medine İslam Üniversitesi kütüphanesi (11202926779) kayıt numarasında bulunmaktadır.) Bu eser, 96 hadis içermekte ve bir cüzden oluşmaktadır. Eser, Semir b. Emin ez-Züheyri tarafından tahkik edilmiş ve 1416/1995 yılında Daru's-Selef tarafından, aynı zamanda bu eser Falih es-Sağîr tarafından tahkik edilmiş ve Daru'l-'Asime tarafından neşredilmiştir. Bu ikincisi 95 hadisten oluşuyor.¹²⁸

2.1.18. Fadâilu Ramadan

Eser, Ramazan ayı ve orucun fazileti, oruçla ilgili meseleleri ve Kadir gecesi gibi konularla dair 63, bazı nüshalarda da 66 hadis içermekte ve bir cüzden oluşmaktadır. Eserin iki tane eksik el yazması Zahiriye kütüphanesinin (55,71) mecmualarında

¹²⁴ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 447, *Tarihu'l-İslâm*, (vefeyât: 561-600), 446; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 24; es-Safadî, *el-Vafî bi'l-Vefeyât*, XIX, 22.

¹²⁵ el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 318.

¹²⁶ İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 24.

¹²⁷ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 447, *Tarihu'l-İslâm*, (vefeyât: 561-600), 446; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 24; es-Safadî, *el-Vafî bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 318.

¹²⁸ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 447, *Tarihu'l-İslâm*, (vefeyât: 561-600), 446; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 24; es-Safadî, *el-Vafî bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 318; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-A'rifîn*, V, 589.

bulunmaktadır. Eser, Ammar b. Said Temalet el-Cezairî tarafından tahkik edilmiş ve Daru İbn Hazm tarafından 1999 yılında Riyad'da yayınlanmıştır.¹²⁹

2.1.19. Fadâilu A'sri Zilhicce

Müellif bu eserinde Zilhicce ayının ilk on günü fazileti hakkındaki hadisleri bir araya getirmiştir. Bir cüzden oluşmaktadır.¹³⁰ *Hediyetü'l-Arifin* sahibi *Fadâilu Zilhicce* olarak zikretmiştir.¹³¹ Eser henüz basılmamıştır.

2.1.20. Fadâilu's-Sadaka

Müellif, bu eserinde sadakanın fazileti, önemi ve sadakanın çeşitleri hakkındaki hadisleri bir araya getirmiştir. Bir cüzden oluşmaktadır.¹³² İmam Zehebî bu eserin ismini *Fadlu's-Sadaka* olarak kaydetmiştir.¹³³ Eser henüz basılmamıştır.

2.1.21. Fadâilu'l-Hac

Müellif bir cüzden oluşan bu eserinde hac ve hac menasiki ile ilgili hadisleri bir araya getirmiştir.¹³⁴ *Mu'cemu Musannefati'l-Hanabile* sahibi bu eserin matbu olduğunu kaydetmektedir.¹³⁵ Fakat çok araştırmama rağmen her hangi bir baskısına rastlayamadım.

2.1.22. Fadâilu (Fadlu) Receb

¹²⁹ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 447; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 24; es-Safadî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 318; Brockelmann, 2/932.

¹³⁰ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 447, *Tarihu'l-İslâm*, (vefeyât: 561-600), 446; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 24; es-Safadî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 318.

¹³¹ İsmail Paşa, *Hediyetü'l-A'rifin*, V, 589.

¹³² İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 24; es-Safadî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 318; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-A'rifin*, V, 589.

¹³³ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 447.

¹³⁴ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 447, *Tarihu'l-İslâm*, (vefeyât: 561-600), 446; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 24; es-Safadî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 318; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-A'rifin*, V, 589.

¹³⁵ Abdullah b. Muhammed b. Ahmed et-Tarîkî, *Mu'cemu Musannefati'l-Hanabile*, Riyad, 2001, II, 477.

Bu eser müellifin kendi hocalarından işittiği Receb ayı fazileti hakkındaki hadislerden meydana gelmekte ve bir cüzden oluşmaktadır.¹³⁶ Eser henüz basılmamıştır.

2.1.23. Vefâtü'n-Nebiyi (s.a.s.)

Bir cüzden oluşmakta olan bu erserde müellif, Hz. peygamber (s.a.s.)'in hastalığı, vefâtına yakın anları ve vefâtı ile ilgili hadisleri bir araya getirmiştir.¹³⁷ Eser henüz basılmamıştır.

2.1.24. el-Aksâmü'l-Leti Akseme Bihe'n-Nebiyu (s.a.s.)

Bilindiği üzere Hz. Peygamber (s.a.s.) değişik vesilelerle muhatabını inandırmak ve sözlerini pekiştirmek ve konunun ehemmiyetine vurgu yapmak için değişik kalıplarla yemin etmiştir. Makdisî, bu hadis cüzünde Allah Resulünün yeminlerini bir araya getirmiştir.¹³⁸

2.1.25. el-Arbaî'n

Müellifin farklı konularla ilgili *Arbaî'n* adı altında her biri bir cüzden oluşmakta olan¹³⁹ ve bunlardan bir tanesi tek senetle kırk hadis içeren üç ayrı eseri bulunmaktadır.¹⁴⁰ Ayrıca adından anlaşılacağı üzere Kutsî hadislerden oluşan müellifin *el-Arabaû'n min Kelami Rabbi'l-Âlemin* adında bir eseri daha bulunmaktadır.¹⁴¹

2.1.26. İ'tikadu'l-İmami'ş-Şafî

¹³⁶ ez-Zehabî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 447, *Tarihu'l-İslâm*, (vefeyât: 561-600), 446; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 24; es-Safadî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 318.

¹³⁷ ez-Zehabî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 447, *Tarihu'l-İslâm*, (vefeyât: 561-600), 446; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 24; es-Safadî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 318.

¹³⁸ ez-Zehabî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 447, *Tarihu'l-İslâm*, (vefeyât: 561-600), 446; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 24; es-Safadî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 318; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-A'rifin*, V, 589.

¹³⁹ ez-Zehabî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 447, *Tarihu'l-İslâm*, (vefeyât: 561-600), 446; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 24; es-Safadî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 318; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-A'rifin*, V, 589.

¹⁴⁰ ez-Zehabî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 447, *Tarihu'l-İslâm*, (vefeyât: 561-600), 446; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 24; es-Safadî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 318.

¹⁴¹ ez-Zehabî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 447, *Tarihu'l-İslâm*, (vefeyât: 561-600), 446; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 24; es-Safadî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 318; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-A'rifin*, V, 589.

Selef akidesine sahip olan müellif, imam Şafî'nin (r.a.) (ö. 204/819) itikadı konusunda kendisine ulaşan konuları aktardığı anlaşılmaktadır. Fakat biyografisine yer veren hiçbir eser kitabın üslubu ve içeriği ile ilgili her hangi bir bilgi vermemektedir. Sadece büyük bir cüz olduğunu kaydetmektedirler.¹⁴²

2.1.27. el-Hikayât [el-Ahadis ve'l-Ahbar ve'l-Hikayât]

Müellife ait olduğunu kaydeden âlimler, onun yedi cüzden oluştuğunu zikretmektedirler.¹⁴³ Bu eserin, *el-Ahadis ve'l-Ahbar ve'l-Hikayat* adında beşinci cüzüne ait bir el yazma nüshası Zahiye kütüphanesinde [genel 4541 (vr.1-20)] bulunmaktadır.¹⁴⁴

2.1.28. Ğünyetü'l-Huffâz fi Tahkiki Müşkili'l-Alfâz

Müellifin iki mücelleden meydana getirdiği bu eser, hadislerdeki farklı manalara gelebilen fakat hangisine delalet ettiği ancak karinelerle anlaşılan manasına gelen *Müşkil* lafızları açıklamıştır.¹⁴⁵

2.1.29. Men Sabere Zafere

Bazı kaynaklarda bu isimde müellifin tamamlayamadığı beş cüzden oluşan bir kitabının olduğu zikredilmektedir.¹⁴⁶

2.1.30. el-Camiu's-Sağir li Ahkâmi'l-Beşiri'n-Nezir

Muhtemelen ahkâm hadislerinden oluşan müellifin tamamlayamadığı bu eserin¹⁴⁷ bir el yazma nüshası Zahiye Kütüphanesi 9. ve 8. Hadis mecmuları 233 (vr. 184-225), 6. Hadis mecmuası 234 (vr. 55-74), 7. Mecmua (vr. 98-124) bulunmaktadır.¹⁴⁸

¹⁴² ez-Zehabî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 447, *Tarihu'l-İslâm*, (vefeyât: 561-600), 446; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 24; es-Safadî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 318; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-A'rifin*, V, 589.

¹⁴³ ez-Zehabî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 447; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 24; es-Safadî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 318.

¹⁴⁴ el-Albanî, *el-Müntahab min Mahtûtâti'l-Hadis*, rk. 1305, 349.

¹⁴⁵ ez-Zehabî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 447; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 24; es-Safadî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 318; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-A'rifin*, V, 589.

¹⁴⁶ İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 24; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 318.

2.1.31. Zikrû'l-Kubûr

Bu eser, kabir ve kabir halleri, kabir ziyareti adabı ile ilgili hadisleri içermekte ve bir cüzden oluşmaktadır.¹⁴⁹

2.1.32. Menâkibü's-Sahabe

Sahabenin fazilet ve menkıbelerini içeren bu eser, birkaç cüzden oluşmaktadır. Brockelmann bu eserin bir nüshasının Zahiriyeye kütüphanesinde bulunduğunu kaydetmektedir.¹⁵⁰

2.1.33. Menakibu'n-Nisai's-Sahabiyât

Bu eserde Makdisî, hanım sahabilerden Hz. Peygamber (s.a.s.)'in halası Safiyye'nin (r.a.) (ö. 20/640) fazileti ile ilgili iki; Ümmü U'mare [Nüseybe bt. Ka'b] (r.a.)'nın (ö. 13/634) fazilet ve menkıbeleri ile ilgili de sekiz olmak üzere kendisine ulaşan hadisleri bir araya getirmiştir. Bir cüzden oluşan bu eser, İbrahim Salih tarafından tahkik edilerek *Hadisü'l-İfk* cüzüyle birlikte ilk defa 1994 yılında Dâru'l-Beşâir vasıtasıyla yayınlanmıştır. Eserin bir el yazma nüshası Zâhiriye kütüphanesinde bulunmaktadır. (mc. 17 [vr 117-123]).¹⁵¹

2.1.34. Fadâilu U'mer b. el-Hattab

Müellif bir cüzden oluşan bu esrinde raşid halifelerin ikincisi olan Hz. Ömer'in (r.a.) (ö. 23/643) faziletleri hakkında kendisine ulaşan kırk tane hadisi bir araya getirmiştir.¹⁵² Eser henüz basılmamış fakat eş-Şebekeketü'l-İslamiyye internet sitesinin *Cevamiu'l-Kelim* programı çerçevesinde word halinde sitenin veri tabanında bulunmaktadır.

¹⁴⁷ ez-Zehabî, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XXI, 447; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 24; es-Safadî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 318; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-A'rifin*, V, 589.

¹⁴⁸ el-Albanî, *el-Müntahab min Mahtûtâti'l-Hadis*, rk. 1317, 351.

¹⁴⁹ ez-Zehabî, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XXI, 447; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 24; es-Safadî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 318.

¹⁵⁰ Brockelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, VI, 192.

¹⁵¹ el-Albanî, *el-Müntahab min Mahtûtâti'l-Hadis*, rk. 1353, 478.

¹⁵² el-Albanî, *el-Müntahab min Mahtûtâti'l-Hadis*, rk. 1346, 477; Brockelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, VI, 192.

2.1.35. Fevaidu Hisan ve Maktelu U'sman

Müellifin *el-Fevaid*¹⁵³ adlı cüzlerden Hz. Osman (r.a.)'ın (ö. 35/655) şahadetiyle ilgili hadislere ayırdığı altıncısının bir el yazma nüshası Zahiriyeye kütüphanesinde bulunmaktadır. (mc. 72 [vr. 1-6]) bu cüzlerin on beşincisi de (mc. 88 [vr.40-49]) sonunda İmam Ahmed b. Hanbel'in akidesi yer alan elli beşinci cüzün nir nüshası da (mc. 94 [vr.208-229])'da bulunmaktadır.¹⁵⁴

2.1.36. Menâkibu U'mer b. Abdulaziz

Makdisî bu hadis cüzünü beşinci Raşid halifelerden olan Ömer b. Abdulaziz (r.a.)'ın (ö. 101/719) fazilet ve menakıbına ayırmıştır.¹⁵⁵ Eser henüz basılmış değildir.

2.1.37. Min Ahbari'l-Hasan el-Basrî

Makdisî, bu eserinde Tabiinlerin en faziletliyelerinden olan Hasan-ı Basrî (r.a.) (ö. 110/728) 'nin fazileti, şemail ve menkıbeleriyle ilgili hocalarında işittiği kırk sekiz hadisi bir araya getirmiştir.¹⁵⁶ O hadislerden bir tanesi şöyledir: Makdisî, hocası Ebû Tahir es-Silefî yoluyla aktardığına göre hadisin ravisi U'kbe b. Ebi Sübeyt er-Rasibî diyor ki: ben Bilal b. Ebi Bürde'nin yanındaydım, Hasan-ı Basrî'den bahsedildi, Bilal dedi ki: Ben babamdan şöyle işittim: “*Vallahi ben Hz. Muhammed (s.a.s.)'in birçok ashabını gördüm ama bu şeyhten (Hasan-ı Basri) onlara daha çok bezeyen birini görmedim.*” Eresin müellifin hattıyla yazılmış bir nüshası Zahiriyeye kütüphanesinde mevcuttur. (mc. 55 [vr. 165-171]),¹⁵⁷ (Brockelmann 306).¹⁵⁸ Eser, Muhammed Abdurrahman en-Nablûsî tarafından tahkik edilmiş ve 1996 yılında ilk defa Daru'l-Feraid ve Daru'n-Numeyr tarafından Dımaşk'ta yayınlanmıştır.

2.1.38. Hadisü'l-İfk

¹⁵³ U'mer Rıda Kehale, *Mü'cemü'l-Müellifin*, 180.

¹⁵⁴ el-Albanî, *el-Müntahab min Mahtûtâti'l-Hadis*, rk. 1349,1350, 478; et-Tarîkî, *Mu'cemu Musannefati'l-Hanabile*, II, 483.

¹⁵⁵ ez-Zehabî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 448; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 25; es-Safadî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 318.

¹⁵⁶ Kehale, *Mu'cemu'l-Müellifin*, II, 179.

¹⁵⁷ el-Albanî, *el-Müntahab min Mahtûtâti'l-Hadis*, rk. 1324, 472.

¹⁵⁸ Brockelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, VI. 192.

Müellif, bu hadis cüzünde Hz. Aişe (r.a.)'ya (ö. 58/677) munafıklar tarafından yapılan iftira sonucunda yaşanan olaylar ve daha sonra Hz. Aişe'nin beri' olduğuna dair ayetlerin nazil olmasıyla münafıkların kötü niyet ve maksatlarının ortaya çıkmasına dair hadisleri bir araya getirmiş bulunmaktadır. Eserin müellifin hattıyla yazılmış bir nüshası Zahiriyeye kütüphanesinin (mc. 30 [vr. 122-138])'de bulunmaktadır.¹⁵⁹ Eser, İbrahim Salih tarafından tahkik edilerek *Menakibu'n-Nisai's-Sahabiyat* cüzüyle birlikte ilk defa 1994 yılında Dâru'l-Beşâir vasıtasıyla yayınlanmıştır.

2.1.39. Ebü'l-'As b. er-Rabi'

Makdisî, bu eserinde Ebü'l-'As b. er-Rabî'in (r.a) (ö. 12/633) Hz. Peygamber (s.a.s.)'in kızı Zeynep'le (ö. 8/629) evliliği¹⁶⁰ ve Ebü'l-'As'ın esir düştükten sonra Hz. Zeyneb'in fidye olarak Hz. Hatice'nin kendisine verdiği gerdanlığı göndermesi, Allah Resulünün (s.a.s.) Ebü'l-'As'tan Zeyneb'i (r.a.) geri göndermesini istemesi ve Hz. Fatma'nın (ö. 11/632) vefatından sonra Hz. Ali'nin (r.a.) (ö. 40/660) Ebü'l-'As'ın Zeynep'ten olan kızı Umame ile evliliğinden bahseden kendi senediyle tahriç ettiği on sekiz hadisi bir araya getirmiştir. Eserin bir el yazma nüshası Zahiriyeye kütüphanesinin (mc. 89 [vr. 276-280])'da bulunmaktadır.¹⁶¹ Eser, henüz basılmamış fakat eş-Şebekeketü'l-İslamiyye internet sitesinin *Cevamiu'l-Kelim* programı çerçevesinde word halinde sitenin veri tabanında bulunmaktadır.

2.1.40. Ahadisü's-Şi'r

Şiir söylemenin hükmü ve şairlerin yerilmesi ile ilgili hadislerden oluşan bu eserin bir el yazma nüshası Zahiriyeye Kütüphanesi (mc.30 [vr. 102-118])'nde bir kopyası da (12203353979) kayıt numarasıyla Camia'tü Ümmi'l-Kura kütüphanesinde

¹⁵⁹ el-Albanî, *el-Müntahab min Mahtûtâti'l-Hadis*, rk. 1338, 475; Brockelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, VI. 192.

¹⁶⁰ Not: el-Albanî, *el-Müntahab min Mahtûtâti'l-Hadis* adlı Zahiriyeye el yazma fihristinde bu esrin ismini: *Reddü'n-Nebiyi (a.s) İbnetehu Zeneb ala Zevciha Ebi'l-As bi'n-Nikahi'l-Evvel* şeklinde kaydetmektedir. 476.

¹⁶¹ el-Albanî, *el-Müntahab min Mahtûtâti'l-Hadis*, rk. 1347, 476; Brockelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, VI. 192.

bulunmaktadır.¹⁶² Eser, 1990 yılında el-Mektebetü'l-İslamiyye tarafından Amman'da yayınlanmıştır.

2.1.41. Tahrimu'l-Katli ve Ta'zimuhu

İmam Makdisî'nin bu eseri zulmün haramlığını, çirkinliğini ve vebalının ağır olduğunu beyan eden seksen beş hadisten oluşmaktadır. Eser, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Veda hutbesinde: "*Dikkat edin bu gününüz ve bu beldeniz nasıl saygın ise, kanınız, malınız ve namusunuz da o derece saygındır (dokunulmazdır)...*" buyurduğu hadisle başlar ve Mervan b. Hakem'in (ö. 65/684) Abdullah b. Ömer (r.a.)'a (ö. 74/693) gel sana biat edeyim demesi üzerine İbn Ömer'in: "*Bütün insanların yetmiş sene boyunca bana itaat etmelerinden vazgeçerim yeter ki benim yüzümden bir müslümanın kanı akmasın*" hadisi ile bitmektedir. Eserin müellifin hattıyla yazılmış bir el yazma nüshası Zahiriyeye Kütüphanesi (mc.108 [vr. 120-138])'de bulunmaktadır.¹⁶³ Eser, Ebû Abdillâh Ammar b. Temalet tarafından tahkik edilmiş ve 1999 yılında Dar'u İbn Hazm tarafında Riyad'da basılmıştır.

2.1.42. et-Tevhid Lillahi Azze ve Celle

Makdisî, bir cüzden oluşan bu eserinde, Allah'ın(c.c) tevhidi ile ilgili kendi senediyle rivayet ettiği doksan dört hadisi bir araya getirmiştir. Eserin müellifin hattıyla yazılmış bir el yazma nüshası Zahiriyeye Kütüphanesi (mc.108 [vr.56-79])'da bulunmaktadır.¹⁶⁴ Eser, Musab b. Ataullah el-Hayik tarafından tahkik edilmiş ve 1998 yılında ilk defa Daru'l-Müslim tarafından Riyad'da basılmıştır.

2.1.43. et-Tevekkül ve Süalu'llahi Azze ve Celle

¹⁶² el-Albanî, *el-Müntahab min Mahtûtâtî'l-Hadis*, rk. 1322, 471; et-Tarîkî, *Mu'cemu Musannefati'l-Hanabile*, II, 483.

¹⁶³ el-Albanî, *el-Müntahab min Mahtûtâtî'l-Hadis*, rk. 1329, 473; el-Mecmeu'l-Melikî, *el-Fehresü's-Şamil li't-Türasi'l-Arabî el-İslami el-Mahtut (el-Hadisü'n-Nebeviyyü's-Şerif ve U'lumuhu)*, Amman, 1991, I, 332.

¹⁶⁴ el-Albanî, *el-Müntahab min Mahtûtâtî'l-Hadis*, rk. 1333, 474; el-Mecmeu'l-Melikî, *el-Fehresü's-Şamil*, I, 442.

Tevekkülün önemi ve fazileti ile ilgili elli üç hadisten oluşan bu eserin müellifin hattıyla yazılmış bir el yazma nüshası Zahiriyeye Kütüphanesi (mc.164 {vr. 218-249})'de bulunmaktadır.¹⁶⁵

2.1.44. Salatü'n-Nebiyi (s.a.s.) Leylete'l-İsra'

Hz. Peygamber (s.a.s.)'in mirac'a çıkmadan önce Mescid-i Akasa'da peygamberlere namaz kıldırması ile ilgili hadislerden oluşan bu eser ile ilgili kaynaklarda pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Sadece Brockelmann bu eserin müellife ait olduğunu zikretmiştir.¹⁶⁶

2.1.45. Aşratu's-Saa'

Müellif, bu hadis cüzünde kıyametten önce gerçekleşecek olan küçük ve büyük alametler hakkında varid olan hadisleri bir araya getirmiştir. Eserin müellife ait olduğunu Kettânî ve Ziriklî kaydetmişlerdir.¹⁶⁷

2.1.46. Ahbaru'd-Deccal

Bütün peygamberlerin ümmetlerini kıyametten önce ortaya çıkacak olan Deccal'a ve onun fitnelere karşı ümmetlerini uyardıkları gibi Hz. Peygamber (s.a.s.) de her fırsatta ashabını Deccal'a ve onun fitnelere karşı uyarıyordu. Aynı zamanda Hz. Peygamber (s.a.s.) duâlarında Deccal'ın fitnesinden Allah'a sığındığını dile getiriyordu. Ashabına da bu duâları yapmaları için tavsiyelerde bulunuyordu ve Deccal'ın özelliklerini, ortaya çıktığı zaman insanları nasıl yoldan çıkaracağını tek tek açıklıyordu. İmam Makdisî bu konularda hocalarından işittiği 107 hadisi bir araya getirdiği bu eser bir cüzden oluşmaktadır.¹⁶⁸

Eser, Daru's-Sahabe tahkik komisyonu tarafından tahkik edilerek 1993 yılında adı geçen basım evi tarafından Tanta'da basılmıştır.

¹⁶⁵ el-Albanî, *el-Müntahab min Mahtûtâtî'l-Hadis*, rk. 1334, 474; el-Mecmeu'l-Melikî, *el-Fehresü's-Şamil*, I, 621;

¹⁶⁶ Brockelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, VI. 192.

¹⁶⁷ Hayreddin ez-Ziriklî, *el-A'lam*, Daru'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut, 2002, IV, 34; Muhammed b. Cafer el-Kettânî (ö. 1345), *er-Risaletü'l-Mustatrafe*, thk. Muhammed b. Muhammed el-Muntasır, Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Lübnan, 5, Bsk. 1993, 49.

¹⁶⁸ et-Tarîkî, *Mu'cemu Musannefati'l-Hanabile*, II, 466.

2.1.47. Zikrû'n-Nar

Müellif, bu eserinde cehennem ateşi ve cehennemliklerin cehennemde görecekleri işkence ve azapla ilgili 114 hadisi bir araya getirmiştir. Eser, bir cüzden oluşmaktadır. Bu eserin müellifin hattıyla yazılmış bir el yazma nüshası Zahiye Kütüphanesi (mc. 94 {vr. 208-229})'de bulunmaktadır.¹⁶⁹ Eser, Edip Muhammed el-Ğazavî tarafından tahkik edilmiş ve 1994 yılında Daru'l-Beşair el-İslamiyye tarafından basılmıştır.

2.1.48. Nüzhetü's-Samiî'n min Ahbari Seyyidi'l-Murselîn

Biyografisine yer veren kaynaklarda bu eserle ilgili bilgiler sadece Kettânî'nin er-Risalesi'nde bulunmaktadır.¹⁷⁰ Eserin isminden yola çıkarak muhtemelen müellif ahlaka dair rivayet ettiği hadisleri bu hadis cüzünde bir araya getirmiştir.

2.1.49. 'Akide

Brockelmann bu eserin müellife ait olduğuna ve Berlin: 1985; Asifiye 3/727, 40, 3' te el yazması olduğuna işaret etmiştir.¹⁷¹ Bu eserin *el-İktisad fi'l-İ'tikad* veya Riyad'daki el-Mektebetü's-Suûdiyye'de el yazma nüshası (686/86) numarada kayıtlı olan *Risale fi'l-Akide* olabileceği muhtemeldir.¹⁷²

2.1.50. Ahadisü'l-Enbiyâ

Önceki peygamberlerin kıssalarıyla ilgili hadislere ayırdığı müellifin bu eseri,¹⁷³ kendi hattıyla yazılmış bir el yazma nüshası Zahiye Kütüphanesi (mc.108 [vr. 80-99])'de bulunmaktadır.¹⁷⁴

2.1.51. Fadâilu Mekke

Bilindiği gibi Allah Teâlâ bazı şahsiyetleri, bazı zaman dilimlerini ve bazı mekânları diğerlerine üstün kılmış ve onlara kutsiyet atfetmiştir. Kur'an'ın ifadesiyle

¹⁶⁹ el-Mecmeu'l-Melikî, *el-Fehresü's-Şamil*, II, 795; el-Albanî, *el-Müntahab min Mahtûtâtî'l-Hadis*, rk. 1341, 476.

¹⁷⁰ el-Kettânî *er-Risaletü'l-Mustatrafe*, 182.

¹⁷¹ Brockelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, VI, 191.

¹⁷² et-Tarîkî, *Mu'cemu Musannefati'l-Hanabile*, II, 473,375.

¹⁷³ Kehale, *Mü'cemü'l-Müellifîn*, II, 179.

¹⁷⁴ el-Mecmeu'l-Melikî, *el-Fehresü's-Şamil*, I, 30; el-Albanî, *el-Müntahab min Mahtûtâtî'l-Hadis*, rk. 1321, 471.

Ümmü'l-Kura olarak adlandırılan vahyin nüzulüne mazhar olan ve son din olan İslam'a beşiklik eden Mekke şehri hakkında Hz. Paygamber (s.a.s.) birçok hadis söylemiştir. Medine-i münevvere'ye hicret ettikten sonra da sürekli Mekke'ye hasret duymuş ve her fırsatta onu sevdiğini dile getirmiştir. İmam Makdisî de bu mübarek şehrin faziletleri hakkında kendisine ulaşan hadisleri dört cüzde bir araya getirmiştir.¹⁷⁵

2.1.52. el-Cevâhir

Müellifin hattıyla yazılmış bir el yazma nüshası Zahiriyeye Kütüphanesi (mc. 89 [vr.235-254])'de bulunmaktadır.¹⁷⁶

Bunların dışında Makdisî'nin yüz cüzden fazla tahrir ettiği hadis ve hikâyeleri sohbet ve meclislerinde halka okuduğu aktarılmaktadır.¹⁷⁷ Aynı zamanda imam Zehebî Makdisî'nin tamamlayamadığı birçok eserinin bulunduğunu zikretmektedir.¹⁷⁸

2.2. Senetsiz Eserleri

Buraya kadar farklı kaynaklardan tesbit edebildiğimiz kadarıyla tanıtmaya çalıştığımız imam Makdisî'nin bu eserleri kendisine ait senedlerle hocalarından işittiği rivayetlerden oluşan eserleridir.¹⁷⁹ Bundan sonraki başlık altında müellifin senetsiz olarak telif ettiği eserlerini tanıtmaya çalışacağız.

Bilindiği üzere İslam âlimleri daha ilk asırlardan itibaren Kur'an'ın beyanı, tefsiri ve uygulaması olan hadislerin sonraki nesillere sağlam bir şekilde ulaşmasına ve Allah Resûlü'ne (s.a.s.) ait olmayan sözlerin hadislere karışmaması için azami gayret gösterdikleri gibi, hadislerin anlaşılması ve daha rahat bir şekilde kavranabilmesi için de aynı çaba ve gayretleri göstermişlerdir.

¹⁷⁵ ez-Zehabî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 448; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 25; es-Safadî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 318; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-A'rifin*, 589; et-Tarîkî, *Mu'cemu Musannefati'l-Hanabile*, II, 478 zikretmişlerdir.

¹⁷⁶ el-Albanî, *el-Müntahab min Mahtûtâti'l-Hadis*, rk. 1337, 475; el-Mecmeu'l-Melikî, *el-Fehresü's-Şamil*, I, 667; Kehale, *Mu'cemu'l-Müellifin*, 180.

¹⁷⁷ ez-Zehabî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 448; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III 25; es-Safadî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 318; et-Tarîkî, *Mu'cemu Musannefati'l-Hanabile*, II, 465.

¹⁷⁸ ez-Zehabî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 448.

¹⁷⁹ ez-Zehabî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 448; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III 25.

Bu yüzden kimi âlimlerimiz hadislerin kapalı ve anlaşılması zor kelimelerini açıklamaya çalışmış, kimileri de hadislerin arasındaki zahiren çelişki gibi görünen ihtilafları gidermeye çalışmış, diğer bir kısım âlimler ise belli bazı konularla ilgili hadisleri bir araya getirmiş bulunmaktadır. Bu konulardan bir tanesi de *şeri' ameli hükümlerle ilgili hadisler* olarak bilinen *Ahkâm Hadsileridir*. Her ne kadar el-Makdisî'den önce ahkâm hadislerine dair eser telif edilmişse de¹⁸⁰ sadece sahih olan ahkâm hadislerini bir araya getirerek eser telif eden zat Abdulğanî el-Makdisî'dir diyebiliriz.

el-Makdisî'den sonra Takiyyüddin Ahmed b. Teymiye'nin dedesi olan ve İbn Teymiye el-Hanbelî olarak bilinen Ebû'l-Berekât Abdusselam b. Abdullah b. Ebi'l-Kasım el-Harranî (ö. 652/1254) Kütüb-i Sitte ile İmam Ahmed'in Müsned'inden 5029 hadis seçmiş ve *Münteka'l-Ahbar fi'l-Ahkâm* adında bir eser telif etmiştir. Bu eseri Muhammed b. Ali eş-Şevkanî (ö. 1250/1834) *Neylü'l-Evtar Şerhu Müntaka'l-Ahbar* adıyla çok geniş bir şekilde şerh etmiştir.

Ahkâm hadislerine dair telif edilmiş bir diğer önemli eser ise, *Fethu'l-Bari*'nin sahibi olan imam İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448)'ye ait *Buluğu'l-Meram min Edilleti'l-Ahkâm*'dır. İbn Hacer bu eserde, Buharî, Müslim, Sünen-i Arbaa' ve İmam Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inden helal-haram ve ahkâm'a dair 1356 hadisi derlemiş bulunmaktadır. Hicri XII. Asırda yaşamış Zeydi mezhebine mensup Muhammed b. İsmail es-Sana'nî (ö. 1182/1768) de *Sübülü's-Selam* adıyla *Buluğu'l-Meram*'ı şerh etmiştir.

Fıkıh ilmiyle ilgilenmek isteyen bir kimse için helal-haram ve ahkâma dair Hz. Peygamber (s.a.s.)'den varid olan hadisleri bilmesi ve bu hadislerden nasıl ve hangi yöntemle hüküm çıkarılacağına vakıf olması gerektiği göz ardı edilmemesi gereken önemli bir husustur. Yukarıda da geçtiği gibi bu geleneği sürdüren ve bu konuya özel yer ayıran Makdisî, biri büyük biri de küçük olmak üzere iki eser telif etmiştir. Şimdi bunları tanıtmaya ve onlarla ilgili âlimlerimizin çalışmalarına değineceğiz.

2.2.1. el-Ahkâm a'la Ebvabi'l-Fıkıh

¹⁸⁰ Bu konuda örnek olarak Abdulhak b. Abdurrahman el-İşbilî (ö. 581/1197)'nin *el-Ahkamu'l-Kübra, el-Vusta ve es-Suğrası* verilebilir.

Müellifin Kütüb-i sitte'de yer alan ahkâm hadislerini fıkıh bablarına göre tertip ettiği bu eser, bazı kaynaklarda *el-Ahkamü'l-Kübra*¹⁸¹ bazılarında da *U'mdetü'l-Ahkami'l-Kübra* olarak geçmektedir. Altı cüz olan bu eser yirmi iki kitap ve 860 hadisten oluşmaktadır.¹⁸² Müellif, eserin mukaddimesinde kolay anlaşılması ve ezberlenebilmesi için senedleri hazfettiğini ve hadisleri ihtisar ettiğini beyan etmiştir.¹⁸³ Eserin, biri (el-Medinetü'l-Münevvere Kütüphanesi 43)¹⁸⁴ biri de Müellifin hattıyla yazılmış ve 163 sayfalık olan bir el yazma nüshası Zahiriyeye Kütüphanesi (mc. 1024 [vr. 21-183]) ve (mc. 1025 [vr. 297-331]) 'de de 35 sayfalık *Min Kitabi's-Sünen lil-Hafız el-Makdisî* adı altında bulunmaktadır.¹⁸⁵ Eser, Semir b. Emin ez-Züheyri tarafından tahkik edilmiş ve 2009 yılında Mektebetü'l-Mea'rif li'n-Neşri ve't-Tevzi' vasıtasıyla Riyad'da neşredilmiştir.

2.2.2. el-U'mde fi'l-Ahkâm mimme't-Tefeka a'leyhi'l-Buharî ve Müslim

İmam Makdisî el-U'mde'yi yazmasının nedenini kitabının başında şu sözlerle ifade ediyor: “Bazı arkadaşlarım imam Muhammed b. İsmail el-Buharî (ö. 256/869) ve Müslim b. Haccac en-Neysabûrî'nin (ö. 261/874) ittifak ederek rivayet ettikleri hadisleri özetlememi istedi, ben de faydalı olması için bu isteği kabul ettim” .

Makdisî'nin bu eseri yukarıda kısaca tanıtmaya çalıştığımız *el-Ahkamü'l-Kübra*'sının özeti mahiyetindedir. Fakat her ne kadar bir nevi özeti sayılsa da aralarında birkaç yönden farklar bulunmaktadır. Bu farkların birkaç tanesi şunlardır:

a. Makdisî'nin biyografisine yer veren hemen hemen bütün müellifler onun bu eserine işaret etmektedirler.¹⁸⁶

¹⁸¹ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 448; Brockelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabi*, VI, 185.

¹⁸² ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 448; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 25; es-Safadî, *el-Vafî bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 318; et-Tarîkî, *Mu'cemu Musannefati'l-Hanabile*, II, 466; Sibtu İbn Cevzî, *Miratü'z-Zeman*, XXII, 139.

¹⁸³ Abdülğani el-Makdisî, *U'mdetü'l-Ahkami'l-Kübra*, thk. Semir b. Emin ez-Züheyri, Mektebetü'l-Mea'rif, Riyad, 2009, 3.

¹⁸⁴ Brockelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabi*, VI, 185.

¹⁸⁵ et-Tarîkî, *Mu'cemu Musannefati'l-Hanabile*, II, 466.

¹⁸⁶ Bkz. ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 448; ez-Zehebî, *Tezkiretü'l Huffaz*, IV, 1374; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 25; es-Safadî, *el-Vafî bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 318; et-Tarîkî, *Mu'cemu Musannefati'l-Hanabile*, II, 466; Brockelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabi*, VI, 185; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-A'rifîn*, 589; es-Suyûtî, *Tabakatü'l-Huffaz*, 488; ez-Ziriklî, *el-A'lam*, IV, 34; Hacı Halife, *Keşfu'z-Zunûn*, II, 1064; Brockelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-*

b. Makdisî, *el-Ahkamü'l-Kübra*'ya aldığı hadisleri Kütüb-i sitte'den almıştır. *el-U'mde fi'l-Ahkâm*'a ise sadece imam Buhârî ile imam Müslim'in ittifak ettikleri hadisleri almış, sünen-i arbaa'dan hadis almamıştır.

c. *el-Ahkamü'l-Kübra*'da yer alan hadis sayısı 860 iken *el-U'mde fi'l-Ahkâm*'da ise bu sayının yarısı yani yaklaşık 430 hadis bulunmaktadır.

d. Makdisî'nin ahkama dair iki eseri arasındaki en önemli fark ise, alimlerin *el-U'mde fi'l-Ahkâm*'a önem vermeleri ve birçok yönden araştırma konusu yapmalarındır. Nitekim ister klasik ister muasır olsun birçok âlim bu son eseri çalışma konusu yapmış ve dolayısıyla eserin bir hayli meşhur olmasına sebep olmuştur.

e. El yazma eserlerin bir nevi ansiklopedisi sayılabilecek *el-Fehresü's-Şamil*'de *el-U'mde fi'l-Ahkâm*'ın farklı kütüphanelerde bulunan 62 iki tane el yazma nüshasını kaydetmiştir.¹⁸⁷ *el-Ahkamü'l-Kübra* için böyle bir şey söz konusu değildir.

f. Her ne kadar "*el-U'mde fi'l-Ahkâm*" "*el-Ahkamü'l-Kübra*"'ın özeti sayılsa da *el-U'mde*'de buluna 89 tane hadis *el-Ahkamü'l-Kübra*'da bulunmamaktadır.

2.2.2.1. *el-U'mde*'nin Bazı El Yazma Nüshaları

- 1) Köprülü kütüphanesi, 1/205[398/1] (vr. 1b-118b).
- 2) Topkapı Sarayı Müzesi, 3/190 2828] A467-(76 vr.).
- 3) El-Ezheriyye, 1/557 [(mc.106)2210]-(vr.68-155).
- 4) Muhammed b. Suud Üniversitesi, 3/2/571 [4985]-(42 vr.).
- 5) El-Câmiu'l-Kebir (Evkaf) Sana', 1/411 [2392]-(77 vr.).
- 6) Dâru'l-Kütüb / Kahire 1/132 [mc.53].
- 7) Süleymaniye Kütüphanesi, 41 [576].
- 8) Kâbül Müzesi, 184 [1411 (7)mc.]-(149 vr.).

Arabi, VI. 186; el-Kettani, *er-Risaletü'l-Mustatrafe*, 180; Fuat Sezgin, *Tarihu't-Turasi'l-Arabî*, İdaret's-Sakafeti ve'n-Neşr bi Cmiati Muhammed b. Suûd, Riyad, 1991, 1/1/256, 276, 462.

¹⁸⁷ el-Mecmeu'l-Melikî, *el-Fehresü's-Şamil*, II, 1093.

Âlimlerin kimisi *el-U'mde*'yi şerh etmiş, kimisi ravilerini ele almış, kimisi hadislerini i'rab etmiş, kimisi de Buharî ve Müslim'in ittifak ettiği fakat Makdisî'nin kitabına almadığı hadisleri eklemiştir.¹⁸⁸

el-U'mde, Mahmud el-Arnaût ve Abdulkadir el-Arnaût tarafından tahkik edilerek Daru's-Sakafeti'l-Arabiyye (Dımaşk) ve Mektebetü Kurtuba (Endelüs) tarafından ilk defa 1985 yılında neşredilmiştir.

2.2.2.2. *el-U'mde* ile İlgili Âlimlerin Çalışmaları

a. *el-U'mde*'ye İstidrahte Bulunan

Ebû Ümame Muhammed b. Ali b. Abdulvahid ed-Dekkâlî İbn Nekkaş (ö. 763/1361) hem *el-U'mde*'yi şerh etmiş hem de Buharî ve Müslim'in ittifak ettiği fakat Makdisî'nin kitabına almadığı hadisleri "*İhkamu'l-Ahkâm*" adlı kitabında bir araya getirmiştir. Eser, sekiz mücellid'den oluşmaktadır.

b. *el-U'mde*'yi İ'rab Eden

Burhanuddin İbrahim b. Ali b. Muhammed b. Ferhun el-Ya'murî el-Malikî (ö. 799/1396) *el-U'mde*'nin hadislerini "*el-U'dde fi İ'rabi'l-U'mde*" adlı kitabında i'rab etmiştir.

c. *el-U'mde*'nin Ravilerini Ele Alan

- 1) Siracuddin U'mer b. Ali b. el-Mulakkin eş-Şafî (ö. 804/1401) de "*el-U'dde fi Marifeti Ricâli'l-U'mde*" adlı eserinde *el-U'mde*'nin ravilerini tanıtmaya çalışmıştır.
- 2) Şemsuddin Muhammed b. Abdudaim el-Bırmavî el-Askalânî el-Kahirî (ö. 831/1427), "*Ricâlu U'mdeti'l-Ahkâm*".
- 3) Abdulkadir b. Muhammed es-Sa'bî "*Ricâlu U'mdeti'l-Ahkâm*".

¹⁸⁸ Bu konu ile ilgili geniş bilgi için bkz: Muhyiddin A'tiyye, Salahaddin Hıfni, Muhammed Hayr Ramazan, "*Delilu Müellefati'l-Hadisi's-Şerif el-Matbu'a*", Daru İbn Hazm, Beyrut, 1995, I, 420 ve sonrası, II, 437 ve sonrası; Fakihanî'nin "*Riyadu'l-Efham fi Şerhi U'mdeti'l-Ahkâm*" eserini tahkik eden Dr. Şerife el-U'meri kitabında 35 ile 43. Sayfaları arasında *el-U'mde* ile ilgili yapılan çalışmalara özel bir konu ayırmış ve otuzdan fazla çalışmayı kaydetmiştir, Daru İbn Hazm, Beyrut, h. 1429; Nazar Muhammed el-Faryabî, "*U'mdetü'l-Ahkâm*" tahkiki mukaddimesi, 21-23; Hacı Halife, *Keşfu'z-Zunûn*, II, 1164,1165.

4) İbrahim el-Ebnasî (ö. 802/1399), “*el-U’dde min Ricâli’l-U’mde*”.

d. *el-U’mde*’yi Nazm Haline Getiren

Abdullah b. Muhammed b. İsmail el-Emir es-Sana’nî (ö. 1242/1826) “*Fethu’s-Selam Nazmu U’mdeti’l-Ahkâm*” adıyla *el-U’mde*’yi nazm haline getirmiştir. Bu eser Abdulhamid b. Salih b. Kasım A’vec Sebr tarafından tahkik edilmiş ve h. 1413/ yılında Daru İbn Hazm tarafından Beyrut’ta neşredilmiştir. Aynı zamanda el-Emir es-Sana’nî “*Şerhu Fethi’s-Selam Nazmu U’mdeti’l-Ahkâm*” adıyla kendi kitabını şerh etmiştir.

e. *el-U’mde*’ye Talikte Bulunan

1) Ebû Abdillah Bedruddin Muhammed b. Abdillah b. Bahauddin ez-Zerkeşi eş-Şafî (ö. 794/1392) “*en-Nüket ala U’mdeti’l-Ahkâm*”. Adlı eseri ile *U’mde*’ye bazı ekleme ve talikatta bulunmuş, eksik yönlerini gidermeye çalışmıştır. Eser bir mücellid olarak Nazar Muhammed el-Faryabî’nin tahkikiyle Mektebe’r-Rüşd tarafından Mısır’da neşredilmiştir.

2) Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî de “*en-Nüket ala’n-Nüket*” adıyla Zerkeşi’nin kitabına talikatta bulunmuştur.

3) Aynı zamanda İbn Hacer kendisi de “*en-Nüket ala’l-U’mde*” adında *U’nde*’ye bazı talikatta bulunmuştur.

4) Allame Abdurrahman b. Nasır es-Sa’dî (ö. 1376/1956) “*et-Talikat a’la U’mdeti’l-Ahkâm*” adıyla *el-U’mde*’ye bazı taliklerde bulunmuş, eser, Abdurrahman b. Salim el-Ehdel tarafından tahkik edilerek Daru Alemlî’l-Fevaid tarafından 2010 yılında Mekke’de neşredilmiştir.

f. *el-U’mde*’yi Tashih Eden

Ebû Abdillah Bedruddin Muhammed b. Abdillah b. Bahauddin ez-Zerkeşi eş-Şafî (ö. 794/1392) “*Tashihi U’mdeti’l-Ahkâm*” adlı eseriyle *el-U’mde*’yi tashih etmiştir.

g. *el-U’mde*’nin Ğarib Lafızlarını Açıklayan

Ebû Yasir Şemsuddin Muhammed b. Ammar b. Muhammed el-Maliki en-Nahvî (ö. 844/1440) “*el-İhkâm fi Şerhi Ğaribi U’mdeti’l-Ahkâm*”

2.2.2.3. *el-U’mde*’nin Şerhleri

a. Kayıp veya Basılmamış Şerhleri

- 1) Ebü’l-Fadl Safiyyüddin Abdulmü’min b. Abdilhak el-Bağdâdî el-Hanbelî (ö. 724/1323) “*el-U’dde fi Şerhi’l-U’mde*” adıyla bir şerh telif etmiştir.
- 2) Abdurrahman b. Muhammed b. Asker (ö. 732/1331) “*el-U’dde Şerhu’l-U’mde*” adında bir şerh yazmıştır.
- 3) Alauddin Ali b. Muhammed b. İbrahim b. U’mer (İbnü’l-Hâzın) el-Bağdadî (ö. 741/1340/) “*U’ddetü’l-Efham*” adıyla *Umde*’yi şerh etmiştir.
- 4) İbn Ferhun, Ebü’l-Abbas Ahmed b. Abdirrahman et-Tadilî el-Fasî el-Malikî’nin (ö. 741/1340) güzel bir şerh yazdığını söylemektedir.
- 5) Ali el-Faskûrî (ö. 808/1405) “*Şerhun a’la Şerhi’l-U’mde*” adında bir şerhi vardır.
- 6) el-Kâmûsu’l-Muhit’in sahibi, Mecduddin Ebû Tahir Muhammed b. Yakub b. Muhammed el-Feyruzâbâdî eş-Şafîî (ö. 817/1414) iki mücellled’den oluşan “*U’mdetü’l-Hukkâm fi Şerhi U’mdeti’l-Ahkâm*” adlı eseriyle *U’mdeti’l-Ahkâm*’ı şerh etmiştir.
- 7) Şihabuddin Ahmed b. Abdillah b. Bedr el-Ğazzî ed-Dımaşkî eş-Şafîî (ö. 822/1419) “*el-İhkâm fi Şerhi U’mdeti’l-Ahkâm*”.¹⁸⁹ Fakat müellif eserini tamamlamadan vefat etmiş daha sonra oğlu Muhammed b. Abdillah (ö. 864/1459) eseri tamamlamıştır.
- 8) Şemsuddin el-Birmavî, “*Şehu’l-Birmavi a’la U’mdeti’l-Ahkâm*” veya “*Cemu’l-U’dde li Fehmi’l-U’mde.*”¹⁹⁰
- 9) Şemsuddin Ebû Yasir Muhammed b. Ammar el-Mısırî el-Malikî en-Nahvî (ö. 844/1440) üç mücellled’den oluşan “*Ğayetü’l-İlham fi Şerhi U’mdeti’l-Ahkâm*” adlı eseriyle *el-U’mde*’yi şerh etmiştir.
- 10) Tacuddin Ebû Nasr Abdulvahhab b. Muhammed b. el-Hasan b. Ebi’l-Vefa el-Hüseynî (ö. 875/1470), “*U’ddetü’l-Hukkâm*” adıyla bir şerh yazmıştır.

¹⁸⁹ Hacı Halife, *Keşfu’z-Zunûn*, II, 1164.

¹⁹⁰ Hacı Halife, *Keşfu’z-Zunûn*, II, 1164.

- 11) Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ebi'l-Mahasin Yusuf el-Fasî (ö. 1021/1612) de “*U'mdetü'l-Hukkam li Abdilğani el-Makdisî fi'l-Ahkâm*” bir şer yazmıştır.
- 12) Abdulkadir b. Ahmed b. Bedran (ö.1346/1927), “*Mevaridu'l-Efham min Selsebili U'mdeti'l-Ahkâm*”. İki mücellled'den oluşuyor.
- 13) Amed b. Yahya en-Necmî, “*Te'sisü'l-Ahkâm a'la ma Sahhe a'n Hayri'l-Enam bi Şerhi U'mdeti'l-Ahkâm*” adında bir şerh telif etmiştir.

b. Basılmış Şerhleri

- 1) İsmail b. Ahmed b. Said İmaduddin b. Tacuddin b. Esîr (ö. 699/1299) “*U'mdetü'l-Efham fi Şerhi Ahadisi Seyyidi'l-Enam*”.
- 2) Takiyyüddin Ebü'l-Feth Muhammed b. Ali b. Vehb el-Kuşeyrî el-Kûsî İbn Dakik el-İ'd (ö. 702/1302) “*İhkamu'l-Ahkâm Şerhu U'mdeti'l-Ahkâm*”. Eser, Ebû'l-Eşbal Muhammed Şakir tarafından tahkik edilmiş ve 1987 yılında Âlemu'l-Kütüb tarafından neşredilmiştir. Bu şerh, *U'mdeti'l-Ahkâm*'ın en meşhur ve en çok faydalı olanlardan bir tanesidir.
- 3) A'lauddin Ebü'l-Hasan b. İbrahim b. Davud. Süleyman b. el-Attar ed-Dımaşkî eş-Şafiî (ö 724/1323) “*el-U'dde fi Şerhi'l-U'mde*”. Üç cilt olan eser, Nizam Muhammed Salih Yakubî tarafından tahkik edilmiş ve Daru'l-Beşair el-İslamiyye tarafından 2006 yılında Beyrut'ta neşredilmiştir.
- 4) Tacuddin Ebû Hafs U'mer b. Ali b. Salim b.Sadaka el-Fakihanî el-Lahmî el-İskenderî el-Malikî (ö. 731/1330) “*Riyadu'l-Efham fi Şerhi U'mdeti'l-Ahkâm*”. Eser, Nureddin Talib tarafında tahkik edilmiş ve Daru'n-Nevadır tarafından 2010 yılında Dımaşk'ta neşredilmiştir.
- 5) Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Marzûk et-Tilmisânî el-Malikî (ö. 781/1379) “*Teyşiru'l-Meram fi Şerhi U'mdeti'l-Ahkâm a'n Seyyidi'l-Enam*”. Dr. Saide Bahut eseri doktora çalışması yapmış ve yaptığı bu çalışma 2011 yılında Dar'u İbn Hazm tarafından Beyrut'ta basılmıştır.
- 6) Siracuddin U'mer b. Ali b. el-Mulakkin eş-Şafiî (ö. 804/1401) “*el-İ'lam bi Fevaidi U'mdeti'l-Ahkâm*”. Eser Abdula'ziz b. Ahmed b. Muhammed el-Müşeykih tarafından tahkik edilerek Daru'l-İ'sme tarafından 1997 yılında Suudi Arabistan'da neşredilmiştir.

- 7) Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalanî de “*Fethu’s-Selam Şerhu U’mdeti’l-Ahkâm*” adıyla *el-U’mdede*’yi şerh etmiştir.
- 8) Muhammed b. İsmail el-Emir es-Sana’nî (ö. 1182/1768) “*el-U’dde*” adıyla İbn Dakik’in “*İhkamu’l-Ahkâm Şerhu U’mdeti’l-Ahkâm*”’ına bir haşiye yazmıştır. Eser, şerhle birlikte el-Mektebeü’s-Selefiyye tarafında h. 1379 yılında Kahire’de neşredilmiştir.
- 9) Şemsuddin Ebü’l-A’vân Muhammed b. Ahmed b. Salim es-Safarî el-Hanbelî (ö. 1188/1774) “*Keşfu’l-Lisam li Şerhi U’mdeti’l-Ahkâm*”. Eser, Nureddin Talib tarafında tahkik edilmiş ve Daru’n-Nevadır (Dımaşk) ve Kuveyt Vakıflar Bakanlığı tarafından 2007 yılında neşredilmiştir.
- 10) Faysal b. Abdilaziz al Mübarek en-Necdî (ö. 1376/1956) “*Hulasatü’l-Kelam Şerhu Umdeti’l-Ahkâm*”. Eser 1992 yılında basılmıştır.
- 11) Hasan b. Süleyman en-Nuri ve Şeyh Alevi b. Abbas el-Maliki (ö. 1391/1970) de “*Neylü’l-Meram Şerhu Umdeti’l-Ahkâm*” adıyla U’mdede’yi şerh etmişlerdir.
- 12) İsmail b. Muhammed el-Ensarî (ö. 1417/1996) “*el-İlmam bi Şerhi Umdeti’l-Ahkâm*”. Lise öğrencileri için hazırlanan bu eser h. 1400 yılında Mektebetü’r-Riyad tarafından basılmıştır.
- 13) Abdulaziz b. Abdillâh b. Baz (ö. 1420/1998) “*el-İfham fi Şerhi Umdeti’l-Ahkâm*”. Eser, Dr. Said b. Ali b. Vehf el-Kahtanî tarafından tahkik edilerek Müessesetü’l-Cerîsî tarafından neşredilmiştir.
- 14) Muhammed b. Salih el-U’seymîn (ö. 1421/2000) “*Tenbihü’l-Efham bi Şerhi Umdeti’l-Ahkâm*”. Muhammed b. Suûd Üniversitesi eseri birçok defa basmıştır.
- 15) Dr. Sa’d b. Nasır b. Abdilaziz eş-Şesrî “*Şerhu Umdeti’l-Ahkâm*”. Eser, Künûz’ü İşbiliya tarafından 2008 yılında Riyad’da neşredilmiştir.
- 16) Abdullah b. Abdurrahman b. Salih Âl Bessam “*Teysiru’l-‘Allam Şerhu Umdeti’l-Ahkâm*”. Eser, Muhammed Suphi b. Hasan Hallak’ın tahkikiyle Mektebetü’s-Sahabe (İmarât) ve Mektebetü’t-Tabiin (Kahire) tarafından 2006 yılında 10. defa basılmıştır.

Birçok ulema tarafından şerh edilen *Umdeti’l-Ahkâm*, aynı zamanda şerhlerşine de birçok haşiye de kaleme alınmıştır. İbn Hacer’in İbn Mulakkin şerhi üzerine, Sahavî (ö.

902/1496) ve Sana'nî'nin İbn Dakik'in şerhi üzerine yapılan haşiyelerini örnek verebiliriz.

Aynı zamanda *Umdetü'l-Ahkâm* muasır birçok ulema tarafından sesli olarak da şerh edilmiştir. İbn Baz, İbn Useymîn ve İbn Cebrîn bunlardan bir kaçıdır.

2.2.2.4. Âlimlerin *el-Umde*'ye Bu Kadar İlgi Göstermelerinin Nedenleri

Gerek klasik dönemde gerekse muasır dönemde Makdisî'nin *el-U'mde*'si âlimlerin dikkatini çekmiş ve ilgi odağı olmuştur. Kanaatimizce bunun birçok nedeni vardır. Bu nedenlerden birkaçı şöyledir:

- 1) Bilindiği üzere Kur'an-i Kerimden sonra İslam ümmetinin en sahih olarak kabul ettikleri iki kitap Buharî ve Müslim'in sahihleridir. Makdisî'nin kitabına sadece bu iki imamın ittifak ettikleri hadisleri aldığı için kitabını kabule şayan olduğunun birinci nedeni olduğu açıktır.
- 2) Helal-haram ve ahkâmla yani sürekli tazeliğini koruyan konularla ilgili hadisleri aldığı için ilgi odağı olmuştur.
- 3) Sened zincirinin olmaması, kısa olması ve ezberlenmesi kolay olması için sadece ilim talebeleri muhitince değil aynı zamanda hocaların da dikkatini çekmiş ve bu yüzden farklı çalışmalara konu olmuştur.
- 4) *el-U'mde*'ye önem verilmesinin bir diğer nedeni ise mezheplerin fiki ihtilaflarına yer verilmeden ameli konuların direkt sahih hadislerden öğrenilmesine imkan vermesidir.

2.2.2.5. Hanefî Ulemasının Makdisî'nin Eserlerine İlgi Duymamalarının Nedeni

Yukarıda da değinildiği gibi birçok âlim *el-U'mde* ile ilgilenmiş ve daha iyi anlaşılması için çaba sarf etmişlerdir. Genelde aynı mezhebe mensup âlimler kendi mezhep âlimlerinin kitaplarına önem verirler. Fakat her ne kadar Makdisî ameli olarak Hanbelî mezhebine mensup olsa da Maliki, Şafii, Hanbelî ve Zeydî uleması da Makdisî'nin *el-U'mde*'sine ilgi duymuşlardır. Fakat bu konuda dikkat çeken husus ise Hanefî ulemasının *el-U'mde*'yle hiç ilgilenmemeleridir. Kanaatimizce bunu birkaç nedene bağlamak mümkündür:

1. Makdisî Musul'da iken imam Ebû Hanife'nin (ö. 150/768) sika, güvenilir ve hadis ehli olmadığı, Mürcie düşüncesinde olduğu ile ilgili görüşlerin bulunduğu U'kayli'nin "*ed-Du'afa*"¹⁹¹ adlı eserini talebelere okuttuğu için daha sonraki Hanefî uleması Ebû Hanife'ye bir vefa borcu olarak Makdisî'nin eserlerine iltifat etmemişlerdir.
2. İkinci bir neden olarak ta şunu söyleyebiliriz: Makdisî selef akidesine sahip olduğu için Dımaşk'ta iken özellikle sıfatlar konusunda hem Eşa'riler hem de Maturidiler tarafından çok sert bir şekilde eleştirilmiş ve sonunda da Dımaşk'tan çıkmak zorunda kalmıştır. Mısır'da iken de özellikle Şafîilerce çokça eleştirilmiştir. Buna rağmen daha sonraki birçok Şafîi uleması Makdisî'nin eserlerine ilgi duymuşlardır. Bundan şu sonuca varabiliriz: Hanefî ulemasının gerek *el-U'mde*'ye gerek Makdisî'nin diğer eserlerine ilgi duymamaları birinci şıkta zikrettiğimiz nedene bağlı olduğu kanaatine varabiliriz. Yoksa bazılarının iddia ettiği gibi Hanefîlerin re'ye ağırlık verip hadisi önemsemediklerinden dolayı bu tür hadis kitaplarıyla ilgilenmemişlerdir diye bir iddianın doğru olmadığı kanaatindeyiz.

2.2.3. U'mdetü'l-Muhaddisîn

Birkaç müellif Makdisî'ye ait böyle bir eserden bahsetmektedirler.¹⁹² Kanaâtimizce bu eserin bir önceki yani *Umdetü'l-Ahkâm* olma ihtimali yüksektir.

2.2.4. U'ddetü'l-Hükkâm fi Şerhi U'mdeti'l-Ahkâm

Hediyetü'l-Arifîn'in sahibi ve *Divanü'l-İslâm*'in müellifi Makdisî'ye ait bu isimde bir eserin olduğunu kaydetmişlerdir.¹⁹³ İsminden de anlaşıldığı gibi müellif kendi *U'mde*'sini şerh etmiştir.

2.2.5. el-Kemâl fi (Esmâ) Ma'rifeti'r-Ricâl

¹⁹¹ Ebû Cafer Muhammed b. Amr b. Mûsa b. Hammad el-U'kaylî el-Mekkî (ö. 322/934), *Kitabu'd-Dua'fai'l-Kebir*, Daru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut, trs. IV, 268-285.

¹⁹² İsmail Paşa, *Hediyetü'l-A'rifîn*, 589; Hacı Halife, *Keşfu'z-Zunûn*, II, 1171; Şemsuddin Ebü'l-Me'âli Muhammed b. Abdîrahman b. el-Ğezî (ö. 1167/1753), *Divânü'l-İslâm*, Daru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, III, 278.

¹⁹³ İsmail Paşa, *Hediyetü'l-A'rifîn*, 589; Şemsuddin b. el-Ğezî, *Divânü'l-İslâm*, III, 278.

Bu eser, Abdulğani el-Makdisî'ye asıl şöhret kazandıran eseri olması hasebiyle âlimler tarafından çok ilgi görmüş ve ricâl edebiyatı alanında başvurulan kaynaklardan olma şansına sahip olmuştur. Bilindiği üzere İslâm âlimleri Hz. Peygamber'in hadislerinin muhafazası ve sağlam bir şekilde sonraki nesillere aktarılması için eşi bezeri başka bir toplumda görülmeyen bir çaba sarf etmişlerdir. Özellikle de ravilerin biyografileri, güvenilirlik dereceleri (cerh ve t'adil) konusunda birçok eser telif etmişlerdir.

Hadis edebiyatımızda daha çok Kütüb-i sitte olarak tanınan Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin kitapları hadis sermayemizin asıl kaynakları konumundadır. Bu yüzden ki âlimlerimiz onlarla ilgili birçok farklı çalışma yapmış ve hala da yapıyorlar. Bu kitapları çalışma konusu yapan âlimlerimizden bir tanesi de *el-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*¹⁹⁴ adlı eseri ile İmam Makdisî'dir.

Makdisî'nin bu eseri, Kütüb-i Sitte'de rivayetleri bulunan râvilerin hal tercümelerini ihtiva eden ilk çalışmadır.¹⁹⁵ Bu nedenle bu eser son derece önemlidir.

Daha sonra gelen tanınmış birçok İslâm âlimi bu esere zeyil, istidrak ve ihtisar mahiyetinde kitaplar kaleme almışlardır.

2.2.5.1. *el-Kemâl*'in Önemi

Makdisî'nin Kütüb-i sitte'nin ravilerine has olan bu eseri bize ulaşan en kapsamlı ilk eser olması hasebiyle büyük bir önemi haizdir. Öyle ki bu kitap kendisinden sonra gelenlere bu konuda asıl kaynak olma özelliğini taşımaktadır. İmam Makdisî ravileri tanımının önemini şu sözlerle dile getiriyor:

“Ravileri tanıma ilmi, önem verilmesi ve muhafaza edilmesi gereken ilimlerin başında geliyor. Çünkü Allah onlarla dinini muhafaza ediyor ve hadis ehli ile şeriatını ve Peygamberinin (s.a.s.) sünnetini koruyor.”¹⁹⁶

¹⁹⁴ Bkz. ez-Zehabî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 448; ez-Zehabî, *Tezkiretü'l Huffaz*, IV, 1374; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 26; es-Safadî, *el-Vafî bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 319; et-Tarîkî, *Mu'cemu Musannefati'l-Hanabile*, II, 479; Brockelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, VI, 188; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-A'rifîn*, 589; es-Suyûtî, *Tabakatü'l-Huffaz*, 488; ez-Ziriklî, *el-A'lam*, IV, 34; Hacı Halife, *Keşfu'z-Zunûn*, II, 1064; Brockelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, VI, 186; el-Kettanî, *er-Risaletü'l-Mustatrafê*, 180.

¹⁹⁵ Makdisî'den önce İbn Asakir sadece Kütüb-i Sitte'nin müelliflerinin hocalarını “*el-Mu'ceu'l-Müştemil ala Zikri Esmâi Şüyûhi'l-Eimmeti'n-Nebil*” adlı eserinde ele almıştır.

Her ne kadar bu eser eksiksiz değilse de hafız İbn Hacer el-Askalânî onu şöyle tavsif etmiştir: “*Hadis ravilerini tanıma konusunda en büyük kitaplardandır*”.¹⁹⁷

el-Kemal'in önemini birkaç noktada zikredebiliriz:

1. Makdisî, ravileri tanıması yanı sıra onlarla ilgili cerh ve tadil âlimlerinden gelen sözleri senetli bir şekilde zikretmektedir. Dolayısıyla bir ravi hakkında hüküm vermek için senetli olan sözler tearuz esnasında öncelik arz etmektedir.
2. Makdisî'nin bu eseri Kütüb-i sitte ravileri hakkında asıl kaynak olması hasebiyle kendisinden sonra kaleme alınan eserlere kaynaklık etmesi ona ehemmiyet atfetmektedir.
3. Hicri beşinci asrın yarısına kadar Kütüb-i Sitte'de İbn Mâce'nin Sünen'inin yerinde İmam Malik'in Muvatta'ı vardı. İlk defa Muvatta'nın yerine İbn Mâce'nin Sünen'ini koyan *Şurutu'l-Eimmeti's-Sitte* sahibi Muhammed b. Tahir el-Makdisî' (ö. 507/1113)dir. Ondan sonra Abdulğani el-Makdisî de aynı yolu takip ederek Kütüb-i sitte'nin altıncısını İbn Mâce'nin Sünen'ini saydı ve o günden sonra hemen hemen bütün İslam âlimleri (İbn Esîr ö. 606/1209 ve İbn Rezîn ö. 535/1140 gibi birkaç kişi hariç) bu yolu takip etmişlerdir.
4. Bu eser Makdisî'nin ilmi kişiliğini ve ricâl edebiyatı konusunda yetkin ve söz sahibi olduğunu ortaya koymaktadır.
5. Aynı zamanda onun bu eseri döneminin ilmi faaliyetlerin çok canlı ve geniş bir coğrafyaya yayıldığını da açıkça gözler önüne sermektedir.

2.2.5.2. Makdisî'nin *el-Kemâl*'deki Metodu

1. Sadece Kütüb-i sitte'in ravilerini ele alıyor ve bunun nedenini de sahih hadislerin ve güvenilir ravilerin çoğunun bu kitaplarda olduğunu ifade ediyor.
2. Kitabının Kütüb-i sitte'de yer alan ravilerin -nüshaların farklılığından dolayı bütün ravileri olmasa da- hemen hemen hepsini kapsadığını beyan ediyor.
1. Tertibine gelince, o, ilk önce eşref-i mahlûkât olan Hz. Peygamber (s.a.s.)'in kısa bir tanıtımını yapmıştır. Sonra da Aşere-i mübeşşere ile devam etmiştir. Daha sonra da ismi Muhammed olan ravileri zikretmiş, bilahare diğer ravileri

¹⁹⁶ el-Makdisî, *el-Kemâl fi Esmâi Ma'rifeti'r-Ricâl*, thk. Şadi b. Muhammed b. Salim âl Nu'man, Şeriketü Ğiras liddi'aye, Kuveyt 1. Bsk, 2016, I, 114.

¹⁹⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Daru'l-Kitabi'l-İslâmî, Kahire, trs. I, 2.

alfabetik sıralamaya göre tertip etmiştir. En sonunda da erkek ravilerin künyelerini ve kadın ravilerin isim ve künyelerini zikrederek kitabını bitirmiştir.

2.2.5.3. Makdisî'nin *el-Kemâl*'deki Kaynakları

Madisî'nin birçok kaynağı bulunmasıyla birlikte en önemlileri şunlardır:

1. *el-Cerh ve 't-T'adil*- İbn Ebî Hatım (ö. 327/938)
2. *Tarîhu Bağdâd*- Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1070)
3. *Tarîhu Dimaşk*- İbn 'Asâkir (ö. 571/1175)
4. *el-Kâmil fi'd-Du'afâ'*- İbn 'Adî (ö. 365/975)

2.2.5.4. *el-Kemâl*'a Yönelik Yapılan Çalışmalar

Alanında ilk eser olması hasebiyle ister istemez hem içerik hem tertip ve düzen açısından eksiksiz değildir. Bu yüzden Makdisî'den sonra gelen birçok âlim *el-Kemâl*'a yönelik çalışma yapmışlardır. Bu çalışmalar özetle şunlardır:

1. *Tehzîbu'l-Kemâl* adıyla imam Ebu'l-Haccac Yusuf b. ez-Zeki el-Mizzî (ö. 742/1341) Makdisî'nin *el-Kemâl*'ni tehzib ederek ayrıca Makdisî'nin zikretmediği birçok raviyi de zikretmiş ve var olan raviler hakkında ekstra bilgiler de eklemiştir.
2. Hafız Alâeddin Muğultay (ö. 762/1360) *İkmâlu Tehzibi'l-Kemâl* adıyla imam Mizzî'nin kitabına bir zeyil yazmıştır.
3. Hafız ez-Zehbî (ö. 748/1347) de hocası el-Mizî'nin kitabına yönelik *Tehzibu't-Tehzîb* ve *el-Kâşif fi M'arifeti Men Lehu Rivayetün fi'l-Kütübi's-Sitte* adında iki kitap yazmıştır.
4. Onlardan sonra gelen hafız İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448) İmam Mizî'nin kitabını *Tehzîbu't-Tehzîb* adıyla özetlemiştir.
5. Daha sonra İbn Hacer *Tehzîbu't-Tehzîb*'i *Takrîbu't-Tehzîb* tadıyla kendi kitabını özetlemiştir.
6. Son olarak ta hafız Safiyyuddin Ahmed b. Abdullah el-Hazrecî (ö. 900/1494) ez-Zehbî'nin *Tehzibu't-Tehzîb*'ini *Hulasatu Tehzibi Tehzîbi'l-Kemâl* adıyla özetlemiştir.

2.2.5.5. *el-Kemâl*'in Yazma Nüshaları

- 1) Feyzullah Efendi, nr. 74 [1506] vr. 273; 74 [1507] vr. 190; 75 [1508] vr. 189.¹⁹⁸
- 2) Berlin Devlet ktp. 9/384 (9925) [35.Lbg] c. 3 vr. 209.¹⁹⁹
- 3) Daru'l-Kütüb/Kahire (Himayetü't-Türas bölümü), 1/281 [55] mc. 2 vr. (290-337); 1/281 [56] mc.3,4 vr. (235-252); 1/281 [57] c. 2 vr. (237) baştan ve sondan eksik.²⁰⁰
- 4) Maârif/Yozgat 55.²⁰¹
- 5) Zahirîye/Hadis 366 vr. (1-224); Hadis 367 vr. (1-166)²⁰² (Broklman, Zahirîye, iki 211)²⁰³
- 6) Bankipur 12/698.²⁰⁴

2.2.5.6. *el-Kemâl*'in Baskısı

Yakın bir zamana kadar mahtût/el yazma olan *el-Kemâl* dokuz nüsha ile karşılaştırılarak Şadi b. Muhammed b. Salim âl Nu'man tarafından tahkik edilmiş bulunmaktadır. Tahkik edilen eser Kuveyt devletinin girişimiyle on cilt olarak Şirketü Ğiras liddi'aye ve'n-Neşr ve't-Tevzî' tarafından basılmış ve ilk olarak 2016 yılında Kuveyt'te yayınlanmıştır.

2.2.6. *en-Nasiha fi'l-Edi'yeti's-Sahiha*

Müellif eserin mukaddimesinde, Kütüb-i Sitte ile Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i, Taberânî'nin²⁰⁵ üç Mu'cemi ve İbn Sinnî'nin²⁰⁶ kitabının da aralarında bulunduğu hadis mecmualarından Hz. Peygamber'in zikir, duâ ve duaların faziletine dair 114 tane hadisi özet olarak derlediğini beyan etmektedir.²⁰⁷ Brockelmann eserin üç tane el yazma nüshasının olduğunu zikretmiştir: 1) Berlin fol. 3385; 2) Kahire 1/410,

¹⁹⁸ Brockelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, VI. 188; el-Mecmeu'l-Melikî, *el-Fehresü's-Şâmil*, II, 1302.

¹⁹⁹ el-Mecmeu'l-Melikî, *el-Fehresü's-Şâmil*, II, 1302.

²⁰⁰ Brockelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, VI. 188; el-Mecmeu'l-Melikî, *el-Fehresü's-Şâmil*, II, 1302.

²⁰¹ el-Mecmeu'l-Melikî, *el-Fehresü's-Şâmil*, II, 1302.

²⁰² el-Albanî, *el-Müntahab min Mahtûtati'l-hadis*, rk. 1772. 472.

²⁰³ Brockelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, VI. 188.

²⁰⁴ Brockelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, VI. 188.

²⁰⁵ Ebü'l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyub b. Mutayr el-Lahmî eş-Şamî et-Taberî (ö. 360/971).

²⁰⁶ Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. İshak b. İbrahim b. Esbat ed-Dîneverî (ö. 364/975).

²⁰⁷ el-Makdisî, *en-Nasiha fi'l-Edi'yeti's-Sahiha*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1981, 24.

444; 3) Kahire 1/185.²⁰⁸ Eser, ilk defa Rıdvan Muhammed Rıdvan tarafından Matbaatu'l-İstikame'nin katkılarıyla 1935 yılında Mısır'da basılmış, bunu müteakip farklı tarih ve ülkelerde baskısı tekrarlanmış son olarak eser Mahmûd el-Arnaût tarafından hadisleri tahriç edilerek tahkik edilmiş ve Abdülkadir el-Arnaût'un katkılarıyla Beyrut'ta Müessesetü'r-Risale tarafından 1981 yılında tekrar yayımlanmıştır.²⁰⁹

2.2.7. el-İktisâd fi'l-İ'tikâd

İmam Makdisî'yi ön plana çıkararak etken onun sadece hadis alanıyla ilgili söz sahibi olması değil; aynı zamanda selef akidesini benimsemesi ve bu konuda dönemindeki itikadi mezhep âlimleriyle tartışmaları, aynı zamanda bu konuda eser telif etmesiyle de özellikle Hanbelîler arasında ön plana çıkmış bulunmaktadır.

Hiç şüphesiz insanların beslenmesi ve bedenini ayakta tutmak için gıda ne ise ruhunu diri ve ayakta tutan sağlam bir inanç ta aynı şekilde önemlidir. Bu yüzden sağlam bir imana sahip olabilmek için Allah ve Resûlü'nün bildirdiği esaslara inanmak ve bu esaslara göre hareket etmek gerekir. Çünkü inanç esasları insanların istek ve arzularından değil ancak sağlam kaynaklardan elde edilir. Bu yüzden İslam uleması itikadi konular üzerinde ehemmiyetle durmuşlar ve kendilerinden sonraki nesillere sağlam bir inanç esaslarını belirtmek için azami gayret sarf etmişlerdir. Unutmamak gerekir ki toplumların yıkılışı önce inanç konularındaki bozukluk ve zayıflıkla başlar. Bu nedenle İslam düşmanları tarihte olduğu gibi bu günde de müslümanların akidesini farklı bahane ve türlü vesilelerle bozmakta ve onları dünya peşinde koşan kimseler haline getirmeye çalışıyorlar.

İnsan neslinin yeryüzüne halife olarak geldikten kıyametin kopuşuna kadar sürekli hak ile batılı savunan birileri olmuştur ve olacaktır. Şu bir gerçektir ki, ne haktan sapan bidatçiler ne de hakkı sonuna kadar savuna Allah dostu kimseler hiç tükenmeyecektir. Hakkı ve hakikati savunan peygamberlerin varisleri olan âlimler aldıkları emaneti

²⁰⁸ Brockelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, VI, 192.

²⁰⁹ Bkz. ez-Zehabî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 448; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 26; es-Safadî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 319; et-Tarîkî, *Mu'cemu Musannefati'l-Hanabile*, II, 481; Brockelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, VI, 192; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-A'rifin*, 589; ez-Ziriklî, *el-A'lam*, IV, 34; Hacı Halife, *Keşfu'z-Zunûn*, II, 1129.

taşımış ve gerek talebe yetiştirerek gerekse kitap yazarak emanetlerini yerine getirmişlerdir. Bize düşen ise bu zatların bıraktıkları emanetlere sahip çıkmak ve gençlerimize bu konularda üsve-i hasene olmaktır.

İmam Makdisî yukarıda açıklamaya çalıştığımız hedef ve gayelerle akide konusunda birkaç eser kaleme almıştır. Bu eserlerin en önemlisi hiç şüphesiz “*el-İktisâd fi'l-İ'tikâd*”²¹⁰ adlı eseridir. Makdisî, bu eserinde selef akidesini detaylı bir şekilde savunmuş ve açıklamıştır.

Bu eseri yazmasının nedenleri:

1. Kendisinin inandığı ve savunduğu selef akidesinin Kur'an, sünnet ve selef-i salihinin sözlerine dayandırarak, ifrat ve tefritten uzak ve hak mezhep olduğunu vurgulamak.
2. Kur'an ve sünnetten deliller getirerek bidatlere cevap vermek, hatta bazen akli deliller getirerek bidat ehlinin yanlış olduklarını beyan etmek ve sapık mezheplerin özellikle Allah'ın sıfatları gibi birçok kelâmî konuda hak yoldan saptığını vurgulamak, müslümanın nasıl bir inanca sahip olması gerektiğini ifade etmek gibi nedenler zikredilebilir.

İmam Makdisî eserini selef mezhebinin temel prensiplerini göz önünde bulundurarak hazırlamıştır. Bu prensipler şunlardır:

1. **Takdis:** Allah'ı şanına uygun düşmeyen şeylerden ve cismaniyetten tenzih etmek.
2. **Tasdik:** Allah'ın Kur'an ve hadislerde geçen isim ve sıfatlarını olduğu gibi kabul etmek.
3. **Aczini itiraf etmek:** Müteşabih ayet ve hadislerde geçen ifadeler konusunda te'vil ve yorum yapmadan maksadını Allah'a bırakarak bunların bilinemeyeceğini itiraf etmek.
4. **Sükût:** Müteşabihler hakkında soru sormamak ve soranların sorularını yanıtlamamak.

²¹⁰ ez-Zehebî, *Tarîhu'l-İslâm*, (vefeyât: 561-600), 446; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanâbile*, III, 26; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 319; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-A'rifîn*, V, 589.

5. **İmsak:** Müteşabih ifadeleri te'vilden sakınmak.
6. **Keff:** Müteşabih hususlarla zihnen ve kalben dahi meşgul olmamak.
7. **Marifet ehline teslim:** Peygamber'in (s.a.s.) sahabe ve Allah'ın bildirdiği kimselerin bu bilgilere haiz olduğunu kabullenmek, mütehasıs âlimlerin söylediklerini tasdik etmek.

Bunların yanında selef uleması, itikadi konuları açıklarken bunu mutlaka ya bir ayete ya da bir hadise dayandırılması onların metodunu akli ön planda tutan diğer itikadi mezhep ulemasından ayırmaktadır.

Makdisî selevin bu prensiplerine göre itikadî konuları açıklamaya çalışmasından dolayı birçok kimse tarafından birçok konuda sert bir şekilde eleştirilmiştir.²¹¹

2.2.7.1. Makdisî'nin bu eserine yönelik yapılan çalışmalar:

- a) Abdurrezzak b. Abdulmuhsin el-Bedr tarafından *Tezkiretü'l-Mü'tesi Şerhu 'Akideti el-Hafız Abdilğani el-Makdisî* adıyla şerh edilmiştir. (2003)
- b) Eser, Abdullah b. Muhammed el-Busayrî'nin tahkikiyle 1990 yılında Matbi'u'l-Firdevs tarafından Riyad'da basılmıştır.²¹²
- c) Dr. Ahmed b. Atiyye b. Ali el-Ğamidî uzun bir mukaddime yazarak tahkik etmiş, ta'liklerde bulunmuş ve eser Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem tarafından (1993) yılında Medine'de yayınlanmıştır.

2.2.8. Tebyinü'l-İsabe li Evhamin Hasalet li Ebi Nua'ym fi Ma'rifeti's-Sahabe

Hadis ricâl edebiyatının sahabe ravilerine yönelik kaleme alınan en önemli eserlerden bir tanesi hiç şüphesiz Ebû Nu'aym el-Asbahanî'nin²¹³ *Ma'rifetu's-Sahabe*'sidir. Ebû Nu'aym, eserini bu konuda kendisinden önce telif edilen birçok kitaptan faydalanarak hazırlamış ve birçok konuda İbn Mende'yi²¹⁴ eleştirmişti. Makdisî'nin Esbehan'daki hocası Ebû Musa²¹⁵ İbn Mende'yi eleştirdiği için Ebû Nu'ym'ı *Ma'rifetu's-Sahabe* kitabındaki bazı konularda eleştirmek istemiş fakat oradaki

²¹¹ Bu konu ile ilgili bilgi ve örnekler "Makdisî'nin çektiği işkenceler" başlığı altında zikredilmiştir.

²¹² Bu zat Makdisî'nin bu eserini: *'Akîdetü'l-Hafız Abdilğani el-Makdisî* adıyla tahkik etmiştir.

²¹³ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshak el-Esbehânî (ö. 403/1013). Bu zat daha çok *Hilyetü'l-Evlası* ile meşhur olmuştur.

²¹⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Mende (ö.395/1004)

²¹⁵ Ebû Mûsa el-Medîni el-Esbehanî (ö. 581/1185)

Eş'arîlerin tepkisinden çekindiği için buna cesaret edememişti. Hocası Ebû Musa daha sonra bu konuyu hiç kimseden çekinmeyen talebesi Makdisî'ye teklif etmiştir. Bunun üzerine Ricâl edebiyatında yetkin ve söz sahibi olan Makdisî, Ebû Nu'aym'ın bu eserini incelemiş ve yaklaşık iki yüz doksan yerde Ebû Nu'aym'ı tenkit etmiş ve bu tenkitleri *Tebyinü'l-İsabe li Evhamin Hasalet li Ebi Nua'ym fi Ma'rifeti's-Sahabe* adlı eserinde dile getirmiştir.²¹⁶ Eş'arî bir aileye mensup oranın yöneticisi olan es-Sadru'l-Hucendî²¹⁷ bunu duyunca imam Makdisî'yi öldürmek istemiş fakat o, gizlenerek ölümden kurtulmuş daha sonra orayı gizlice terk etmiştir. İmam Zehebî, Makdisî'nin bu eseri, onun bu konuda çok yetkin ve mahir olduğuna delalet ettiğini söylemektedir.²¹⁸

2.2.9. Sîretü'n-Nebiyi (s.a.s.)

İmam Zehebî ve İbn Receb bu eserin büyük bir cüz olduğunu kaydetmişlerdir. Bu eser birçok isimle zikredilmiştir. Mesela ez-Zehebî "*es-Sîre*", İbn Receb ve el-'Uleymî "*Sîretü'n-Nebiyi (s.a.s.)*", es-Safedî "*es-Sîretü'n-Nebeviyye*", Brocklmann²¹⁹, 'Umer Kehale ve ez-Ziriklî "*ed-Dürretü'l-Mudîe fi's-Sîreti'n-Nebeviyye*", ismiyle kaydedilmiştir.²²⁰ Eseri tahkik eden Halid b. Abdirrahman b. Hamed eş-Şayi' bir nüshasının Paris [el-Mektebetü'l-Vataniyye 1466] numarada "*Muhtasaru Sîreti'n-Nebîyyi ve Sîreti Ashâbihi'l-'Aşere*" adıyla bulunduğunu ve kendisinin bu nüshayı esas aldığını kaydetmiştir. Eser bu isimle Daru Blansiyye tarafından 2001 yılında Riyad'da basılmıştır.

Makdisî'nin bu eserini Kutbuddin el-Halebî diye tanınan Abdülkerîm b. Abdünnûr (ö.735/) *el-Mevridü'l-'Azbu'l-Henîy fi'l-Kelâm 'alâ Sîreti 'Abdilğani* adıyla şerh etmiştir.

²¹⁶ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XXI, 459; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 28. Ayrıca el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 319; es-Safadî, *el-Vafî bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-A'rifîn*, V, 589.

²¹⁷ Ebû Nu'aym Sadruddin Ebû Bekir b. Muhammed b. Abdullatif b. Muhammed el-Ezdî el-Esbehanî eş-Şafî (ö. 592/1195).

²¹⁸ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XXI, 448.

²¹⁹ Brocklmann bu eserin bir el yazma nüshasının [Paris 1966] 'da olduğunu zikretmektedir.

²²⁰ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, XXI, 448; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, III, 26; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 319; es-Safadî, *el-Vafî bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-A'rifîn*, V, 589; ez-Ziriklî, *el-A'lam*, IV, 34; Brocklmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, VI, 192; Kehale, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, II, 179.

Müslümanların Hz. Peygamber ve sahabesine duydukları sevgiden dolayı birçok İslâm uleması daha ilk asırlardan beri Hz. Peygamber (s.a.s.)'in sireti ve sahabe hayatıyla ilgili eserler telif etmişlerdir. Kimisi detaylı ve geniş bir şekilde ele almış kimisi de muhtasar ve öz olarak Hz. Peygamberin hayatını sunmaya çalışmıştır. İmam Makdisî de Hz. Peygamber ve aşere-i mübeşşerenin hayatını muhtasar bir şekilde telif etmiş bulunmaktadır.

Makdisî'nin bu eserini şerh eden Kutbuddin el-Halebî müellifin eseri yazmasının sebebini şu şekilde zikretmektedir:

İmam Makdisî bir arkadaşı ile birlikte bir kilisenin yanına varmışlar, Makdisî, nehir kenarında oturmuş arkadaşı da kiliseye (bir şeyler almak için) gitmiş, kapıyı çalmış, kapıyı açan rahip, onun hangi dine mensup olduğunu ve kime tabi olduğunu sormuş, adam, müslüman olduğunu ve Hz. Muhammed (s.a.s.)'e tabi olduğunu söyleyince rahip, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) nesebini ve nasıl biri olduğunu sormuş, adamın cevap verememesi üzerine rahip, onu misafir edemeyeceği karşılığını verince adam, imam Makdisî'ye gelir ve durumu anlatır.

Bunun üzerine Makdisî, arkadaşına Hz. Peygamber'in (s.a.s.) nesebi ve sireti ile ilgili bir şeyler söyler ve adam tekrar rahibin yanına gider ve Hz. Peygamberin nesebini ve hayatını anlatır. Rahibin hoşuna giden bilgiler bunları şu oturan adamdan mı öğrendin diye sorar. Evet, cevabını alınca rahip İmam Makdisî'nin yanına gider, Makdisî ona Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hayatını ve bazı mucizelerini anlatır ve rahip müslüman olur. Bu durumu fırsat bilen Makdisî, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hayatı ile ilgili kısa, öz ve anlaşılır bir eser yazmaya karar verir ve bu eserini yazar.²²¹

2.2.10. Dürerü'l-Eser a'la Hurûfi'l-Mu'cem

²²¹ el-Makdisî, *Muhtasarü Sireti'n-Nebîyyi ve Sireti Ashâbihi'l-'Aşere*, thk. Halid b. Abdirrahman b. Hamed eş-Şayi', Daru Belensiye, Riyad 2001, 7-8.

Makdisî'nin tercemesine yer veren Hacı Halife ve Kettânî dışındaki âlimler müellifin “*Dürerü'l-Eser a'la Hurûfi'l-Mu'cem*” adında bir eserinden söz etmişlerdir.²²²

Dokuz cüzden oluşan bu eser,²²³ bir tahrîç kitabıdır. Müellif bu eserinde tahrîcin hadisin ilk kelimesinden yola çıkarak hadis tahrîç metodunu takip ederek alfabetik sıralamaya göre önce Buhârî ve Müslim'in ittifak ettikleri hadislerle başlamış sonra da Sünen-i Arba'a'daki hadislerle devam etmiştir. Muhtasar olan bu eser, ahkâm, vaaz ve edeple ilgili hadisleri içermektedir.

2.2.11. Nesrû'd-Dürer fi Ahâdîsi Hayri'l-Beşer

Hacı Halife²²⁴ ve Kettânî²²⁵ Makdisî'nin “*Nesrû'd-Dürer fi Ahâdîsi Hayri'l-Beşer*” adında bir eserinin olduğunu zikretmişlerdir. Kanaâtimizce bu eser bir önceki ile aynıdır. Çünkü aralarında hem isim benzerliği var hem de “*Dürerü'l-Eser a'la Hurûfi'l-Mu'cem*” ismiyle zikredenler daha çok ve daha eski âlimlerdir.

2.2.12. Telhîsu'l-Künâ li Ebi Ahmed el-Hâkim

Bilindiği üzere İslâm âlimleri hadis ravilerinin birçok farklı yönleri ile ilgilenmişlerdir. İsimlerinden tutun ta lakaplarına, beldelerine, kabilelerine, hatta künyelerine varıncaya kadar onları tanıtmaya çalışmışlardır. Ravîlerin künyeleri ile ilgili eser yazan âlimlerden bir tanesi de hiç şüphesiz daha çok Ebû Ahmed el-Hâkim el-Kebîr olarak bilinen Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. İshak en-Nîsâbûrî el-Kerâbîsî'dir (ö. 378/988). el-Hâkim'in vefatından yaklaşık yüz kırk sene sonra dünyaya gelen Makdisî onun el-Esâmî ve'l-Künâ adlı eserini “*Telhîsu'l-Künâ li Ebi Ahmed el-Hâkim*” adıyla özetlemiş bulunmaktadır. Aynı zamanda imam ez-Zehebî de bu eseri özetlemiş bulunmaktadır. Brockelmann eserin bir el yazma nüshasının [Zahiriye Ktp.

²²² ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 448; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanâbile*, III, 19; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 319; es-Safadî, *el-Vafî bi'l-Vefeyât*, XIX, 22; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-A'rifîn*, V, 589; Kehale, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, II, 179.

²²³ İmam Zehebî bunun bir mücellid olduğunu kaydetmiştir.

²²⁴ Hacı Halife, *Keşfu'z-Zunûn*, II, 1927.

²²⁵ el-Kettânî, *er-Risaletü'l-Müstatrafe*, 182.

210]'da bulunduğunu, el-Albânî de Zahirîye Ktp. [mc. 89 vr. 65-90]'de bir nüshasının olduğunu kaydetmişlerdir.²²⁶

Yusuf b. Muhammed ed-Dehîl tarafından tahkik edilen eser, Darü'l-Me'sûr tarafından 2015 yılında basılmıştır.

Bunların dışında Makdisî'nin sohbet halkalarında halka okuduğu ve çoğunluğu hadis ve kıssalardan oluşan yüz cüzü aşkın daha eseri olduğu aktarılmaktadır.²²⁷

2.3. Hadis İlimindeki Yeri ve Âlimlerin Kendisi Hakkında Söyledikleri

Bir âlimin her hangi bir alanda söz sahibi olduğunu tesbit edebilmek için o âlimin hocalarına, talebelerine, tasnifatına ve âlimlerin o kişinin hakkında söylediklerine bakmakla bir sonuca varabiliriz. Makdisî'nin hayatına baktığımızda onun hayatının tamamını ilim yolunda harcadığı ve bu uğurda çok eziyet ve işkenceler çektiği göze çarpmaktadır. Makdisî, gittiği her yerde oranın ileri gelen hadis hocalarıyla buluşmuş ve onlardan hadis almıştır. Bu yüzden hadis ilimlerinde büyük bir birikime sahip olmuş ve bulunduğu her yerde ilim halkaları oluşturarak talebelerine hadis rivayetinde bulunmuş ve böylece bu alanda söz sahibi olmuştur. Onun hadis ilimleri alanında yetkin olduğunu birçok âlim dile getirmiştir.

Gerek çağdaşları ve gerekse sonraki âlimlerin bu husustaki görüşlerini aktararak Makdisî'nin hadisçiliği ve hadis alanındaki birikimi ve yetkinliği hakkında bir fikir sahibi olabiliriz.

Hafız Abdulğani çok keskin ve sağlam bir hafızaya sahip idi. Ziya el-Makdisî, Ebû Muhammed Abdulaziz b. Abdulmelik eş-Şeybanî'den (ö. 618/1221)²²⁸ rivayetle et-Tâc el-Kindî'nin (ö. 613/1216): "*Darekutnî'den (ö. 385/995) sonra Hafız Abdulğani gibi birisi çıkmadı*" dediğini aktarmaktadır.²²⁹

²²⁶ el-Albânî, *El-Müntahab min Mahtûtâtî'l-Hadis*, rk. 1780, 474; Brockelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, VI. 192; Kehale, *Mü'cemü'l-Müellifîn*, 180; el-Mecme'u'l-Melikî, *el-Fehresü's-Şâmil*, I, rk. 591, 409.

²²⁷ İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanâbile*, III, 25.

²²⁸ İbn İ'mad el-Akrî, *Şezerâtüz-Zeheb*, VII, 144.

²²⁹ İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 7; *ez-Zehebî, Siyeru A'lami'n-Nübela*, XXI, 449.

Ziya el-Makdisî, hocasının hıfzının ne kadar güçlü olduğunu şöyle açıklamaktadır: “*Hocamıza bir hadis sorulduğunda hemen onu zikreder, sahih veya zayıflığını (illetini) beyan ederdi*” aynı şekilde “*ona bir râvi sorulduğunda falan oğlu falan olduğunu ve nesebini zikrederdi*”.²³⁰

O, hadis konusunda *Emiru'l-Mü'minin*²³¹ ve *Hafız*²³² idi.

Ziya el-Makdisî: “*Tac el-Kindî'nin, Hafız Abdulğani kendisi gibi birisini görmemiştir*” dediğini rivayet etmektedir.²³³

Yine el-Kindî: “*Ben Abdulğani'den hıfzı daha kuvvetli birini görmedim*”²³⁴ demektedir. Hafız Abdulğani'nin yüz bin hadis ezberlediği rivayet edilmektedir.²³⁵

Ziya el-Makdisî Ebû Tahir İsmail b. Zafer en-Nablûsî'den (ö. 639/1241) rivayetle: “*Bir adam Hafız Abdulğani'ye gelerek, bir kişi talakı üzerine yemin ederek senin yüz bin hadis ezbere bildiğini söylese ne olur diye sorunca Abdulğani, daha fazla da söylese doğru söylemiş olur*” diye cevap verdiğini aktarmaktadır.²³⁶

İbn Receb, İbn Neccar'ın *Tarih*'inde, Makdisî'den bahsederken onun hafızasının çok sağlam olduğunu, itkan ehli olduğunu ve hadisin bütün fenlerine hâkim olduğunu, hadis ilminin kurallarını, temel ilkelerini, hadislerin illetlerini; sahihini, zayıfını; nasihini, mensühunu; garibini, müşkilini; fikhını, manalarını; ravilerin isimlerini ve ravilerin hallerini bilen birisi olduğunu aktarmaktadır.²³⁷

²³⁰ İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 7; ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 449.

²³¹ ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 449; İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 5.

Not: Hadis ilmi terminolojisinde “*Emiru'l-Mü'minin*” kavramı en üst mertebedir. Bu mertebede olan kişi hadislerle ilgili geniş bilgiye sahip, ravilerin isimleri, cerh ve ta'dil gibi birçok konuda söz sahibi olan kişiler için kullanılmaktadır.

²³² “*Hafız*” kavramı hadis ilmi istilâhlarından bir tanesi olup çokça hadis ezberleyen, onu kavrayan, hem manen hem de rivayeten çeşitlerini bilen ve illetlerin idrak eden, başka bir tarife göre de sened ve metinle beraber yüz bin hadis ezberleyen ve hadislerle ilgili muhtaç olduğu şeyleri tam kavrayan kimsedir.

²³³ İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 7; ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, XXI, 449.

²³⁴ İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 7.

²³⁵ İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 7.

²³⁶ İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 6.

²³⁷ İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 10.

Ebü'r-Rebî' Süleyman b. İbrahim el-Es'ardî'nin (Siirt'li) (ö. 639/1241) hafız Abdülkadir er-Rehavî'nin²³⁸ (ö. 612/1215) Makdisî'ye hitaben: “*Sen de hadis sema' ettin biz de, ama sen unutmadın biz ise unuttuk*” dediğini aktarmaktadır.²³⁹

Ebü's-Sena Mahmud b. Hemmam (ö. 631/1233),²⁴⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Emirek el-Cüveynî'nin: “*Ben ebû Tahir es-Silefi'nin, “Abdulğani dışında kimseye “Hafız” dediğini işitmedim*” dediğini rivayet etmektedir.²⁴¹

Ziya el-Makdisî Ebû Nizar Rabîa' b. Hasan eş-Şafîi'den (ö. 609/1212) rivayetle: “*Ben hafız es-Silefi'yi de gördüm, hafız ebû Mûsa'yı da fakat hafız Abdulğani her ikisinden de daha hafız idi*”²⁴² dediğini aktarmaktadır.

“*O, hafız imamlardan birisiydi*”.²⁴³

“*O döneminin hem rivayeten hem de dirayeten hadis imamıydı*”.²⁴⁴

“*Hafızası güçlü ve sağlamdı, hadisin bütün ilimlerini çok iyi bilirdi*”.²⁴⁵

“*Makdisî, sika, itkan sahibi hafız bir imamdı. Çok hadis işitti, çok kitap yazdı. O hadis ehlinin büyüklerinden ve duayenlerinden biriydi*”.²⁴⁶

İbn Muflih ve el-U'leymî Makdisî'yi, zamanının hafızı ve muhaddisi olarak tavsif etmektedir.²⁴⁷

Aynı şekilde imam Suyûtî Makdisî'yi, hadis ilmi ve hıfzı konusunda zamanının tek kişisiydi diye tavsif etmiştir.²⁴⁸

Yafîi, “*o çok eser te'lif etti, hadisin metin ve isnad bilgisi ona dayanmıştı*” demektedir.²⁴⁹

²³⁸ Şimdiki Şanlıurfa şehri.

²³⁹ İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 11.

²⁴⁰ es-Safadî, *el-Vafî bi'l-Vefeyât*, XXV, 154.

²⁴¹ İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 12.

²⁴² İbn Receb, *ez-Zeyl a'la Tabakât'il-Hanâbile*, III, 8.

²⁴³ el-Ğassanî, *el-A'scudu'l-Mesbûk*, 290.

²⁴⁴ ed-Delcî, *el-Felake ve'l-Meflukûn*, 68.

²⁴⁵ es-Safadî, *el-Vafî bi'l-Vefeyât*, XIX, 21; es-Suyûtî, *Tabakatü'l-Huffaz*, 488.

²⁴⁶ Tağriberdi el-Atabekî, *en-Nücûmu'z-Zahire*, VI, 185.

²⁴⁷ İbn Muflih, *el-Maksidul-Erşed*, II, 152; el-U'leymî, *ed-Durru'l-Munaddad*, I, 317.

²⁴⁸ es-Suyûtî, *Hüsniül-Muhadara fi Tarihi Misre ve'l-Kahire*, I, 354.

İmam Zehebî onu asrının hafızı olarak takdim etmektedir.²⁵⁰ “O hadis ilmi ve talebiyle ilgilenen bir zattır”.²⁵¹

Sibtu İbn Cevzî, “o, hadis ilmi konusunda zamanın evhad’ı (tek yetkini) idi” demektedir.²⁵²

“O büyük bir hafız, İslam’ın muhaddisi ve öne çıkan nadide bir imamdı”.²⁵³

Bu bilgiler doğrultusunda Hafız Abdulğânî el-Makdisî’nin hadis ilimleri alanında yetkin bir zat olduğunu ve gerek akranları olsun gerekse kendisinden sonra gelip onun biyografisi hakkında söz söyleyen herkesin onun hıfzının güçlü, hadis alanında otorite bir şahsiyet olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Diğer yandan Makdisî’nin hadis ilimlerine dair önemini ve hadis edebiyatına katkılarını anlayabilmek için telif ettiği eserlerine ve bu eserlerin kaynaklık değerine bakmakla öğrenebiliriz. Bu konuyu şu örneklerle açıklamak istiyoruz:

Makdisî’nin Kütüb-i Sitte ravilerine ayırdığı *el-Kemâl*’ıdır ki alanında derli toplu ilk eser olması hasebiyle kendisinden sonra gelen âlimlerin bu konudaki başvuru kaynakları olmuştur. Her ne kadar imam Mizzî *el-Kemâl*’ı tehzib ederek ona istidrakta bulunmuşsa da bu onun değerini düşürmemiş aksine imam Mizzî’ye kaynak olması açısından değerini daha çok arttırmıştır. Adeta Makdisî ve Mizzî bu konuda çığır açmışlardır. İmam İbn Kesir bu iki zat için şöyle demektedir: *el-Kemâl* ve *Tehzib* sahibi ricâl konusunda nadir bulunan iki değerli şahsiyetler.²⁵⁴

Esbehan’da bulunduğu sırada Ebû Nua’ym’in *Ma’rifetü’s-Sahabe*’sine eleştiri ve reddiye mahiyetinde kaleme aldığı *Tebyînü’l-İsabe*’si de onun ricâl edebiyatı konusunda –imam Zehebî’nin dediği gibi- mahir ve tam bilgi sahibi olduğunu açıkça ortaya

²⁴⁹ el-Yafi’î, *Mirâtü’l-Cinân ve İbretü’l-Yakzan*, III, 378; İbn İ’mad el-Akri, *Şezerâtüz-Zeheb*, I, 562.

²⁵⁰ ez-Zehebî, *Düvelül İslam*, II, 108.

²⁵¹ İbn ed-Dübeysî, *Zeylu Tarihi Medineti’s-Selâm*, IV, 264.

²⁵² Sibtu İbn Cevzî, *Miratü’z-Zeman fi Tevarihi’l-A’yan*, XXII, 141.

²⁵³ İbn Nasiruddin ed-Dimaşkî (ö. 842/1438), *et-Tibyan li Bediati’l-Beyan*, thk. Komisyon, Daru’n-Nevadir, Kuveyt, 2008, III, 1332.

²⁵⁴ İbn Kesir, *el-Bidaye ve’n-Nihaye*, XVI, 734.

koymaktadır. Ebû Mûsa el-Medînî bu konuda şöyle demektedir: “*Bu konuda Hafız Abdulğani gibi anlayan az kimse bulduk*”.²⁵⁵

Makdisî’ye hadis alanında şöhret kazandıran diğer bir eser de Buhârî ve Müslim’in ittifak ettikleri ahkâm hadislerini bir araya getirerek fıkıh konularına göre telif ettiği *U’mdetü’l-Ahkâm* adlı eseridir. Makdisî bu konuda da öncülük etmiş bulunmaktadır.

Makdisî’nin bunların dışındaki eserleri de göz önünde bulundurulduğunda rahatlıkla onun hadis ilimleri alanında önemli bir yer işgal ettiği söylenebilir.

SONUÇ

Kur’an-i Kerîm’den sonra İslâm’ın en önemli ikinci kaynağı hiç şüphesiz Hz. Peygamber’in (s.a.s.) sünnetidir. Allah Teâlâ’nın Kur’an’ın muhafazasını üstlendiği ayet-i kerimede açıkça ifade edilmektedir. Fakat sünnet ve sünnetin taşıyıcısı olan hadisler böyle değildir. Bu yüzden âlimler sünnetin muhafazası için ellerinden geleni yapmaya gayret göstermişler ve hadislere yapılan saldırılara karşı kalkan olmuşlardır. Âlimler bu uğurda çeşitli sıkıntılara göğüs germiş ve vatanlarını bırakıp ilim yolculukları yapmışlardır. Kur’an’ın emirlerine ve Hz. Peygamber (s.a.s.)’in teşvik ve telkinlerine önem veren bu güzide şahsiyetler ilim emanetine hakkaniyetle sahip çıkmış, yalan uyduranlara karşı gerekli tedbirler almışlardır. İlim halkaları oluşturarak talebeler yetiştiren âlimler böylece kendilerinden sonra gelen nesillere büyük bir sermaye de bırakmışlardır.

Bu kutsi görevi üstlenen âlimlerden bir tanesi de Abdulğani el-Makdisî’dir. Makdisî, küçükluğünden itibaren ilme -özellikle de hadis ilimlerine- merak duymuş, erken yaşlardan itibaren rihleler yaparak birçok hadis hocasından hadis dersleri almıştır. Birkaç talebe yetiştirmiş ve hadis literatürüne eşsiz eserler kazandırmıştır. Makdisî selef

²⁵⁵ ez-Zehabî, *Tarihu’l-İslam*, (vefeyât: 561-600), 445.

akidesine sahip olup bu çizgide fikir beyan etmiştir. Bu nedenle dönemin Eşarî-Şafî ve Maturidî-Hanefî mezhebine mensup birçok kimse tarafından eleştirilmiştir. İtikadî bazı fikirleri nedeniyle sürgüne mahkûm edilmiş hatta öldürülmesine fetva bile verilmiştir.

Makdisî'nin biyografisine ayrılan bu çalışmada şu sonuçlara varılmıştır:

İslamî ilimler arasında kendisi ile en çok uğraşılan ilimlerden birisi de hiç şüphesiz hadis ilimidir. Özellikle de başka hiçbir toplumda bulunmayan isnad, cerh ve ta'dil ile ricâl edebiyatı konuları bu gerçeği açıkça göstermektedir.

Her hangi bir konuda öncülük eden bir kimse elbette ki kendisinden sonra gelip o konuda çalışma yapanlara kaynaklık etmektedir. Onların attıkları temel üzerine bina kurmaktadır.

Şu an ulaşmak istediğimiz her hangi bir konuya eğer rahatlıkla ulaşabiliyorsak unutmayalım ki bu, birilerinin gecesini gündüzüne katarak, vatanlarını ve sevdiklerini terk ederek uzak diyarlara ilim yolculukları yapmak suretiyle elde ettikleri ilim ve o ilmi de kılıçtan daha güçlü kalemleriyle ölümsüzleştirerek bize bıraktıkları mirasları sayesinde.

Bir kimse büyük işler başarmak istiyorsa bu uğurda karşılaştığı sıkıntı ve güçlüklerle göğüs germesi gerekmektedir. Şu bir gerçektir ki bu konuda âlimler farklı farklı sıkıntılara maruz kalmışlardır. Üzerinde çalışma yaptığımız Abdulğani el-Makdisî de bunlardan biridir. O da kendisinin de örnek aldığı imam Ahmed b. Hnabel ve diğer birçok âlim gibi çektikleri sıkıntı ve işkenkelerle özdeş hale gelmişlerdir. İlginç olan şu ki, âlimlerin çektikleri bu sıkıntılar onları ilmî çalışmalarından asla yıldırılmamıştır.

Bu çalışmada varılan sonuçlardan belki de en önemlilerinden bir tanesi şu husustur: Muhaliflerin görüşleri red edilirken veya eleştirilirken Kur'an'ı Kerim'in şu ayeti kerimesi düstur edinmelidir: *"Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyin ki, onlar da cahillikle ileri giderek Allah'a sövmesinler"*.²⁵⁶ Bu ayetten şu çıkarımı yapmak mümkündür: Söylediğimiz her sözümüz hak olsun ama her hakkı her yerde söylemek zorunda değiliz. Zaten hikmet denen üslup ta bu değil mi? Muhatabın durumuna göre

²⁵⁶ En'am, 6/108.

konuşmak ve zarardan çok faydanın hâsıl olacağına kanaat getireceğimiz şekilde davranmak en doğru olandır. Söyleyeceğimiz şeylerin fitneye veya kargaşaya sebep olmamasına dikkat edilmelidir. Ancak bu, ilmî ifade özgürlüğüne engel teşkil etmemelidir.

İmanın yeri kalptir. Kalpte olanı da ancak Allah bilir. Bu yüzden İslam'ın kesin emir ve yasaklarından birini açıkça inkâr etmeyen veya onu alaya almayan birisini sırf bazı nasları muhtemel yorumlarından birisine hamletmesi nedeniyle onu küfürle itham etmek doğru değildir. Bu konudaki Ehlisünnetin genel görüşü ehli kıblenin tekfir edilmeyeceğidir.

Son olarak şunu itiraf etmeliyim ki akademik çalışma kolay bir iş değildir. Bunun için fedakârlık yapmak, yorulmak ve biraz da uykusuz kalmak lazımdır.

KAYNAKÇA

A'tiyye, Muhyiddin, **Hıfni**, Salahaddin, **Ramazan**, Muhammed Hayr, *Delilu Müellefati'l-Hadisi 'ş-Şerif el-Matbua'*, Daru İbn Hazm, Beyrut, 1995.

Brockelmann, Karl, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, Darü'l-Maarif, 1977.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen'u Ebi Dâvûd*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2015.

Ebû Şame, Şihabuddin Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî, *ez-Zeyl ala'r-Ravdateyn*, Darul-Ciyl, Beyrut, 1974.

ed-Delcî, Şihabuddin Ahmed b. Ali, *el-Felake ve-l-Meflukûn*, Matbaatüş-Şa'b, Mısır, 1904.

ed-Dımaşkî, İbn Nasiruddin, *et-Tibyan li Bedîati'l-Beyan*, thk. Komisyon, Daru'n-Nevadir, Kuveyt, 2008.

el-'Akrî, Şihabuddin Ebu'l-Felah Abdullahyy b. Ahmed b. Muhammed b. İ'mad, *Şezeratüz-Zeheb fi Ahbari Men Zeheb*, Daru İbn Kesir, Dımaşk, 1986.

el-Albanî, Muhammed Nasiruddin, *el-Müntahab min Mahtutati'l-hadis*, Mektebetü'l-Maarif, Riyad, 2001.

el-Bağdadî, İsmail Paşa, *Hediyetü'l-A'rifin Esmâü'l-Müellifin ve Asaru'l-Musannifin min Keşfiz-Zunûn*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.

el-Ğassanî, el-Melikul Eşref İsmâil b. Abbas, *el-A'scudu'l-Mesbûk ve'l-Cevheru'l-Mahkûk fî Tbakâti'l-Hulefai ve'l-Mülûk*, Daru'l-Beyan, Bağdad, 1975.

el-Hamevî, Şihabuddin Ebû Abdillâh Yakût, *Mu'cemü'l-Büldan*, Darun Sadir, Beyrut, tsz.

el-Kettanî, Muhammed b. Cafer, *er-Risaletü'l-Mustatrafe li Beyani Meşhuri Kütübi's-Sünneti'l-Müşerrefe*, thk. Muhemmed b. Muhammed el-Muntasır, Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrut, 1993,

el-Makdisî, Abdulğani, *el-Kemâl fî Esmâi Ma'rifeti'r-Ricâl*, thk. Şadi b. Muhammed b. Salim âl Nu'man, Şirketü Ğiras liddi'aye, Kuveyt, 2016.

---, *en-Nasiha fî'l-Edi'yeti's-Sahihâ*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1981.

---, *Muhtasarusîreti'n-Nebîyyi ve Sîreti Ashâbihi'l-'Aşere*, thk. Halid b. Abdirrahman b. Hamed eş-Şayi', Daru Belensiye, Riyad 2001.

---, *U'mdetü'l-Ahkami'l-Kübra*, thk. Semir b. Emin ez-Züheyri, Mektebetü'l-Mea'rif, Riyad, 2009.

el-Mecmeu'l-Melikî, *el-Fehresü's-Şamil li't-Türasi'l-Arabî el-İslami el-Mahtût (el-Hadisü'n-Nebeviyyü's-Şerif ve U'lumuhu)*, Amman, 1991.

el-Münzirî, Zekiyyüddin Ebu Muhammed Abdulazim b. Abdulkaviy, *et-Tekmile li Veyati'n-Nekale*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1984.

el-U'kaylî, Ebû Cafer Muhammed b. Amr b. Mûsa b. Hammad el-Mekkî, *Kitabu'd-Dua'fai'l-Kebir*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trs.

el-Uleymî, Muciruddin Abdurrahman b. Muhammed, *ed-Durru'l-Munaddad fi Zikri Ashabi'l-İmam Ahmed*, Mektebetü't-Tevbe, Suudi, 1992.

el-Yafîî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Esa'd b. Ali b. Süleyman, *Miratü'l-Cinan ve İbretü'l-Yakzan*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.

es-Safadî, Salahaddin Halil b. Aybek, *el-Vafî bi'l-Vefeyât*, Daru İhyait-Turasil-Arabî, Beyrut, 2000.

es-Salihî, Muhammed b. Tolon, *el-Kalaidü'l-Cevheriyye fî Tarihi's-Salihyye*, thk.: Muhammed Ahmed Dehman, Mecmeu'lluğati'l-Arabiyye, Dımaşk, 1980.

es-Suyûtî, Ebü'l-Fadl Celaleddîn Abdurrahman b. Ebi Bekr, *Hüsnül-Muhadara fi Tarihi Mısre ve'l-Kahire*, Tahk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire, 1967.

- ,*Tabakatü'l-Huffaz*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.
- et-Tarîkî**, Abdullah b. Muhammed b. Ahmed, *Mu'cemu Musannefati'l-Hanabile*, Riyad, 2001.
- et-Tirmizî**, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünenü't-Tirmizî*, Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1993.
- et-Türkî**, Abdullah b. Abdulmuhsin, *el-Mezhebü'l-Hanbelî- dirase fi tarihihi ve simatihi ve eşheri a'lamihî ve müellefatihi-*, er-Risale Naşirun, Beyrut, 2002.
- ez-Zehabî**, Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Düvelül İslâm*, Darun Sadir, Beyrut, 1999.
- ,*Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1984.
- ,*Tarihu'l-İslam*, thk. U'mer Abdusselam Tedmurî, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1997.
- ,*Tezkiretül Huffaz*, Daru'l-kutübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.
- Haci Halife**, Mustafa b. Abdullah, *Keşfu'z-Zunûn an Esami'l-Funûn*, Daru İhayi't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, tsz.
- İbn ed-Dübeysî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Said, *Zeylu Tarihi Medineti's-Selâm*, Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 2006.
- İbn el-Ğezi**, Şemsuddin Ebu'l-Me'âli Muhammed b. Abdirrahman, *Divânü'l-İslâm*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.
- İbn Esir el-Cezerî**, İzzuddin Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Abdilkerim b. Abdilvahid, *el-Kamil fi't-Tarih*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- İbn Hacer** el-Askanî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Daru'l-Kitabi'l-İslâmî, Kahire, trs.
- İbn Kesir**, İmaduddin Ebu'l-Fida' İsmail b. Ömer, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Hacer Yayınları, Kahire, 1998.
- İbn Muflih**, Burhanuddin İbrahim b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed, *el-Maksidul-Erşed fi Zikri Ashabi'l-İmam Ahmed*, Mektebtür-Rüşd, Riyad, 1990.
- İbn Nukta**, Ebû Muhammed b. Abdulğani el-Hanbelî, *et-Takyîd li Ma'rifeti Ruvatis-Sünen ve'l- Mesânîd*, Vezaretül Evkaf Yayınları, Katar, 2014.
- İbn Receb**, Şemsüddin el-Hanbelî, *ez-Zeyl a'la Tabakâti'l-Hanabile*, Mektebetü'l-A'bîkan, Mekke, 2005.
- İbn Tağriberdi**, Cemaluddin Ebü'l-Mehasin Yusuf el-Atabekî, *en-Nücumuz-Zahire fi Müluki Misre ve'l-Kahire*, Daru'l-Kütüb, Mısır, "tsz".

Kandemir, Mehmet Yaşar, “Cemmâîlî”, *DİA*, VII.

Kehale, U’mer Rıda, *Mu’cemu’l-Müellifin*, Müessesetü’r-Risale, Beyrût, 1993.

Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî, *Sahih’u Müslim*, Daru’s-Selâm, Riyad, 2000.

Sezgin, Fuat, *Tarihu’t-Turasi’l-Arabî*, İdaret’s-Sakafeti ve’n-Neşr bi Camiati Muhammed b. Suûd, Riyad, 1991.

Sibtu İbn Cevzî, Şemsüddin Ebu’l-Muzaffer Yusuf b. Kızıloğlu b. Abdullah, *Miratü’z-Zemaan fi Tevarihi’l-A’yan*, er-Risaletü’l-A’lemiyye, Dimaşk, 2013.

Türkiye Diyanet Vakfı, Kur’an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2015.

